

Bestemming Oosterbeek

Joop van Zoelen

Bestemming Oosterbeek

INHOUD

1. Inleiding, Oosterbeek in 1845	6
2. De familie Wolterbeek op Valkenburg	14
3. De grafstede van de familie Wolterbeek	32
4. Schoonoord, van boerenhoeve tot Grand Hotel	40
5. Willem Pieter Wolterbeek, gasfabrikant en eigenaar van Schoonoord	54
6. Cornelis Adriaan Sangster, dorpsarts en bouwheer van Hoogerheide	64
7. Leendert Fangman in Bato's Wijk	76
8. Het park van Bato's Wijk	92
9. De vroege historie van huize Beekhof/Casa Malang	110
10. De hertogin van Sumatra in Casa Malang	124
11. Evert Ekker in Beekhof	142
12. Evert Ekker in 't Zonneheem	160
13. Isaäk Brevée in Beekhof	174
14. De laatste dagen van Beekhof	190
15. De Oude Begraafplaats van Oosterbeek	216
 Personenregister	 225
Zakenregister	235
Verantwoording	237

Voor Marieke

De inhoud van dit boek is grotendeels gebaseerd op de volgende artikelen:

1. J. van Zoelen, “’t Zonneheem, de droom van Evert Ekker”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 21(3), pp. 8-13, 2007.
2. S. Niessen, “Het einde van Bergoord, een herenhuis in Oosterbeek”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 21(3), pp. 14-44, 2007.
3. J. van Zoelen, “De hertogin van Sumatra in Oosterbeek”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 22(4), pp. 23-32, 2008.
4. A. Martin en J. van Zoelen, “Cornelis Adrianus Sangster, dorpsarts en bouwheer van Hoogerheide”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 23(2), pp. 15-24, 2009.
5. A. Martin en J. van Zoelen, “Schoonoord: van boerenhoeve tot grand hotel”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 24(4), pp. 25-40, 2010.
6. J. van Zoelen, “De grafstede van de familie Wolterbeek”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 27(2), pp. 17-28, 2013.
7. J. van Zoelen en A. Wijsbek, “Villa en park van Bato’s Wijk”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 29(3), pp. 5-24, 2015.
8. A. Martin en J. van Zoelen, “De geschiedenis van Beekhof (1660-1900)”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 32(1), pp. 10-28, 2018.
9. J. van Zoelen en A. Martin, “De wereld van Evert Ekker”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 32(2), pp. 4-23, 2018.

Mijn dank gaat uit naar een ieder die een bijdrage heeft geleverd aan de inhoud van dit boek en met name naar Anneke Martin, Marieke Paulssen, Arda Wijsbek en Pieter van der Kuil voor het kritisch doornemen van de tekst.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.1

Hfdst.1: Inleiding, Oosterbeek in 1845

Weinig inwoners van Oosterbeek zullen in 1845 hebben kunnen vermoeden welke enorme gevolgen de komst van het spoor zou hebben voor de ontwikkeling van het dorp. Nadat in 1839 de eerste trein in ons land had gereden tussen Amsterdam en Haarlem, werd een spoorverbinding van de hoofdstad met Duitsland als hoogste prioriteit gezien. Deze Rhijnspoorweg zou in 1843 Utrecht en in 1845 Arnhem bereiken (Afb.1.1). Daardoor was Oosterbeek eerder per trein bereikbaar dan bijvoorbeeld een stad als Rotterdam. De urenlange reis van Amsterdam naar Oosterbeek per trekschuit en diligence werd daardoor ingekort tot een rit van een kleine drie uur. Volgens de dienstregeling reden er in die beginjaren dagelijks vier treinen in beide richtingen op het traject tussen Utrecht en Arnhem (1.1).

Oosterbeek was van oudsher een agrarisch dorp. Op de kaart die Isaäc van Geelkercken, landmeter van het Hertogdom Gelderland en het Graafschap Zutphen, in 1660 van het dorp Oosterbeek maakte, staan er hoogstens twintig huizen afgebeeld (Afb.1.2). Aangezien bij de meeste huizen staat aangegeven wie er destijds woonde, lijkt dit een realistische weergave. Rondom de Oude Kerk, die ook toen al vele eeuwen oud was, staan enkele woonhuizen. Daarnaast liggen er huizen langs de huidige Zuiderbeek en het parallel daaraan lopende deel van de Weverstraat. Noordelijk van de splitsing van de Weverstraat met de huidige Van Eeghenweg was er geen bebouwing en evenmin langs de huidige Utrechtseweg. Van de latere landgoederen in Oosterbeek staan alleen de “Hoge Oorsprong” en de “Lage Oorsprong” vermeld. Kennelijk was de aanwezigheid van een beek een belangrijke voorwaarde voor bebouwing.

Afb.1.1 (linkerpagina boven): Opening van station Arnhem in 1845.

Bron: <http://www.stationsweb.nl>.

Afb.1.2 (linkerpagina onder): Detail van de door Geelkercken gemaakte kaart van Oosterbeek uit 1660. De loop van de Weverstraat met parallel daaraan de Zuiderbeek is duidelijk aangegeven. Bron: Het Utrechts Archief.

In 1832 verschijnt de eerste officiële kadasterkaart van Nederland. De daarbij behorende Kadastrale Atlas Gelderland (1.2) geeft meer inzicht in de opbouw van de toenmalige bevolking van Oosterbeek, zij het dat in dit overzicht alleen personen vermeld staan die onroerend goed in bezit hadden. Er worden 140 personen met naam en toenaam genoemd, hetgeen ruwweg overeen komt met het aantal weergegeven huizen. Van deze Oosterbekers staan er 34 te boek als landbouwer en 61 als dagloner, waarbij veelal vermeld staat dat deze recht van opstal hadden op het terrein van derden. Er staan 15 ambachtslieden vermeld (bakker, kleermaker, kuiper, molenaar, schoenmaker, smid, timmerman, wever), 3 winkeliers (kastelein, tapper, winkelier), 4 personen in loondienst (conducteur, dienstmeid, kantoorbediende, onderwijzer) en 14 personen die een specifiek ambt uitoefenden (burgemeester, wethouder, advocaat, deurwaarder, militair, opzichter der domeinen, veldwachter, rechter).

Daarnaast staan er 8 personen vermeld waarvan als beroep “rentenier” wordt opgegeven. Dit zijn ofwel de grootgrondbezitters in Oosterbeek ofwel personen uit de directe omgeving van Arnhem die tot de lokale elite gerekend kunnen worden. Tot de eerste groep behoren de weduwe van Jan Antonie Kallenberg van den Bosch (“Hemelse Berg”), de advocaat Jan Willem Theodoor Hoff (“Hartenstein”) en de Arnhemse burgemeester Jacob Nicolaas van Eck (“Mariëndaal”). Tot de tweede groep behoren de weduwe van Jan Hendrik Cremer (rentmeester te Arnhem), Derk Gaymans (oud-burgemeester van Arnhem), de weduwe van Izaak Nijhoff (procureur en schout te Doorwerth, Renkum en Rozendaal), de douanière weduwe van Hendrik Adolf Graaf van Rechteren (luitenant-generaal te Velp) en de uit Groningen afkomstige Jan van Delden (“Dennenkamp”). Ook de Oosterbeekse ondernemer en tevens burgemeester Johannes Backer (“Lage Oorsprong”) en de Nijmeegse wethouder Willem Engelen van Pijlsweerd kunnen tot deze elite gerekend worden. Naast deze particulieren waren er diverse instellingen die grote stukken grond in bezit hadden, te weten de Arnhemse Sint Nicolaas Broederschap, de Domeinen, de Gemeente van Oosterbeek en de Kerk van Oosterbeek.

Als Maria Vos in de vijftiger jaren een schets van het dorp maakt, tekent zij de meeste huizen rondom de Oude Kerk (Afb.1.3). Hoewel Oosterbeek dan nog hoofdzakelijk een boerengemeenschap is, tekenen de eerste veranderingen zich al af. In 1841 hebben zich enkele kunstschilders in het dorp gevestigd, waaronder Johannes Warnardus Bilders en Frederik Hendrik Hendriks. Zij vormen de voorbode voor de Oosterbeekse School van kunstenaars die in de jaren tot 1870 naar Oosterbeek zouden trekken om het gevarieerde landschap en bijzondere natuurschoon van de Veluwezoom vast te leggen. Deze groep bohémiens met schildersezels wordt echter al snel gevolgd door een nieuwe elite. Zo laat al in 1837 de Arnhemse advocaat Jacob de Kempenaer een buitenhuis in Oosterbeek bouwen en vestigt in 1844 de dichter en geleerde Jan van 's-Gravenweert zich in Oosterbeek.

Afb.1.3: Oosterbeek, getekend door Maria Vos vanaf Bato's Wijk.
Bron: Bibliotheek Rijksmuseum, Amsterdam.

Maar zodra het dorp per trein vanuit de Randstad bereikbaar is, gaan de veranderingen snel. In 1845 vestigen de Amsterdamse bankiers cWolterbeek en Adriaan Adam van der Crab zich in Oosterbeek en in 1847 de Leidse schrijver Jan Kneppelhout. De meeste nieuwkomers verblijven overigens alleen 's zomers in Oosterbeek en gaan 's winters terug naar hun grachtenpand in de Randstad.

Een meer gedetailleerd beeld van de bevolkingsopbouw ontstaat in 1857, wanneer het Nieuw Arnhemsch Adresboek (1.3) voor het eerst ook gegevens opneemt van de inwoners van Oosterbeek. In dit overzicht staan 221 personen geregistreerd, inclusief adres en beroep, van zowel huiseigenaren als huurders. Bij een gemiddelde omvang van 5 personen per economische eenheid, zou dit betekenen dat Oosterbeek destijds circa 1000 inwoners had. Aan de hand van deze gegevens is in een publicatie van Leloux (1.4) het totaal aantal geregistreerde personen ingedeeld in een zevental categorieën, te weten 55 agrariërs, 50 ambachtslieden, 34 personen met een winkel of bedrijf, 23 personen in loondienst, 2 personen werkzaam in de gezondheidszorg, 16 personen in de categorie "diversen" waaronder ambtsdragers en kunstschilders, en 41 personen die als "particulier" staan aangeduid. Gegeven het feit dat slechts 55 van de 221 geregistreerde personen als agrariër (landbouwer of tuinman) werkzaam zijn, concludeert Leloux dat de Oosterbeekse samenleving met zijn gespreide bebouwing te midden van percelen bouw- en weiland, stukken bos en heide, in 1857 eerder als "landelijk" dan als "agrarisch" kan worden bestempeld.

Deze groep particulieren, aangevuld met een voormalig minister (Jacob de Kempenaer) en twee leden van de Staatsraad (Elias Canneman en Jan van 's Gravenweert), vormde in 1857 dus zo'n 20% van de bevolking en was afkomstig uit allerlei streken van het land. Dit percentage is aanzienlijk hoger dan in 1832, toen de in Oosterbeek gevestigde particulieren nog hoofdzakelijk uit de regio Arnhem afkomstig waren. De particulieren in 1857 waren veelal gefortuneerde personen die de grote buitenplaatsen in en rondom Oosterbeek bewoonden. Daartoe behoorden onder meer Jan

Er is al veel geschreven over grote villa's en buitenplaatsen in Oosterbeek met hun illustere bewoners, die hun rijkdom veelal eerder aan geboorte dan aan persoonlijke initiatieven hadden te danken (1.5). Dit boek beschrijft een andere groep personen die, weliswaar afkomstig uit de betere kringen, het zich op basis van hun eigen verdiensten konden veroorloven om in de tweede helft van de 19^e eeuw in Oosterbeek een villa te laten bouwen.

Bron: Gelders Archief, Arnhem (gemodificeerd).

Tot deze groep behoren onder meer de bankier Robert Daniel Wolterbeek, de huisarts Cornelis Adriaan Sangster, de advocaat Jacob de Kempenaer en de huisarts Leendert Fangman. Daarnaast besteedt dit boek aandacht aan gewone Oosterbekers, zoals Lammert Lammers, Hermanus Caspar Wiesner, Steven van Burk en Meindert Evers, die hun boerenwoningen ombouwden of uitbreidden tot villa's en voor wie de komst van gegoede huurders een nieuwe bron van inkomsten betekende. Tenslotte wordt beschreven hoe deze tot villa omgebouwde huizen werden gehuurd door met name huisartsen (Minne Dolleman, WAPFL Zijnen Wartel, Georg Julius Wienecke en Isaïc Brevée), maar ook een enkele kunstschilder (Evert Ekker). De locatie van de beschreven huizen staat weergegeven op de bijgevoegde kaart van Oosterbeek uit 1926 (Afb.1.4).

In 1856 vond de eerste teraardebestelling plaats op de Oude Begraafplaats aan de Fangmanweg (1.5). Veel personen die een belangrijke rol hebben gespeeld in de geschiedenis van Oosterbeek gedurende de tweede helft van de 19^e eeuw, liggen hier begraven. In het laatste hoofdstuk van dit boek zal aandacht worden besteed aan de grafmonumenten van de hier beschreven personen. De bekendste overledene op de Oude Begraafplaats is zonder meer Jacob van Lennep. Hij behoort weliswaar niet tot de in dit boek beschreven personen, maar zijn invloed in de tweede helft van de 19^e eeuw was dusdanig groot (1.6), dat zijn rol toch in diverse hoofdstukken zal worden belicht. Veel van de in dit boek beschreven personen hebben op een gegeven moment de keuze gemaakt om per spoor af te reizen naar Oosterbeek. De meesten van hen vonden hier hun uiteindelijke bestemming en een aantal daarvan ook hun laatste rustplaats.

De keuze van de in dit boek beschreven personen en huizen is willekeurig en komt voort uit de persoonlijke interesse van de auteur. Veel van het fotomateriaal is verkregen door contact van de auteur met de nabestaanden van de beschreven personen. De gebruikte foto's zijn niet eerder in boekvorm verschenen, maar maakten wel deel uit van artikelen die met coauteurs gepubliceerd zijn in het tijdschrift *Schoutambt en Heerlijkheid*.

Noten en Verwijzingen

- 1.1 Oosterbeek kreeg in 1845 een provisorisch spoorstation. Pas in 1878 kwam er een officieel stationsgebouw en werd Oosterbeek-Hoog als halte opgenomen in de reguliere dienstregeling. Zie: U.G. Anema, "Van Rhijnspoorkeet tot Station Wolfheze", *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 33(3/4), pp. 27-31, 2019.
- 1.2 Gelders Archief, Arnhem.
- 1.3 *Nieuw Arnhemsch Adresboek*, Arnhem: Coers en Roest.
- 1.4 H.J. Leloux, "Hoe kwamen Oosterbekers in 1857 aan de kost?", *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 3(3), pp. 42-48, 1989.
- 1.5 P. van der Kuil, *Jan Kneppelhout en zijn tijdgenoten*, Oosterbeek: Uitgeverij Kontrast, 2007.
- 1.6 M. Mathijssen, *Jacob van Lennep, een bezielde schavuit*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2018.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.2

Hfdst.2: De familie Wolterbeek op Valkenburg

In een bijlage bij zijn testament van 1875 (2.1) laat de Amsterdamse zakenman en bankier Robert Daniel Wolterbeek de volgende tekst opnemen: *“Valkenburg werd door mij in 1845 gekocht en aangelegd. Het is op dat bevallige plekje, in die heerlijke omgeving, dat ik met mijne geliefde Echtgenoot en onze Kinderen, gedurende vele jaren, door Gods Groote Goedheid, in Zijne altoos zo vriendelijke natuur, het ruimste en edelste levensgenot mogt smaken.”* Robert Daniel Wolterbeek werd op 30 maart 1801 in Amsterdam geboren, waar hij woonde en werkte aan de Keizersgracht nabij de Wolvenstraat. “Valkenburg”, gelegen in Oosterbeek op de hoek van de Utrechtseweg met de huidige Van Borsselenweg, bood hem en zijn gezin de mogelijkheid om in de zomermaanden de drukte van Amsterdam achter zich te laten. Op het door hem gekochte terrein stond vanouds de “Koude Herberg”. Deze liet hij slopen en schuin tegenover “Valkenburg” herbouwen aan de noordzijde van de Utrechtseweg (2.2). Waarom Robert Daniel voor Oosterbeek koos als locatie van zijn buitenhuis, is niet geheel duidelijk. Wat een rol gespeeld kan hebben, is dat zijn oudere halfbroer Dirk Jacob Wolterbeek van 1820-1827 predikant was geweest in de Oude Kerk van Oosterbeek (deze tak van de familie Wolterbeek wordt nader beschreven in hoofdstuk 7). Mogelijk is Robert Daniel in die periode bij hem in Oosterbeek op bezoek geweest. Opvallend is wel dat zijn keuze voor de bestemming Oosterbeek samenviel met het openen van het spoorstation Oosterbeek-Hoog, waardoor hij snel van Amsterdam op en neer naar Oosterbeek kon reizen.

Afb.2.1 (linkerpagina boven): Robert Daniel Wolterbeek en Henrietta Maria Anna Meijer, rond 1830 geschilderd door Charles Hodges.
Bron: G.J. van Rhijn.

Afb.2.2 (linkerpagina onder): Anonieme litho van “Valkenburg” uit de 19^e eeuw. Bron: Historisch Documentatiecentrum Renkum (HDR).

De eerste generatie: Robert Daniel Wolterbeek

Robert Daniel Wolterbeek, roepnaam Daniel, was de oudste zoon uit het tweede huwelijk van de predikant Johannes Lenart Wolterbeek met Elisabeth Maria Crommelin. Hij was vernoemd naar zijn grootvader aan moederszijde, Robert Daniel Crommelin, die stamde uit een patriciërsgeacht dat oorspronkelijk uit Vlaanderen afkomstig was. Robert Daniel Wolterbeek was enige tijd chef van het Amsterdamse handelshuis Daniel Crommelin & Zoonen, tezamen met zijn neef (en zwager) Claude Daniel Crommelin (zie hoofdstuk 15), maar na onenigheid tussen beide neven werd dit bedrijf ontbonden. Van 1858-1868 was hij directeur en van 1872-1882 commissaris van de Nederlandsche Bank. Overigens woonden er in die periode meerdere bestuursleden van de Nederlandsche Bank in Oosterbeek, zodat hij niet voor iedere beslissing naar Amsterdam hoefde af te reizen (2.3). Naast bankier was Robert Daniel ook lid van de Amsterdamse Kamer van Koophandel, lid van de gemeenteraad van Amsterdam, lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland, regent van het gasthuis te Amsterdam en lid van het College van Toezicht op de Hortus Botanicus (2.4). In 1856 bedankte hij, nog voor de verkiezingen, voor een eventueel lidmaatschap van de Tweede Kamer. Eenmaal ingeburgerd in Oosterbeek werd hij ook lid van de Provinciale Staten van Gelderland.

In 1829 trouwde Robert Daniel met de in 1802 in Amsterdam geboren Henrietta Maria Anna Meijer (Afb.2.1), een dochter van Johan Christian Meijer en Margaretha Johanna Rijsendaal. Zij was Lutherans gedoopt, terwijl de familie Wolterbeek Nederlands Hervormd was. Haar vader was eigenaar geweest van de hofstede "Valkenburg" nabij Heemstede, maar had deze in 1800 laten slopen en de bijbehorende grond verkocht. Mogelijk heeft dit Robert Daniel en Henrietta geïnspireerd om hun buitenhuis in Oosterbeek de naam "Valkenburg" te geven (Afb.2.2). Zij kregen in de periode 1829-1838 zes kinderen, die allen in Amsterdam werden geboren (zie onderstaand). In het Nieuw Arnhemsch Adresboek (2.5) staat vermeld

dat de familie Wolterbeek alleen 's zomers in Oosterbeek verbleef (Afb.2.3), maar uit alles blijkt dat zij zich daar zo goed thuis voelden dat Robert Daniel waarschijnlijk alleen met de trein naar Amsterdam reisde als de zaken dat vereisten (2.6).

Afb.2.3: Robert Daniel Wolterbeek (bron: Historisch Archief DNB, Amsterdam) en Henrietta Maria Anna Meijer (bron: Bibliotheek Rijksmuseum, Amsterdam) in de periode dat zij op "Valkenburg" woonden.

Als Henrietta in 1866 onverwachts op "Valkenburg" overlijdt, besluit Robert Daniel om haar in Oosterbeek en niet in Amsterdam te begraven. Op de Oude Begraafplaats laat hij een imposante grafstede bouwen die bedoeld is als familiegraf (zie hoofdstuk 3). Bij de begrafenis van Henrietta wordt het woord gevoerd door haar zwager, de hoogleraar F.J. Domela Nieuwenhuis, de Lutherse dominee A.J. Schröder en de Oosterbeekse predikant W. Zegers. Deze toespraken laat Robert Daniel bundelen, tezamen met een overzicht van eenvoudige, vaak vrome gedichten die zijn vrouw Henrietta tijdens haar leven had geschreven. Van dit boekwerkje, getiteld

“Herinneringen aan wijlen vrouwe Henrietta Maria Anna Meijer, echtgenoot van Robert Daniel Wolterbeek” laat hij een 50-tal exemplaren drukken, met name bedoeld voor de directe familie (2.7). Eén van deze gedichten is opgenomen in hoofdstuk 5. Als Robert Daniel na een rijk leven in 1883 op “Valkenburg” komt te overlijden, wordt hij bijgezet in zijn eigen grafstede.

De tweede generatie: zes kinderen verbonden met Valkenburg

De zes kinderen van Robert Daniel en Henrietta, drie zonen en drie dochters, hebben een belangrijke rol gespeeld in de verdere geschiedenis van “Valkenburg”. De belangrijkste daarvan was Anna Henrietta Wolterbeek, die na de dood van haar vader eigenaar werd van het buitenhuis. Hier volgen enige karakteristieken van deze tweede generatie (Afb.2.4):

Margaretha Johanna Christina (Margo) Wolterbeek (geboren 1829) huwde in 1858 met Aloys Ferdinand Eberhard Wilhelm Freiherr von Winckler, majoor in het Pruisische leger. Zij kregen een zoon, maar al in 1863 overlijdt Margo in haar woonplaats Breslau (het huidige Wrocław in Polen). Zij werd echter niet vergeten en uit foto's blijkt dat haar portret vele jaren in de salon van “Valkenburg” heeft gehangen.

Joan Leonard (Leo) Wolterbeek (geboren 1831) was jurist en promoveerde in 1854 cum laude aan de Rijksuniversiteit Utrecht op een proefschrift, getiteld: “Proeve eener geschiedenis van de scheepvaartwetgeving op den Rhijn (De Rheni navigatione)”. Vervolgens werkte hij als advocaat en procureur in Amsterdam, waar hij tevens als plaatsvervangend kantonrechter optrad. Vanaf 1883 was hij directeur van de Levensverzekeringsmaatschappij “De Nederlanden”. Hij was ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw en commandeur van de Oostenrijkse Franz-Jozef orde (2.4). Hij was de juridisch adviseur van zijn vader en erfde na diens dood het pand aan de Keizersgracht. Als patroniem gebruikte hij

“Danielszoon”, naar de roepnaam van zijn vader. In 1867 trouwde hij met de Engelse Louisa Jacomb Hood, met wie hij een zoon kreeg, Robert Leonard. Als “Oom Leo” kwam hij vaak op “Valkenburg” en op veel familiefoto’s uit de beginjaren van de 20^e eeuw staat zowel hijzelf als zijn zoon Robert afgebeeld. Als laatste van de tweede generatie overleed hij in 1913 in Den Haag.

Afb.2.4: Tweede generatie van de familie Wolterbeek. Boven van links naar rechts: Margo, Leo en Willem Pieter. Onder van links naar rechts: Anna Henrietta, Dirk Jacob en Mariane. De portretten van Margo en Mariane zijn geschilderd door hun zus Anna Henrietta. Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.

Willem Pieter Wolterbeek (geboren 1832) kreeg zijn opleiding op Instituut Noorthey in Veur (huidige Leidschendam), dat bekend stond als de kostschool voor jongens uit de betere kringen. Vervolgens studeerde hij Rechten in Leiden, Amsterdam en Utrecht, waarna hij zijn studie afsloot met een dissertatie over een economisch onderwerp: “Geschiedkundige Studiën over Kapitaalverdeeling. Eene staathuishoudkundige proeve, Utrecht 1857”. Daarna vestigde hij zich als gasfabrikant in Amsterdam en richtte hij samen met een aantal vennoten gasfabrieken op in diverse steden van het land. Hoofdstuk 5 van dit boek is geheel gewijd aan Willem Pieter Wolterbeek, aangezien hij in 1866 besluit om huize “Schoonoord” in Oosterbeek te kopen en dit om te vormen tot een hotel garni. In 1859 trouwt hij met de 21-jarige Utrechtse domineesdochter Maria Elisabeth van Marken, met wie hij zes kinderen krijgt, eerst twee zonen en daarna vier dochters. Hun op een na jongste dochter, Maria Elisabeth Wolterbeek, zou in de derde generatie eigenaar worden van “Valkenburg”, als helft van het echtpaar Wolterbeek-Wolterbeek. Willem Pieter, die een eigen studeer-annex slaapkamer op “Valkenburg” had, overleed in 1909 in Haarlem.

Anna Henrietta Wolterbeek (geboren 1834) is met name bekend geworden als schilderes van landschappen en bloemstillevens. Omdat zij als meisje niet werd toegelaten tot een tekenschool, volgde zij haar kunstopleiding bij de Amsterdamse schilder Barend Wijnveld. Waardering voor haar werk kreeg zij, toen zij in 1865 als eerste vrouwelijke lid werd toegelaten tot de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Als feministe was zij enige tijd voorzitter van de “Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereniging Tesselschade”, die zich inzette voor financiële ondersteuning van mindervermogende vrouwen (2.8). Na het overlijden van haar moeder in 1866 nam zij de taak als vrouw des huizes op “Valkenburg” over en na het overlijden van haar vader in 1883 werd zij de nieuwe eigenares van het buitenhuis. In de oranjerie van “Valkenburg” richtte zij een atelier in, waar zij les gaf aan aankomende vrouwelijke kunstenaars en liefhebbers van beeldende kunst. Ook ontving zij op “Valkenburg” andere Oosterbeekse schilders, waaronder Maria Bilders-van Bosse, en maakte zij op verzoek van

Jan Kneppelhout muurschilderingen in diens villa de “Hemelse Berg”. Haar bekendste schilderij is “Het slimme vosje”, een sneeuwlandschap waarin een vos de jagers te slim af is, maar zeker zo interessant is haar intieme “Interieur met een hond” (Afb.2.5).

Afb.2.5: “Interieur met een hond”, geschilderd door Anna Henrietta Wolterbeek. Bron: Fotocollectie RKD, Den Haag.

Waarschijnlijk geïnspireerd door de tropische planten in de kassen van “Valkenburg” schilderde zij Braziliaanse landschappen en papegaaien in de jungle, hoewel er geen aanwijzingen zijn dat zij die ooit in levenden lijve heeft aanschouwd (Afb.2.6). Het familiebezit bouwde zij verder uit door als belegging het tegenovergelegen landgoed de “Bilderberg” te kopen (2.3). Anna Wolterbeek bleef ongehuwd, maar had wel de verantwoording voor de opvoeding van de twee kinderen van haar omgekomen broer Dirk Jacob (zie onderstaand). Zij overleed in 1905 op “Valkenburg”.

Afb.2.6 (Links): Twee parkieten in de jungle van Brazilië, geschilderd door Anna Henrietta Wolterbeek (bron RKD, Den Haag).
(Rechts): Kadasterkaart van "Valkenburg" uit 1921. Bron: Gelders Archief, Arnhem.

Dirk Jacob Wolterbeek (geboren 1836) studeerde Rechten in Leiden en promoveerde daar op een proefschrift, getiteld: "Beschouwingen over de wet op de briefposterijen". In 1860 vertrok hij naar Nederlands-Indië om daar als gouvernementssecretaris te gaan werken. Vervolgens werd hij suikerfabrikant in dienst van de Nederlandsche Handel-Maatschappij op de plantage Kalimaro in het Javaanse Cheribon. In die periode kreeg hij twee kinderen bij zijn huishoudster, de Javaanse Djasmina. De beide kinderen, Petronella Anna Henrietta Maria (Ans, 1868) en Dirk Jacob jr. (Jaap, 1869), liet hij overigens wel voor de Nederlandse wet erkennen. Ook stelde hij een testament op waarin hij aan Djasmina een lijfrente van 50 gulden per maand "haar leven lang durende en vrij van de regten op de successie" legateerde (2.9). Dat bleek niet overbodig, want in 1870 kwam Dirk Jacob onverwachts om het leven. Volgens het overlijdensbericht van zijn vader zou dit gebeurd zijn na een aanval van jicht, maar vermoedelijk is hij door inlanders neergeschoten. Robert Daniel besluit al snel om zijn

beide kleinkinderen naar Nederland te halen om ze daar verder op te voeden. Nadat zij nog in de Protestante Kerk van Cheribon zijn gedoopt, verlaten Ans en Jaap per schip hun geboorteland en komen in juli 1871 in ons land aan (2.9). Hoe Djasmina heeft gereageerd op het wegvoeren van haar beide kinderen, is onbekend. Toen Jaap zich in 1890 in Nederland moest melden voor de militaire dienstplicht, gaf hij op dat zijn beide ouders waren overleden, maar dat kan best een leugentje om bestwil zijn geweest. De opvoeding van Ans en Jaap op “Valkenburg” kwam in handen te liggen van hun tante Anna Henrietta. In 1900 trouwt Jaap met zijn nicht Maria Elisabeth, dochter van Willem Pieter Wolterbeek, die daarmee samen de basis zouden vormen voor de derde generatie Wolterbeek op “Valkenburg”.

Mariane Antoinette Wolterbeek (geboren 1838) was de jongste van de zes kinderen. Zij was eigenares van “Villa Maris”, een pension voor vrouwen en kinderen aan het Zuidstrand van Zandvoort, waar zij onder meer kinderen opving van de “Amsterdamse Vereeniging voor Gezondheids- en Vacantie-kolonies”. Tevens was zij van 1871-1882 directrice van het ernaast gelegen “Badhuis voor Minvermogenden”. Zij bleef ongehuwd en overleed al op relatief jonge leeftijd in 1899, volgens de overlijdensadvertentie “na een langdurig en smartelijk lijden”. Ook haar portret, geschilderd door haar zus Anna Henrietta, is op interieurfoto’s van “Valkenburg” te zien.

Het Valkenburg van Anna Henrietta Wolterbeek

Het terrein van “Valkenburg” had een omvang van ruim 2 hectare (Afb.2.6). Het grensde aan de zuidzijde aan het terrein van de “Oorsprong” en aan de zuidoostzijde aan dat van de “Hemelse Berg”. Behalve de villa zelf, gelegen nabij de kruising van de Utrechtseweg met de Van Borsseleweg, stonden er op het terrein van “Valkenburg” diverse bijgebouwen waaronder een tuinmanswoning, een orangerie, kassen, een koetshuis met stallen, een machinekamer, een prieel, een volière en een tennisbaan. De enige afbeelding van “Valkenburg” uit de tijd van Robert Daniel is de getoonde litho

gemaakt door een onbekende kunstenaar (Afb.2.2). De oudste foto's van het huis dateren uit de periode dat zijn dochter Anna Henrietta er de scepter zwaaide. De foto van Anna Henrietta, gezeten in de salon van "Valkenburg" (Afb.2.7), toont het weelderige interieur van het buitenhuis. Aan de muur hangt het door haar gemaakte portret van haar jongste zus Mariane.

Afb.2.7: Anna Henrietta Wolterbeek, gezeten in de salon van "Valkenburg" (rond 1900). Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.

Robert Daniel had zich persoonlijk bemoeid met de aanleg van de weelderige tuin van "Valkenburg", waarin vele bijzondere planten, bomen en heesters stonden, waaronder sequoia's, magnolia's, kranssparren en pijnbomen. In het uitgebreide kassencomplex groeiden met name veel tropische planten. De tuin aan de achterkant van het huis bood een parkachtig aanzicht (Afb.2.8). Om huis en tuin te onderhouden beschikte "Valkenburg" over een vaste groep personeel, waaronder een tuinman, een koetsier en een stalknecht.

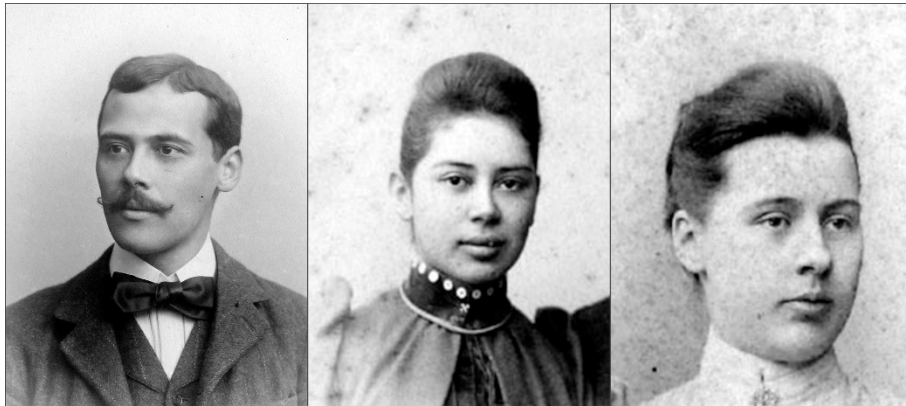

Afb.2.8: De tuin van “Valkenburg” aan de achterzijde van het huis, met rechts een deel van de tuinmanswoning (circa 1905). Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.

De derde generatie: het echtpaar Wolterbeek-Wolterbeek

Het leven van de in Nederlands-Indië geboren Jaap Wolterbeek (Afb.2.9) laat zich lezen als een roman. Geboren in de dessa wordt hij op tweejarige leeftijd bij zijn moeder weggehaald en door onbekenden per boot naar het koude Nederland vervoerd. Daar worden hij en zijn zus Ans ondergebracht in huize “Valkenburg”, waar zij verder worden opgevoed door hun tante Anna Henrietta. Hun jeugd in Nederland is verre van gelukkig, want vanwege hun donkere huidskleur worden zij gepest door hun leeftijdgenoten. Maar uiteindelijk studeert hij af als econoom aan de Universiteit van Amsterdam en zal hij in 1905 na de dood van zijn tante eigenaar en hoofdbewoner van “Valkenburg” worden. Maar ook zal hij de

neergang van “Valkenburg” meemaken en in 1923 gedwongen zijn om het familiebezit te verkopen.

Afb.2.9: Derde generatie van de familie Wolterbeek op “Valkenburg”. Van links naar rechts Dirk Jacob (Jaap) Wolterbeek, zijn zus Petronella Anna Henrietta Maria (Ans) Frowein-Wolterbeek en zijn vrouw Maria Elisabeth (Li) Wolterbeek. Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.

Zijn zus Ans (Afb.2.9), die samen met hem opgroeide op “Valkenburg”, trouwde in 1892 met Carl Frederik Frowein, zoon van een Arnhemse tabakshandelaar. Zij gaan aanvankelijk in Oosterbeek wonen, maar verhuizen later naar een villa in Heelsum die zij de naam “Kalimaro” geven, genoemd naar de plantage waar Ans’ vader in Nederlands-Indië had gewerkt. Ter herinnering aan dit inmiddels verdwenen landgoed kent Heelsum sinds enige tijd een fietsroute, het Kalimaropad geheten. Langs de Ginkelseweg, niet ver van hotel Klein Zwitserland, staat een informatiebord over het landgoed “Kalimaro”, met daarop afgebeeld een trouwfoto van Carl Frowein en Ans Wolterbeek. Het paar kreeg zes kinderen, waarvan de jongste dochter naar haar Indische grootmoeder Djasmina werd vernoemd. Ans Frowein-Wolterbeek werd in 1903 aangesteld als secretaresse van de Renkumse kunstenaarsvereniging Pictura Veluensis. In 1906 verhuizen zij naar de Heelsumse villa “Solbakken”. Carl Frowein overlijdt in 1921, waarna Ans eerst naar Rozendaal en vervolgens naar Zelhem verhuist, waar zij in 1946 is overleden.

Jaap zelf had inmiddels een oogje laten vallen op zijn nicht Maria Elisabeth Wolterbeek, die bekend stond onder de roepnaam Li (Afb.2.9). Zij was een dochter van Willem Pieter Wolterbeek en diens vrouw Maria van Marken. Om verwarring met haar eigen broer Jaap (Jacob Cornelis) te voorkomen, kreeg deze in de familie de bijnaam de “witte” Jaap, terwijl haar verloofde op “Valkenburg” de “zwarte” Jaap werd genoemd. De familie stond in eerste instantie afwijzend tegenover dit neef-nicht huwelijk en pas op hun dertigste konden zij, volgens de toen geldende wetgeving, zonder ouderlijke toestemming trouwen. Na hun huwelijk in 1900 kwam Li bij Jaap op “Valkenburg” wonen, waar zij in de daaropvolgende jaren vier kinderen kregen, te weten Maria Elisabeth (1902), Anna Henrietta (1903), Dirk Jacob (1905) en Joan Leonard (1909). Hun beider tante Anna Henrietta had Jaap en Li tot haar erfgenamen benoemd en na haar dood in 1905 werd Jaap de formele eigenaar van “Valkenburg”.

Afb.2.10: De familie Wolterbeek op “Valkenburg” rond 1905. Links zit oom Leo met naast hem Li met kind op schoot. Geheel rechts zit Ans Wolterbeek naast haar man Carl Frowein. Jaap zit in het midden aan tafel. Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.

In die beginjaren was er nog ruimte voor grootschalige familiefeesten op “Valkenburg” (Afb.2.10), maar al snel begonnen financiële problemen de kop op te steken. In tegenstelling tot zijn grootvader had Jaap geen regulier inkomen uit werk en dus moest de familie leven van het opgebouwde vermogen. “Valkenburg” had al die jaren zeven personeelsleden in dienst gehad, maar de kosten daarvan werden steeds moeilijker op te brengen. Ook verkoop van de als belegging aangekochte “Bilderberg” bracht maar tijdelijk verlichting. Als noodsprong koopt Jaap in 1921 het kasteel aan de Biest in Weert, gaat daar wonen en doet “Valkenburg” in de verkoop. Er wordt echter geen koper gevonden en in 1923 wordt Jaap failliet verklaard. Dankzij een steunfonds van de familie kunnen Jaap en Li met hun kinderen in Doetinchem gaan wonen. En zo verlaat noodgedwongen na 78 jaar de laatste Wolterbeek “Valkenburg” en Oosterbeek. Wat resteert is de imposante grafstede van de familie Wolterbeek op de Oude Begraafplaats, die nader beschreven staat in het volgende hoofdstuk. Drie jaar na hun verhuizing naar Doetinchem overlijdt Li op 56-jarige leeftijd. Jaap blijft alleen achter en leidt in de daaropvolgende jaren een zwervend bestaan, waarbij hij meestal bij een van zijn kinderen inwoont. Uiteindelijk overlijdt hij in 1950 op 80-jarige leeftijd in Noord-Hollandse Laren.

Het vervolg

Van de vierde generatie Wolterbeek in Oosterbeek, de op “Valkenburg” geboren kinderen van Jaap en Li (Afb.2.11), zou de oudste dochter Maria Elisabeth (Lieke) driemaal trouwen. Haar laatste echtgenoot was Johan Greter, die als springruiter een zilveren medaille had gewonnen tijdens de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn. Zelf heeft zij als verpleegster voor het Rode Kruis vele jaren in Nederlands-Indië gewerkt, waarvoor zij in 1949 het Kruis van Verdienste kreeg opgespeld door Prins Bernhard. Zij overleed in 1993 in Arnhem. Haar jongere zus Anna Henrietta werkte vele jaren in de verpleging. Zij trouwde in 1931 met de commissionair Lambert de Vries en overleed in 1995 in het Drentse Ruinen. De oudste zoon Dirk Jacob (Jaap)

emigreerde naar Canada, waar hij trouwde met Lily Marguerite Maynard. Zij liggen beiden begraven op de Avondale Cemetery in Stratford, Ontario. De jongste zoon Joan Leonard (Leo) volgde een opleiding tot werktuigkundig ingenieur. Hij trouwde in 1936 in Engeland met Mary Evelyn Chapman de Haan. Van hun zes kinderen hebben Marc (1936) en Märthe (1942) direct betrokkenheid gehad bij de grafstede van de familie Wolterbeek (zie volgend hoofdstuk). Als eerste van de vierde generatie overleed Leo in 1973 in Utrecht.

Afb.2.11: Vierde generatie van de familie Wolterbeek, geboren op "Valkenburg". Van links naar rechts: Anna Henrietta (geboren 1903), Dirk Jacob (geboren 1905), Joan Leonard (geboren 1909) en Maria Elisabeth (geboren 1902). Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.

In 1923 worden Marinus Heijbroek en zijn vrouw Cornelia Cleveringa de nieuwe bewoners van “Valkenburg”, waar zij tot na de oorlog zullen blijven wonen. In 1975 wordt het terrein door de gemeente opgekocht om het te verkavelen, waarbij de villa “Valkenburg” onder de sloophamer valt.

Afb.2.12: Detail van de plafondschildering “Boreas en Oreithyia”, van de hand van de Friese schilder Hermannus Collenius (1650-1723). De schildering was oorspronkelijk aangebracht in een pand aan de Ebbingestraat in Groningen (2.10), maar werd begin 20^e eeuw overgebracht naar “Valkenburg”. Bij de sloop van “Valkenburg” in 1975 verhuisde het kunstwerk naar het Oude Raadhuis van Rhenen. Bron: Gemeente Rhenen.

Een plafondschildering van de 17^e eeuwse schilder Hermannus Collenius, die jarenlang de hal van “Valkenburg” had gesierd, wordt overgebracht naar het Oude Raadhuis van Rhenen (Afb.2.12). Alleen een oude plataan op het terrein is nog getuige van de oude glorie van “Valkenburg”. Verder herinneren in Oosterbeek nog de Wolterbeekweg en de Valkenburglaan aan het levenswerk van Robert Daniel Wolterbeek.

Noten en Verwijzingen

- 2.1 “Verdere voorschriften betreffende het graf te Oosterbeek”, bijlage bij het testament R.D. Wolterbeek van 13 januari 1875, opgesteld door notaris J.H. Richard, Stadsarchief Amsterdam.
- 2.2 Stichting voor Heemkunde in de gemeente Renkum.
- 2.3 W.de Bruin, *Je moet hier zijn geweest*, Amsterdam: Atlas Contact, 2014.
- 2.4 D.G. van Epen, “Het geslacht Wolterbeek”, Den Haag: *De Wapenheraut* vol.11, pp. 417-448, 1907.
- 2.5 *Nieuw Arnhemsch Adresboek*, Arnhem: Coers en Roest.
- 2.6 Volgens de dienstregeling van 1868 reden er dagelijks 6 personentreinen op het traject Arnhem-Utrecht (bron: stationsweb.nl).
- 2.7 “Herinneringen aan wijlen vrouwe Henrietta Maria Anna Meijer, echtgenoot van Robert Daniel Wolterbeek. Gedrukt voor hare Kinderen en Kleinkinderen”, Amsterdam: Bibliotheek Rijksmuseum, 1866.
- 2.8 Wikipedia, Anna Wolterbeek.
- 2.9 Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.
- 2.10 R.M. Willemse, “De plafondschildering in het oude raadhuis en de schilder Hermannus Collenius”, *Cuneragilde*, Rhenen, 2004.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.3

27-12-1999 28-11-1936 MARC WOLTERBEEK HOOP ZALIG DE REINEN VAN HARTE. ZIJ ZULLEN GOD ZIEN		
DE ZIELEN DER REGTVAARDIGEN ZIJN IN DE HAND VAN GOD EN GEEN SMART ZAL HEN AANROEREN GELOOF	ALS ZIJ IN HUN GESLACHT GEDIEND HADDEN DEN WILLE GODS ZOO ZIJN ZIJ ONTSLAPEN EN VERZAMELD TOT HUNNE VADEREN HENRIETTA MARIA ANNA MEIJER, ECHTGENOOTE VAN ROBERT DANIEL WOLTERBEEK GEB XXIII SEPTEMBER MDCCCII OVERL IV AUGUST MDCCCLXVI ROBERT DANIEL WOLTERBEEK GEB XXX MAART MDCCCI OVERL XXVII APRIL MDCCCLXXXIII MARIANE ANTOINETTE WOLTERBEEK GEB XXII NOVEM MDCCCXXXVIII OVERL XVIII APRIL MDCCCXCIX LOUISA JACOMB HOOD, ECHTGENOOTE VAN J.LEONARD WOLTERBEEK GEB XXX APRIL MDCCCXXXIV OVERL XIX MAART MCMV ANNA HENRIETTA WOLTERBEEK GEB I OCT MDCCCXXXIV OVERL XXVI AUG MCMV Mr JOAN LEONARD WOLTERBEEK GEB IX APRIL MDCCCXXXI OVERL XXVII JUNI MCMXIII MARIA ELISABETH WOLTERBEEK GEB VI NOV MDCCCLXIX OVERL XXII JUNI MCMXXVI ECHTGENOOTE VAN J. WOLTERBEEK PETRONELLA ANNA HENRIETTE MARIA WOLTERBEEK GEB V FEBR MDCCCLXVIII OVERL XII JUNI MCMXLVI ECHTGENOOTE VAN C.F. FROWEIN DIRK JACOB WOLTERBEEK GEB VIII OCT MDCCCLXIX OVERL VII AUG MCML PATRICIA GERARDA MARTHE VERLINDEN GEB 7-11-1967 OVERL 10-11-1970 JOAN LEONARD WOLTERBEEK 12 JANUARI 1909 OOSTERBEEK 7 JANUARI 1973 UTRECHT ANNA H. DE VRIES- WOLTERBEEK GEB 3-11-1903 OVERL 7-8-1995	DE DOOD IS VERSLONDEN TOT OVERWINNING LIEFDE
HET LIJDEN DEZER WERELD IS VOORBIJ		

Hfdst.3: De grafstede van de familie Wolterbeek

Direct na het overlijden van zijn vrouw Henrietta Maria Anna Meijer in augustus 1866, besluit Robert Daniel Wolterbeek om een familiegraf aan te leggen op de Oude Begraafplaats van Oosterbeek. Het werd een imposante grafstede waarin uiteindelijk 13 leden van de familie Wolterbeek begraven zouden worden, afkomstig uit zes opeenvolgende generaties (Afb. 3.1). De grafstede bevindt zich achter op de begraafplaats, in een ommuurd gedeelte dat is afgeschermd door een manshoog hek. Hierbinnen ligt een plantsoen van 11 bij 11 meter met daarin centraal het massieve grafmonument. Het graf is afgedekt met een steen waarop de namen van de bijgezette leden van de familie Wolterbeek staan vermeld (Afb. 3.2). Het graf zelf meet 3,01 bij 1,66 meter en heeft een hoogte die van de voor- tot aan de achterzijde oploopt van 55 naar 75 centimeter. Onder de volle lengte van het graf ligt een kelder van 2,50 meter breed en 1,50 meter diep. De ingang tot de grafkelder ligt ondergronds en is aan de voorzijde van het monument via een trap te bereiken.

Afb. 3.1 (boven): Grafstede van de familie Wolterbeek op de Oude Begraafplaats van Oosterbeek.

Afb. 3.2 (linkerpagina): Namen en teksten op en rondom de grafsteen.

Richtlijnen voor de aanleg en onderhoud van de grafstede

Robert Daniel Wolterbeek bemoeide zich tot in detail met de aanleg en het onderhoud van het graf. Daartoe liet hij in een bijlage van zijn testament in 1875 het volgende vastleggen (3.1): *“Ik verlang dat de volgende instructien met de meeste naauwgezetheid worden opgevolgd. De beplanting van het vermelde graf bestaat uit eene heg van Thuja Occidentalis Canadensis met drie Hulsten in de drie hoeken. Voor de heg bevindt zich een bed van Klimop, terwijl een ander bed van Klimop drie zijden van het Graf Monument omgeeft. Ik wens dat op de vier hoeken, of althans op de twee hoeken bij den ingang van het graf, zich een halfstam Witte Roos “Aimée Vibert” bevindt. Blijkt het nogtans dat stamrozen, in het midden van Klimop geplant, niet goed groeijen, dan is het beter dit op te geven. De Heg moet altoos goed in order en de twee bedden van klimop voortdurend kort gehouden worden. Vooral moet men zorgen dat het Graf Monument nimmer door Klimop begroeid worde. In de beplanting mag nooit eenige verandering gemaakt worden. Sterven er boomen of stamrozen, of worden die alte oud, dan moeten ze door anderen van de zelfde soort vervangen worden.”* Daarnaast stelt hij financiële middelen beschikbaar voor het onderhoud van het graf en geeft hij in detail aan wie welke taken moet uitvoeren.

De grafsteen

Voor het ontwerpen van de grafsteen wendt Robert Daniel zich tot Pierre Cuypers, de belangrijkste Nederlandse architect van de 19^e eeuw. Cuypers was afkomstig uit Roermond, maar was in 1865 verhuisd naar Amsterdam. Met name dankzij zijn zwager, de Amsterdamse schrijver en politicus Joseph Alberdingk Thijm, kreeg hij al snel toegang tot de betere kringen in de hoofdstad. Later zou Cuypers beroemd worden door de bouw van het Rijksmuseum en het Centraal Station van Amsterdam en door de herbouw van kasteel de Haar in Haarzuilens. Tot 1865 had Pierre Cuypers zich echter vooral beziggehouden met het restaureren van bestaande kerken, waaronder de Munsterkerk in Roermond, en het bouwen van nieuwe

katholieke kerken in neogotische stijl. Een van zijn eerste opdrachten in Amsterdam was het ontwerpen van de sokkel voor het Vondelmonument in het gelijknamige park (3.2). Wellicht dat Robert Daniel vanwege dit ontwerp een beroep deed op Cuypers om de grafsteen van zijn familiegraf vorm te geven. Het feit dat Robert Daniel als protestant en zoon van een dominee een beroep deed op een katholieke architect, laat zien dat hij in dit opzicht geen dogmatische instelling had.

Al in september 1866 komt Cuypers met een voorstel voor de Bijbelteksten die op en rondom de grafsteen moeten worden aangebracht (Afb.3.2). Deze geven blijk van een oprechte religieuze bewogenheid bij zowel Robert Daniel als Pierre Cuypers. De grafsteen wordt afgewerkt in de –nog steeds bestaande- werkplaats van Pierre Cuypers in Roermond. Op 19 december kan Jan Kouffeld, de tuinman van “Valkenburg”, aan Robert Daniel melden dat de grafsteen in Arnhem is aangekomen. Hij schrijft: *“wij hebben hem gisteren gehaald met 3 paarden; hij is geheel en al goed en onbeschadigd over gekomen; wij hopen hem vandaag op het kerkhof te krijgen; hij weegt ruim 5000 pond zoodat zulks nog moeilijk zal gaan om hem er op te krijgen”*. Het feit dat de steen eerst in Arnhem is aangekomen, suggereert dat het vervoer per trein heeft plaatsgevonden. Saillant detail daarbij is dat het spoorstation van Roermond pas het jaar ervoor was geopend en er toen nog geen spoorbruggen over de grote rivieren lagen, waardoor Arnhem destijds vanuit Roermond alleen via Duits grondgebied bereikt kon worden. Hoe het ook zij, al voor het eind van het jaar kon het stoffelijk overschot van Henrietta Meijer in de grafstede worden geplaatst.

De graftombe

In de graftombe zijn in totaal 13 leden van de familie Wolterbeek bijgezet. Hun namen, geboorte- en sterfdata staan in de grafsteen gegraveerd (Afb.3.2) en zijn ook weergegeven in onderstaande lijst. Daarbij staat eveneens vermeld tot welke generatie van de familie Wolterbeek in Oosterbeek zij behoorden. De letters in het overzicht corresponderen met die in de fotocollage van Afb. 3.3.

- a. Henrietta Maria Anna Meijer, echtgenoot van
Robert Daniel Wolterbeek
23 sept 1802 - 4 aug 1866 (generatie 1)
- b. Robert Daniel Wolterbeek
30 maart 1801 - 27 april 1883 (generatie 1)
- c. Mariane Antoinette Wolterbeek
22 nov 1838 - 18 april 1899 (generatie 2)
- d. Louisa Jacomb Hood, echtgenoot van
J. Leonard Wolterbeek
30 april 1834 - 19 maart 1905 (generatie 2)
- e. Anna Henrietta Wolterbeek
1 okt 1834 - 26 aug 1905 (generatie 2)
- f. Mr Joan Leonard Wolterbeek
9 april 1831 - 27 juni 1913 (generatie 2)
- g. Maria Elisabeth Wolterbeek
6 nov 1869 - 22 juni 1926 (generatie 3)
Echtgenoot van J. Wolterbeek
- h. Petronella Anna Henriette Maria Wolterbeek
5 febr 1868 - 12 juni 1946 (generatie 3)
Echtgenoot van C.F. Frowein
- i. Dirk Jacob Wolterbeek
8 okt 1869 - 7 aug 1950 (generatie 3)
- j. Patricia Gerarda Märthe Verlinden
7 nov 1967 - 10 nov 1970 (generatie 6)
- k. Joan Leonard Wolterbeek
12 jan 1909 - 7 jan 1973 (generatie 4)
- l. Anna H. de Vries- Wolterbeek
3 nov 1903 - 7 aug 1995 (generatie 4)
- m. Marc Wolterbeek
28 nov 1936 - 27 dec 1999 (generatie 5)

Afb. 3.3: Leden van de familie Wolterbeek bijgezet in het familiegraf. De letters corresponderen met die in bovenstaande lijst. Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek; W. ter Veld-de Vries; A. Blijlevens-Wolterbeek.

Karakteristieken van de leden van de eerste vier generaties Wolterbeek zijn te vinden in het voorafgaande hoofdstuk. De als laatste bijgezette Marc Wolterbeek (1936-1999) was de oudste zoon van de in Oosterbeek geboren Joan Leonard Wolterbeek en diens vrouw Mary Evelyn Chapman de Haan. Hij werkte als projectontwikkelaar in Zuid-Limburg. Zijn grootste hobby was paardrijden. Hij overleed onverwachts in Duitsland nadat hij tijdens een jachtpartij onwel was geworden. Marc was tot zijn dood actief als bestuurslid van de “Stichting Graf Wolterbeek” (zie onderstaand). De jong overleden Patricia Verlinden was een dochter van Märthe Wolterbeek (zus van Marc Wolterbeek) en haar man Hans Verlinden. Patricia overleed kort na haar derde verjaardag in Arnhem. Op verzoek van de ouders is geen foto van Patricia opgenomen.

De Stichting Graf Wolterbeek

Robert Daniel had in zijn testament een kapitaal gereserveerd om het familiegraf en de bijbehorende beplanting te laten onderhouden. Als in 1881 M.A. Sipman bij zijn wandeling door Oosterbeek de Oude Begraafplaats bezoekt, is hij erg onder de indruk van met name ook de beplanting rondom het graf (3.3). Hij schrijft: *“Onder de overige grafsteden verdient nog opmerking die van de familie Wolterbeek. Men kan zich bezwaarlijk een vreedzamer laatste-rustplaats voorstellen dan deze vierkante plek, rondom omgeven door een meer dan twee meter hoge haag van ondoordringbaar dicht ineengegroeide fijne sparren, binnen welke ruimte een reusachtige zerk den grafkelder bedekt. Hulsten, maagdenpalm en rozen verhoogen den eigenaardigen indruk, die van dit stille oord ons blijft”*.

Na het overlijden van Robert Daniel in 1883 treden zijn twee nog in leven zijnde zonen, Joan Leonard en Willem Pieter Wolterbeek, op als bewindvoerders van de gelden gereserveerd voor het onderhoud van het graf. In de derde generatie komt deze taak te liggen bij de “zwarte” Jaap uit “Valkenburg” en zijn neef en zwager de “witte” Jaap, zoon van Willem Pieter. Hun zonen, de op “Valkenburg” geboren Joan Leonard en zijn

achterneef Jacob Cornelis Wolterbeek, besluiten in 1959 tot de oprichting van de “Stichting Graf Oosterbeek” om het onderhoud van het familiegraf formeel te regelen. Als bestuursleden hebben zij elk van beiden het recht om een opvolger aan te wijzen, mits dit notarieel wordt vastgelegd. De daaropvolgende bestuursleden zijn Marc Wolterbeek en zijn zwager Hans Verlinden. In 2007 geeft de familie aan dat er geen leden van de familie meer in het graf zullen worden bijgezet. Het grafmonument wordt in dat jaar overgedragen aan de gemeente Renkum en vervolgens onder supervisie van de “Stichting Begraafplaats Fangmanweg” gerestaureerd. Hiermee komt er een definitief einde aan de betrokkenheid van de familie Wolterbeek met Oosterbeek.

Noten en Verwijzingen

- 3.1 “Verdere voorschriften betreffende het graf te Oosterbeek”, bijlage bij het testament R.D. Wolterbeek van 13 januari 1875, opgesteld door notaris J.H. Richard, Stadsarchief Amsterdam.
- 3.2 I. Montijn, *Pierre Cuypers, Schoonheid als Hartstocht*, Wormer: Inmerc BV, 2007.
- 3.3 M.A. Sipman, *Arnhem en zijn omstreken*, p. 105, Arnhem: Bleeker & Ybes, 1881.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.4

Is een Schoon Oord
Thans uw woonoord?
Liefelijker kan het niet:
Heuvelkling en lustwarande
Van den Oorsprong tot Rosande;
't Mooi is haast niet af te kijken:
's Hemels berg en Bato's wijk en
Doorwerths bossen in 't verschiet!

Hfdst.4: Schoonoord, van Boerenhoeve tot Grand Hotel

Van alle vooroorlogse hotels in Oosterbeek is “Schoonoord” zonder meer het bekendste. Het is de locatie waar Jacob van Lennep in 1868 overleed en waar Jan Toorop logeerde toen hij tussen 1916 en 1919 de staties in de St. Bernulphuskerk schilderde. Daarnaast heeft “Schoonoord” een belangrijke rol gespeeld tijdens de Slag om Arnhem, toen het was ingericht als noodhospitaal voor de 1e Engelse Airborne divisie en uiteindelijk in 1944 in vlammen opging. Een hotel dat Jan ter Gouw inspireerde tot nevenstaand gedicht, toen hij hoorde dat zijn vriend Jacob van Lennep er zijn intrek in had genomen (Afb.4.1). Overigens was “Schoonoord” in dat jaar 1868 pas voor het eerste seizoen geopend als hotel (Afb.4.2). Daarvoor was het een door particulieren bewoond herenhuis en nog eerder een boerenhoeve gelegen op een heideveld. Dit hoofdstuk beschrijft de geschiedenis van “Schoonoord” in de periode voordat het werd ingericht als Grand Hotel. De naam “Schoonoord” dateert overigens pas van 1845, maar zal in dit artikel ook gebruikt worden voor het huis in eerdere perioden.

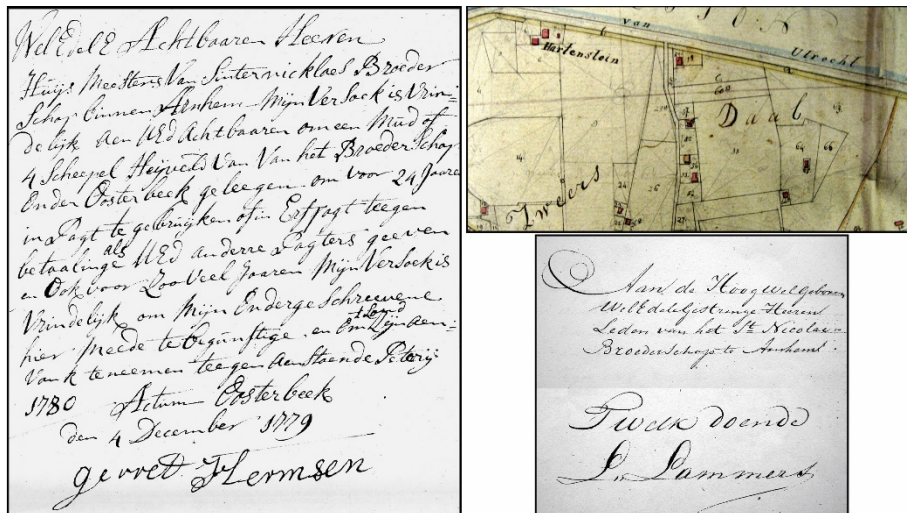
Gerrit Hermsen (1780-1810)

De oudst bekende bewoners van “Schoonoord” zijn Gerrit Hermsen (Afb.4.3) en zijn vrouw Anna Maria Egberts. Zij hadden het terrein begrensd door de huidige Utrechtseweg, Annastraat, Jagerspad, Paasberg en Pietersbergseweg in eeuwigdurende pacht verkregen van de Gelderse Rekenkamer (4.1). Op dit heideveld stonden aanvankelijk niet meer dan een schuur en een schaapskooi, maar vanaf 1780 is er ook sprake van een “*eijgendommelijk*” huis. Na het overlijden van zijn vrouw verkoopt

Afb.4.1 (linkerpagina boven): Openingsregels van het gedicht dat Jan ter Gouw in 1868 aan Jacob van Lennep in “Schoonoord” zond.

Afb.4.2 (linkerpagina onder): “Schoonoord” in de beginperiode als hotel, voor de aanbouw van de zijvleugels. De gevel stamt waarschijnlijk uit ca.1860, maar is in aanleg mogelijk ouder. Bron: fotocollectie Chamuleau.

Gerrit Hermesen, mede namens de andere kinderen, “Schoonoord” in 1784 aan zijn dochter en mede-erfgename Jenneke Gerritsen en haar man Evert Lammers. Het echtpaar Lammers krijgt één zoon, de in 1785 geboren Lammert. Als Jennekes vader in 1788 overlijdt en haar man in 1789, blijft zij alleen met haar zoon op “Schoonoord” wonen. In 1800 hertrouwt Jenneke met Derk Hogendijk, van beroep landbouwer. In 1810 wordt het terrein opgesplitst en in delen geveild, waarbij het Schoonoord-gedeelte, grenzend aan de Utrechtseweg en de Pietersbergseweg, door Jenneke Gerritsen en Derk Hogendijk aan hun (stief)zoon Lammert Lammers wordt verkocht (Afb.4.3).

Afb.4.3 (Links): brief uit 1779 waarin Gerrit Hermesen de Sint Nicolai Broederschap vraagt om een nieuwe erfpacht.

(Rechtsboven): pre-kadastrale kaart van het terrein van Schoonoord uit 1818.

(Rechtsonder): aanhef en ondertekening van een brief van Lammert Lammers uit 1834, waarin hij de Sint Nicolai Broederschap toestemming vraagt om de weg langs zijn huis te mogen verleggen.

Bron: Archief Sint Nicolai Broederschap, Gelders Archief, Arnhem.

Lammert Lammers (1810-1836)

Vlak voordat Jenneke Gerritsen in 1800 hertrouwt, vindt er een boedelscheiding plaats tussen haar en haar zoon Lammert. Vastgelegd wordt dat Jenneke al het onroerend goed in bezit houdt, maar dat Lammert een goede scholing zal krijgen en bij zijn meerderjarigheid een bedrag van 365 gulden en 5 stuivers als erfdeel zal ontvangen. Dit bedrag zal de basis hebben gevormd waarop Lammert in 1810 “Schoonoord” kan kopen. Die goede scholing is overigens aan Lammert welbesteed, want anders dan zijn ouders kiest hij niet voor het boerenbestaan. Hij vertrekt naar Arnhem en als hij aldaar in 1815 met Aleijda ter Haar trouwt, staat als zijn beroep “bediende” vermeld. Een jaar later koopt hij een huis in Arnhem op het Land van de Markt (op de hoek van de Roggestraat) en is hij winkelier. Zijn bezit in Oosterbeek wordt in die tijd bewoond en bewerkt door zijn stiefvader Derk Hogendijk en zijn moeder Jenneke.

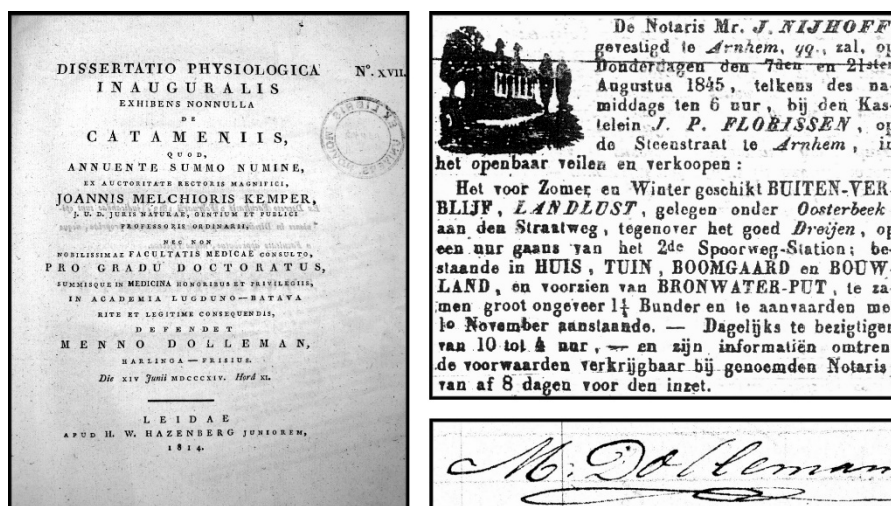
Begin 1818 verkoopt Lammert –inmiddels deurwaarder bij de “Regtbank van Eersten Aanleg” in Arnhem- het perceel van “Schoonoord” aan zijn oom Hermen Gerritsen, maar merkwaardig genoeg koopt hij acht maanden later het geheel weer van hem terug. Wat bij deze wonderlijke gang van zaken een rol kan hebben gespeeld, is dat Lammert inmiddels nieuwe plannen heeft met zijn huis in Oosterbeek, te weten: verhuur aan zomergasten. Deze nieuwe bestemming, waarmee hij inspeelt op toekomstige ontwikkelingen, wordt duidelijk uit een brief die hij begin 1834 aan de Sint Nicolai Broederschap in Arnhem richt (Afb.4.3). Het gaat hem om de “Oosterbeeksche en Dreijenseweg” die vlak langs zijn huis en erf loopt. Hij schrijft: *“Dat deze weg door de aanhoudende bevaring met karren als andersints van en naar Oosterbeek, bij het minste natte weder, in een Zeer Slegte en morsigen Staat is, Waardoor Supplt: eene groote onaangenaamheid voor de bewoning van zijn huis heeft gehad, en voorleden zomer door de onafgescheiden passagie tevens eene groote onvrijheid en onveiligheid bij de Verhuring voor zijn erf heeft moeten ondervinden; vreezende dat zoo het in dien staat moet blijven, hij daardoor groot nadeel in het vervolg zoude*

moeten lijden.” Hij verzoekt daarom de Broederschap de weg (de huidige Pietersbergseweg) een stukje verder westwaarts te mogen verleggen en het tussenliggende “streepje land” aan hem te verkopen of in erfpacht te geven, waardoor *“het voor de bewoning en het gebruik van zijn vermeld huis en erf een grootgenoegen, gemak en veiligheid zoude zijn, en Supplt: alzoo des te beter in het vervolg zoude slagen, dit huis en erf te kunnen verhuren aan zoodanige familien, die vooral ’s Zomers het zij om hunne gezondheid of voor het buitenleven als anders in het Dorp Oosterbeek, mede tot voordeel van hetzelfde Dorp, wenschen te verblijven.”* Kortom, ook het economisch belang van Oosterbeek is ermee gediend! Aan zijn verzoek wordt voldaan en in april 1834 koopt hij het betreffende stukje grond en wordt de weg verder westwaarts verlegd.

Tussen 1818 en 1836 heeft Lammert het *“vroeger op den grond gestaan hebbende huis”* grotendeels vernieuwd en is er door hem een rasterwerk om tuin en huis geplaatst ter lengte van honderd-en-zes meter. Als hij en zijn vrouw Aleijda ter Haar in 1836 “Schoonoord” voor een bedrag van maar liefst Fl. 7000 weten te verkopen (zie onderstaand), staat het omschreven als een *“huis met achterhuis, put, tuin en bouwland, groot één bunder, zes roeden en zeventig ellen”*. Een gedeelte van het gebouw, waarmee zeer waarschijnlijk het achterhuis wordt bedoeld, is met tuin en bouwland in gebruik bij een zekere J. Hoogendijk, mogelijk familie van Derk Hogendijk. Uit deze beschrijving kan geconcludeerd worden dat “Schoonoord” in deze periode een gedaantewisseling heeft ondergaan, hetgeen overigens in die periode niet ongebruikelijk was in Oosterbeek. De oorspronkelijke boerenwoning werd gesplitst, waarbij het achterhuis bestemd was voor een permanente bewoner die de tuin onderhield en het land bewerkte, en het voorhuis werd uitgebouwd tot een herenhuis om aan de eisen van welgestelde zomergasten te voldoen. Of in deze periode ook de gewenste zomergasten in “Schoonoord” hebben verbleven, blijft ongewis. Het gezin Lammers woont zelf al die tijd in Arnhem, waar Lammert in 1857 overlijdt en zijn vrouw Aleijda in 1861.

Minne Dolleman (1836-1845)

In 1836 wordt "Schoonoord" gekocht door Minne Gerrits Dolleman, van beroep *medicinae doctor* en waarschijnlijk de eerste huisarts van Oosterbeek. Kennelijk had het voorhuis nu voldoende allure om als doktershuis te kunnen functioneren. Minne Dolleman was op 7 juli 1793 in Harlingen geboren en stamde uit een militair gezin. Zijn vader Gerrit Maurits Dolleman was Generaal-Majoor van de Infanterie. Zijn moeder, Aafke Blok, overleed toen Minne nog een tiener was, waarna zijn vader hertrouwde met Elizabeth Catharina Zubli. Dit echtpaar heeft geruime tijd in Nijmegen gewoond en is later naar Wageningen verhuisd, waar Minnes vader in 1846 overleed. Minne Dolleman studeerde geneeskunde in Leiden, waar hij in 1814 op 21-jarige leeftijd (als Menno Dolleman) promoveerde op een geheel in het Latijn geschreven proefschrift over de fysiologie van de menstruatie (Afb.4.4).

Afb.4.4 (Links): titelpagina van het proefschrift van Minne Dolleman uit 1814. Bron: Universiteitsbibliotheek Nijmegen.
 (Rechtsboven): aankondiging van de veiling van "Landlust". Bron: Arnhemsche Courant 24-7-1845.
 (Rechtsonder): handtekening van Minne Dolleman bij zijn testament van 24-9-1839. Bron: Gelders Archief, Arnhem.

Hij vestigde zich vervolgens in Amsterdam als huisarts (4.2), waar hij in 1833 trouwde met Margarita Agatha de Hoop. Het echtpaar had geen kinderen. Waarom Minne vervolgens koos voor een carrière als huisarts in Oosterbeek is niet bekend, zij het dat hij vertrouwd moet zijn geweest met de regio tussen Nijmegen en Wageningen. Hij verbouwde het huis dat hij van Lammers had gekocht en gaf het de naam “Landlust”, wat mogelijk zijn intentie om naar Oosterbeek te verhuizen onderstreept. In 1841 breidde hij het terrein nog uit met een strook grond van de Domeinen langs de Utrechtseweg en kocht hij de nog steeds bestaande erfpacht af. In 1845 probeert Minne Dolleman *“het buitenverblijf Landlust, bestaande uit huis, tuin, boomgaard en bouwland, en voorzien van bronwaterput, groot één en een kwart bunder”* via een veiling te verkopen (Afb.4.4), maar de door hem gestelde limiet van Fl. 4700 wordt niet gehaald. Waarom dit bedrag zoveel lager ligt dan de aankoopssom die Dolleman zo’n 10 jaar eerder voor “Schoonoord” had betaald, is onduidelijk. Maar kennelijk heeft hij haast, want later dat jaar verkoopt hij “Landlust” aan de Amsterdamse bankier Adriaan Adam van der Crab, waarbij hij genoeg moet nemen met een koopsom van slechts Fl. 4500. Minne Dolleman verhuist vervolgens met zijn vrouw naar Utrecht, waar hij eerst aan de Wittevrouwenstraat en later aan de Wittevrouwensingel heeft gewoond. Of hij daar nog zijn beroep als huisarts heeft uitgeoefend, is niet bekend. Hij overleed in 1876 in Utrecht. Er zijn geen afbeeldingen van Minne Dolleman of zijn vrouw bekend.

Adriaan Adam van der Crab (1845-1857)

Adriaan Adam van der Crab werd in 1787 in Rotterdam geboren. Hij volgde een opleiding tot ingenieur en landmeter, maar vestigde zich in 1814 als zelfstandig makelaar en bankier in Amsterdam. Hij werd daar chef van een eigen handelshuis en was daarnaast lid en commissaris van meerdere financiële en commerciële instellingen (4.3). In 1812 huwde hij in Leerdam met de aldaar in 1792 geboren Elisabeth Maria Cornelia de Villeneuve (Afb.4.5). Het echtpaar kreeg tussen 1813 en 1832 twaalf kinderen, zes jongens en zes meisjes, allen geboren te Amsterdam. Toen het gezin in 1845

in Oosterbeek kwam wonen, waren overigens al drie van deze kinderen overleden. Van der Crab verbouwde “Landlust” tot een dubbel herenhuis en gaf het de naam waaronder het sindsdien bekend staat: “Schoonoord”. Ook voegde hij nog nieuwe stukken land aan het terrein toe. Op het gedeelte van zijn perceel grenzend aan de huidige Annastraat, liet hij een koepel bouwen. Dit gedeelte van het terrein deed dienst als “terrein van vermaak”. Zo werden hier onder meer kermissen gehouden.

Afb.4.5: Adriaan Adam van der Crab en Elisabeth Maria Cornelia de Villeneuve. Twintigste-eeuwse schilderijen van M. Hendriks naar een foto-origineel. Bron: schilderijcollectie R.C. Sangster.

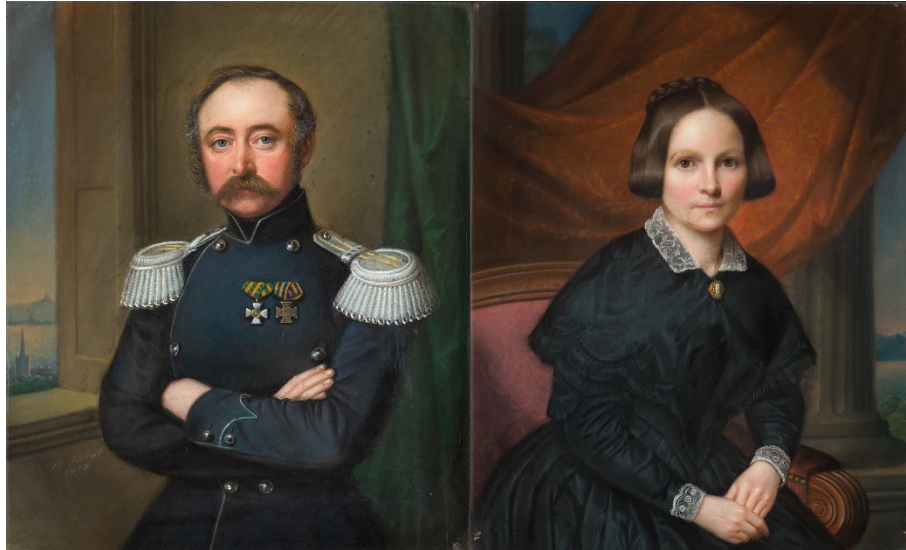
Drie van de dochters Van der Crab trouwden vanuit “Schoonoord”, waaronder Anna, die op 5 juni 1857 in het huwelijk trad met Cornelis Adriaan Sangster, die Minne Dolleman als huisarts in Oosterbeek was opgevolgd (zie hoofdstuk 6). De jongste dochter Johanna Maria Amalia was het jaar daarvoor getrouwd met Jacob van de Poll, zoon van de Veenendaalse burgemeester Hendrik van de Poll. Deze laatste had in Veenendaal een katoenweverij (calicotfabriek) opgericht, die na zijn dood door zijn zoon Jacob werd voortgezet.

In 1857 biedt Van der Crab, inmiddels 70 jaar oud, “Schoonoord” via een veiling te koop aan. Hij perceel wordt als volgt omschreven: *“Het buitengoed Schoonoord, bestaande uit een dubbel Heerenhuis, stalling, Koetshuis en bijgebouwen, Koepel, moes-, broei- en bloementuinen, bloemen- en druivenkast, opgaand geboomte en bouwland, tezamen groot ongeveer eene bunder, vier en tachtig roeden, twee-en-veertig ellen, alles aan elkander gelegen aan den Utrechtschen Straatweg onder Oosterbeek”*. Bij de eerste zitting is Van der Crabs eigen schoonzoon Sangster de hoogste bieder met een bod van Fl. 15977. Bij de afslag wordt dit bod echter overtroffen door Constantijn Assuerus Sprenger en voor een bedrag van Fl. 16977 valt “Schoonoord” aan hem toe.

Na hun vertrek uit Oosterbeek gaat het echtpaar Van der Crab in Voorburg wonen, waarschijnlijk bij een van hun kinderen. Daar overlijdt Adriaan Adam van der Crab in het voorjaar van 1863. Aanvankelijk wordt hij daar ook begraven. Zijn vrouw verhuist naar Veenendaal, waar zij bij haar jongste dochter gaat wonen. Daar overlijdt zij in het najaar van 1863, maar niet nadat in de tussenliggende maanden ook nog een van haar zonen is gestorven. Zij wordt begraven op de Oude Begraafplaats van Stichtsch Veenendaal, waarheen ook de stoffelijke resten van haar man worden vervoerd. Dochter Johanna Maria Amalia overlijdt een zestal jaar later op 37-jarige leeftijd en wordt in het graf van haar ouders bijgezet. Op de nog steeds aanwezige grafsteen staat bij haar naam vermeld: “Zij heeft veel lief gehad”.

Constantijn Assuerus Sprenger (1857-1865)

Constantijn Assuerus Sprenger werd in 1810 geboren op huize “Duinbeek”, een buitenplaats in het Zeeuwse Oostkapelle. Huize “Duinbeek”, waarvan de geschiedenis teruggaat tot 1350, was in 1803 in bezit gekomen van Digna Johanna Meyners, die kort tevoren in het huwelijk was getreden met Johan Jacob Sprenger, de latere burgemeester van Oostkapelle. Het paar had meerdere zonen, waarvan Constantijns broer Jacob Guilielmus Sprenger uiteindelijk Heer van Duinbeek werd.

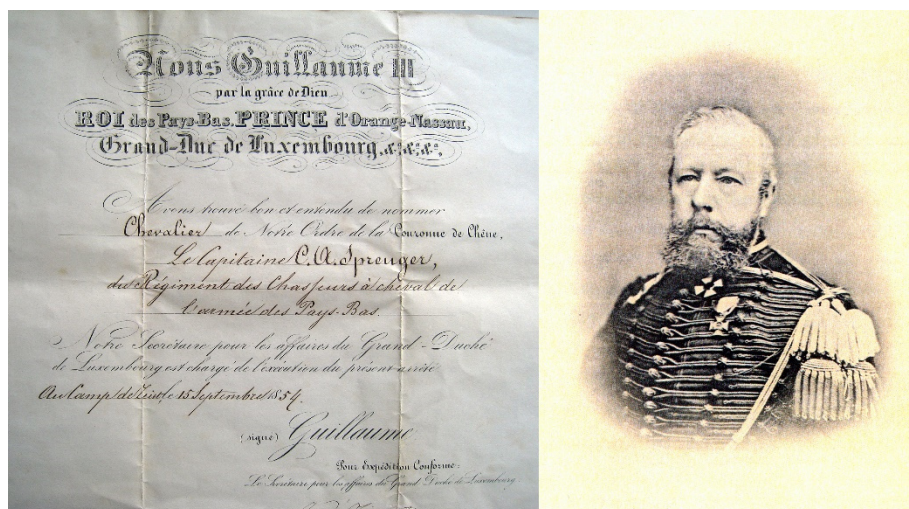

Afb.4.6: Constantijn Assuerus Sprenger en Catharina Maria van Loon geschilderd door Heinrich Siebert (1855). Bron: particuliere verzameling.

Op 16-jarige leeftijd kwam Constantijn Assuerus Sprenger in militaire dienst. In 1828 werd hij als cadet ingeschreven aan de zojuist opgerichte Militaire Academie in Breda. In 1831 nam hij als Tweede Luitenant bij het korps Dragonders deel aan de Tiendaagse Veldtocht tegen de Belgen, waarvoor hij het Metalen Kruis ontving. Later werd hij bevorderd tot majoor bij het 2e Regiment Dragonders te Haarlem. In 1834 huwde hij in Berkenrode (Heemstede) met de eveneens in 1810 geboren Jonkvrouwe Catharina Maria van Loon (Afb.4.6). Zij kregen negen kinderen, die werden geboren in Oosterhout, Haarlem en Tilburg. Ten tijde van de aankoop van “Schoonoord” was Sprenger Majoor bij het tweede regiment Dragonders in garnizoen te Arnhem. In 1854 werd hij door koning Willem III onderscheiden met de Orde van de Eikenkroon (Afb.4.7).

Hoewel hij altijd een pied-à-terre in Arnhem heeft aangehouden, gaat hij na zijn pensionering in 1858 daadwerkelijk in “Schoonoord” wonen. Van 1862 tot 1865 is hij lid van de gemeenteraad van Renkum. In 1865 vertrekt hij definitief naar Arnhem, waar Constantijn Assuerus in 1876 en Catharina

van Loon in 1882 overlijdt. Na het vertrek van Sprenger naar Arnhem wordt “Schoonoord” opnieuw geveild. De omschrijving van het buitengoed is vrijwel identiek aan die van 1857, alleen is er een tuinmanswoning bijgebouwd. Op deze veiling valt “Schoonoord” toe aan Jan Joost Carel, Baron Taets van Amerongen tot Woudenberg, voor een bedrag van Fl. 28300.

Afb.4.7 (Links): Constantijn Assuerus Sprenger tot ridder geslagen in de Orde van de Eikenkroon. Bron: Zeeuws Archief, Middelburg.
 (Rechts): Jan Joost Carel, Baron Taets van Amerongen tot Woudenberg als Commandant van het Regiment Rijdende Artillerie.
 Bron: Collectie Antiquariaat FORUM BV, 't Goy-Houten.

Jan Joost Carel, Baron Taets van Amerongen tot Woudenberg (1865-1866)

Jan Joost Carel, Baron Taets van Amerongen tot Woudenberg (Afb.4.7), onder zijn vrienden bekend als Jan Amerongen, was een militair in hart en nieren. Hij werd in 1823 in Amsterdam geboren en onderscheidde zich in 1854 als luitenant bij de “handhaving van de orde en rust in de stad Schiedam”. Hij huwde in 1855 met zijn in 1836 in Leiden geboren nicht Barones Maria Cunegonda Louisa Johanna Taets van Amerongen tot

Natewisch. Zij was de oudste dochter van de politicus Baron Pieter Hendrik Taets van Amerongen tot Natewisch. Het paar kreeg in de periode tussen 1856 en 1883 maar liefst 11 kinderen, geboren in Leiden, Londen, Arnhem, Amersfoort, Den Haag en Breda. Ten tijde van de aankoop van “Schoonoord” was Jan Joost Carel Kapitein-Adjutant bij het Regiment Rijdende Artillerie in garnizoen te Arnhem.

Hij bleef ook ingezetene van deze stad, terwijl “Schoonoord” door hem als buitenverblijf werd gebruikt. Hij heeft zijn bezit niet lang aangehouden, want toen in de herfst van 1866 duidelijk werd dat de Rijdende Artillerie zou worden overgeplaatst naar Amersfoort, besloot hij onmiddellijk “Schoonoord” weer te verkopen. Op 1 mei 1867 vertrekt zijn regiment inderdaad uit Arnhem, maar later (1879-1881) keerde hij als commandant van de Rijdende Artillerie naar Arnhem terug. Toen dit regiment in 1881 werd teruggebracht tot een korps, vertrok hij naar Breda, waar hij in 1883 tot kolonel werd bevorderd. Na zijn pensionering in 1884 vestigde hij zich in Den Haag (4.4), waar hij zelf in 1895 en zijn vrouw Maria in 1904 overleed.

Het vervolg

Als Taets van Amerongen in 1866 besluit om “Schoonoord” weer in de verkoop te zetten, melden zich deze keer geen huisartsen, bankiers of adellijke officieren als potentiële koper, maar de Amsterdamse vastgoedfirma Wolterbeek & Co. Deze onderneming was kort tevoren opgericht door Willem Pieter Wolterbeek en zijn compagnon Hendrik Adrianus Kampers. Zij hadden beiden naam gemaakt als bouwers van gasfabrieken in diverse steden van het land, maar met ‘Schoonoord’ hadden zij andere plannen, namelijk om het in te richten als Hotel Garni. Daartoe wordt “Schoonoord” ingrijpend verbouwd, waarbij 13 bovenkamers worden ingericht, voorzien van alle toenmalige gemakken zoals stookplaatsen, meubilair en linnengoed. Maar het geheel loopt uit op een fiasco als Willem Pieter Wolterbeek in acute financiële problemen blijkt te zijn gekomen (zie volgende hoofdstuk). Nog voordat het hotel zijn deuren kan

openen, moet Willem Pieter toezien dat “Schoonoord” opnieuw wordt geveild. De koper is deze keer Hendrik Bernhard Wentink, eigenaar van Pension “Vredelust” in De Steeg. Hij betaalt voor “Schoonoord” een bedrag van Fl. 16181, een koopje vergeleken met de Fl. 27225 die Wolterbeek & Co een jaar daarvoor voor het pand hadden betaald. Omdat de verbouwing door Wolterbeek & Co al is afgerond, komt Wentink letterlijk in een gespreid bedje terecht en kan hij het jaar daarna al zo’n 36 gasten (4.5), waaronder Jacob van Lennep, in zijn nieuwe Grand Hotel ontvangen (Afb.4.2).

Noten en Verwijzingen

- 4.1 De Rekenkamer was belast met de controle over het beheer van de domaniale goederen en rechten (zie: W.J.H.M. van de Pas, "De Gelderse Rekenkamer in Arnhem en het zestiende-eeuwse domeinbeheer vanaf de komst van de Habsburgers").
- 4.2 In 1824 verscheen van Minne Dolleman in Amsterdam nog een medisch werk met de titel: "Disquisitiones Historicae de plerisque apud Belgas Septentrionalis Endemiis Morbis".
- 4.3 A. J. E. van der Crab, "8 kwartieren van Petrus van der Crab", *De Nederlandse Leeuw*, Den Haag: Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, vol.15, pp. 167-168, 1897.
- 4.4 N.J.A.P.H. van Es, "Beschrijving van de militaire loopbaan van Taets van Amerongen", *Historisch Museum van het Korps Rijdende Artillerie, Deel V-III B*, Arnhem: Coers & Roest, pp.242-246, 1893.
- 4.5 Voor "Schoonoord" als Grand Hotel, zie: P. van der Kuil, *Een parel aan de Veluwezoom*, Oosterbeek: Uitgeverij Kontrast, pp.160-168, 2008.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.5

Hfdst.5: Willem Pieter Wolterbeek, gasfabrikant en eigenaar van Schoonoord

Willem Pieter Wolterbeek heeft nooit in “Schoonoord” gewoond en is formeel gesproken ook nooit een ingezetene van Oosterbeek geweest. Wel kwam hij vaak op bezoek bij zijn ouders, die in Oosterbeek hun zomerhuis “Valkenburg” hadden. Na het afronden van zijn universitaire studie in 1857 vestigde Willem Pieter zich in Amsterdam als gasfabrikant. In de eerste jaren verliep het bouwen en exploiteren van gasfabrieken in diverse steden van het land erg succesvol. Maar als hij in 1866 het Oosterbeekse landhuis “Schoonoord” koopt om het te verbouwen tot een hotel garni, gaat het mis. In combinatie met nog lopende projecten aan gasfabrieken komt hij in acute financiële problemen, waaruit hij alleen door ingrijpen van zijn vader en diens invloedrijke vrienden gered kan worden. Willem Pieter komt op non-actief te staan en moet toezien dat “Schoonoord” wordt geveild. Deze klap komt hij niet meer te boven, wat er mogelijk toe heeft bijgedragen dat hij in zijn latere levensjaren te maken krijgt met psychische aandoeningen.

Opleiding en Huwelijk

Toen zijn vader Robert Daniel Wolterbeek in 1845 het terrein van “Valkenburg” kocht om daar zijn zomerhuis te bouwen, was Willem Pieter 13 jaar oud (zie hoofdstuk 2). Hij volgde in die periode zijn middelbare-schoolopleiding aan de kostschool “Instituut Noorthey” in Leidschendam, een tijd waarin hij zich –naar eigen zeggen- gelukkig heeft gevoeld. Na een studie rechten promoveerde hij uiteindelijk op een economisch proefschrift, een passende combinatie voor een aankomend industrieel.

Afb.5.1 (linkerpagina boven): Anonieme portretten van Willem Pieter Wolterbeek en Maria Elisabeth van Marken. Bron: G.J. van Rhijn.

Afb.5.2: (linkerpagina onder): De door Wolterbeek & Co in 1867 gebouwde Nijkerksche Gasfabriek. De watertoren op de foto dateert van 1898. Bron: Fotocollectie Museum Nijkerk te Nijkerk.

In 1859 trouwde hij met de 21-jarige Utrechtse domineesdochter Maria Elisabeth van Marken (Afb.5.1). Haar broer, Jacques van Marken, is bekend geworden als de oprichter van de N.V. Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek in Delft. Als Willem Pieter en Maria Elisabeth zich kort voor hun huwelijk verloven, schrijft Willem Pieters moeder, Henrietta Meijer, in een gelegenheidsgedicht de volgende strofen (5.1):

*Mijn welbeminde Zoon! Gij, die door heel uw leven,
Mij immer stof tot vreugd en danken hebt gegeven,
U zij dit lied gewijd! maar wat het ook bedoelt,
Geen woorden drukken uit al wat een' Moeder voelt.*

*Deez' dag is een der schoonste van uw leven,
Nu g'uw geliefde 't eerst den naam van Bruid moogt geven.
'k Verheug mij dies met U, die haar zoo teer bemint.
Gij weet, ik heb haar lief gelijk mijn eigen kind.*

Het stel gaat na hun huwelijk in Haarlem wonen, maar aangezien Willem Pieter betrokken was bij het opzetten van gasfabrieken door het hele land, verhuizen zij regelmatig. In de daaropvolgende jaren krijgen zij zes kinderen, te weten Daan (1860), Jaap (1863), Jet (1865), Ada (1867), Li (1869) en Anna (1871), met als geboorteplaatsen Haarlem, Middelburg, Amsterdam, Bloemendaal (2x) en Santpoort (5.2).

Booming business

In het midden van de 19^e eeuw was de fabricatie van steenkoolgas ten behoeve van stadsverlichting een booming business. Verlichting van straten vond traditioneel plaats via olielantaarns gevuld met walvistraan, raapolie of petroleum, maar deze moesten dagelijks worden bijgevuld en handmatig aangestoken. Eind 18e eeuw was er een procedé ontwikkeld om steenkool te vergassen waarbij brandbaar lichtgas, ook wel bekend als stadsgas, vrijkwam (5.3). Gasverlichting was aanzienlijk goedkoper en had

daarnaast het voordeel dat het gas centraal via een leiding kon worden aangevoerd. Rotterdam was in 1826 de eerste stad in Nederland met gasverlichting, op basis van een concessie aan een particulier Engels bedrijf. De andere grote steden volgden snel, maar kleinere steden bleven tot het midden van de 19^e eeuw afhankelijk van enkele spaarzaam geplaatste olielantaarns.

Het eerste succes van Willem Pieter als gasfabrikant was de concessie die hij in 1858 kreeg voor de gasfabriek van Tilburg. In 1826 werd Tilburg nog verlicht met zegge en schrijve 13 straatlantaarns. In 1853 kreeg allereerst de Amsterdamse firma Cossas en Cie de vergunning voor de bouw van een gasfabriek, maar de bedrijfsresultaten waren dusdanig slecht dat zij afzagen van een verder contract. In 1858 ging de concessie voor een periode van 15 jaar over op de firma Wolterbeek van Baggen & Co, die door Willem Pieter was opgericht tezamen met zijn vennoot Nicolaas Jan Pook van Baggen. Zij wisten de exploitatie wel rendabel te krijgen, waardoor het aantal straatlantaarns sterk kon toenemen. Aan deze gasfabriek herinnert nog de Wolterbeekstraat aan de noordrand van Tilburg. Na afloop van de concessieperiode nam de gemeente Tilburg de gasproductie en de straatverlichting echter in eigen hand en bouwde in 1872 een nieuwe gasfabriek. Willem Pieter spande een proces aan tegen de gemeente, maar moest uiteindelijk afstand doen van zijn monopolierecht. Naast Tilburg volgde in 1862 nog de concessie voor een gasfabriek in Middelburg en in 1863 voor die in Tholen. In 1866 liepen de zaken echter uit de hand, wat uiteindelijk desastreus voor Willem Pieter zou uitpakken.

Veel gemeenten namen na 1870 de gasproductie in eigen handen, allereerst voor straatverlichting, maar later ook steeds meer voor verwarming en verlichting van huizen en het koken op gasfornuizen. Dat laatste vereiste een grote investering, aangezien daarvoor alle huizen op het gasleidingnet moesten worden aangesloten. Begin 20^e eeuw gingen steeds meer energiebedrijven over op elektrische straatverlichting, maar het stadsgas voor fornuizen, geisers en gaskachels zou de standaard blijven tot de

introductie van het aardgas in ons land in de loop van de zestiger jaren van de vorige eeuw.

Het echec van Schoonoord

Eind oktober 1866 komt Willem Pieter aan zijn vader Robert Daniel melden dat hij namens de firma Wolterbeek & Co het landhuis “Schoonoord” heeft gekocht en het om wil bouwen tot hotel. Het is onbekend of zijn vader blij was met deze mededeling. Mogelijk had hij zelf Willem Pieter er op geattendeerd dat Taets van Amerongen “Schoonoord” op korte termijn wilde verkopen (zie hoofdstuk 4). Maar misschien betrof het ook wel een impulsaankoop van Willem Pieter, toen hij met de koets onderweg was van station Arnhem naar “Valkenburg” en zag dat “Schoonoord” te koop stond. Overigens had Robert Daniel op dat ogenblik wel andere zaken aan zijn hoofd, want enige maanden daarvoor was zijn vrouw Henrietta overleden en hij was druk bezig met de aanleg van een familiegraf op de Oude Begraafplaats (zie hoofdstuk 3). Ook voor Willem Pieter zelf was dit een hectische periode, want in datzelfde jaar had hij samen met zijn vennoot Hendrik Adrianus Kampers de aanbesteding gekregen voor de gasfabrieken van Nijkerk (Afb.5.2) en Elburg. Voor de eerstgenoemde concessie moest tot aan de ingebruikname een borg betaald worden, waarvoor vader Robert Daniel en Kampers hoofdelijk aansprakelijk stonden. Het ziet er naar uit dat de kosten hierbij danig uit de hand zijn gelopen. Niet alleen was de gemeente Nijkerk erg veeleisend, maar tot overmaat van ramp bleek er als gevolg van de hoge waterstanden in de uiterwaarden een tijd lang geen klei voor de bouwstenen van de fabriek te kunnen worden afgegraven. Dit zorgde voor een vertraagde oplevering, waardoor Willem Pieter zelfs een tijdlang voor petroleumverlichting van de straten moest zorgen, waarbij hij tevens de lantaarnopsteker in dienst moest nemen. Uiteindelijk wordt op 18 september 1867 de Nijkerksche Gasfabriek opgeleverd, hetgeen door de plaatselijke bevolking groots wordt gevierd (5.4).

Hoewel zij geen ervaring hadden met het hotelwezen, gaat de firma Wolterbeek & Co voortvarend aan de slag om “Schoonoord” om te bouwen tot hotel (zie hoofdstuk 4). Maar al snel blijkt dat de firma niet over voldoende kapitaal beschikt om zowel de bouw van de Nijkerksche Gasfabriek als de investeringen in “Schoonoord” te financieren. Mogelijk heeft Willem Pieter zelfs geld van het ene project voor het andere gebruikt. Hij laat echter na om zijn medebestuurder Kampers en de commanditaire vennoten van het bedrijf -waaronder Jan Kneppelhout en de Amsterdamse burgemeester Cornelis den Tex- van deze financiële problemen op de hoogte te stellen, waartoe hij volgens de statuten wel verplicht was. Plotseling dreigde er een faillissement voor Wolterbeek & Co, waardoor Willem Pieter overigens niet alleen zichzelf in ernstige problemen bracht, maar ook Kampers, aangezien beiden hoofdelijk aansprakelijk waren.

Illustratief in dit verband is wellicht dat Kampers een dag voor de oplevering van de Nijkerksche Gasfabriek bij de Credietmaatschappij in Amsterdam een persoonlijke lening van maar liefst Fl. 30000 afsluit, waarvoor de eerder genoemde Pook van Baggen borg staat. Ook zijn er aanwijzingen dat vader Robert Daniel financieel te hulp is geschoten. Een faillissement van Wolterbeek & Co, of zelfs al een rechterlijk geding, zou voor de familie, laat staan voor hem als bankdirecteur, ernstig gezichtsverlies betekenen. Vandaar dat er op 9 november 1867 door de gerenten (bestuurders) van de firma’s Wolterbeek & Co en Wolterbeek van Baggen & Co een minnelijke schikking wordt getroffen. Willem Pieter staat daarbij echter geheel buiten spel. Hij had op 16 oktober voor een periode van elf maanden al zijn bevoegdheden, zowel privé als zakelijk met betrekking tot alle firma’s waarin hij zeggenschap had, aan zijn vader Robert Daniel gedelegeerd. De schikking wordt dan ook aangegaan door Robert Daniel, Pook van Baggen en Kampers. Willem Pieter is hier niet bij aanwezig, want op straffe van ontslag als medegerent mag hij zich voorlopig nergens meer mee bemoeien.

Al een dag voor de schikking hadden Robert Daniel en Kampers de Arnhemse notarisklerk Gerrit Jan Arnoldus Kok gemachtigd om als hun zaakgelastigde “*in het openbaar of uit de hand*” het buitengoed “Schoonoord” te verkopen voor een prijs die deze als “*geraden zal oordelen*”. Een directe koper bleek echter niet voorhanden en dus werden huis en grond op 27 november 1867 geveild, waarbij “Schoonoord” toevalt aan de pensioneigenaar Hendrik Bernhard Wentink (zie hoofdstuk 4). In 1868 en 1869 werden de resterende bezittingen van Wolterbeek & Co verkocht en in december 1869 werd de firma geliquideerd. Willem Pieter treedt het jaar erna af als gerent bij Wolterbeek van Baggen & Co, maar blijft wel commanditair vennoot. Eind 1867 verhuist hij met zijn gezin naar Bloemendaal, mogelijk omdat hij na dit fiasco in Amsterdamse kringen niet meer welkom was.

Afb.5.3 (Links): Willem Pieter Wolterbeek met zijn dochter Li op “Valkenburg”.
(Rechts): zijn vrouw Maria Elisabeth van Marken.
Bron: Archief van de familie Wolterbeek, HDR, Oosterbeek.

Het vervolg

Willem Pieter is pas 35 jaar oud als hij uit al zijn functies wordt gezet. Voor zover bekend heeft hij in latere jaren geen beroep meer uitgeoefend. In 1872 dient nog zijn protest tegen de bouw van een gemeentelijke gasfabriek in Tilburg en in 1879 zou hij namens de Britse Imperial Continental Gas Association een verzoek hebben gedaan aan de gemeenteraad van Amsterdam tot oprichting van een gemeentelijke gasfabriek. Daarnaast draagt hij ook de verantwoordelijkheid voor een steeds groter wordend gezin. In de daaropvolgende jaren krijgt Willem Pieter te maken met psychische problemen, waardoor deze taken hem steeds moeilijker vallen. In 1875 staat Willem Pieter nog te boek als mede-executeur van het testament van zijn vader Robert Daniel, maar in een latere versie komt zijn naam niet meer voor. Zijn oudste zoon Daan emigreert in 1892 naar de Verenigde Staten, waardoor veel van de zorg voor zijn vier jongere zussen op de schouders komt van de tweede zoon Jaap, die in de familie bekend stond als “de witte Jaap”. In 1900 trouwt dochter Li met haar neef Jaap Wolterbeek, die in de familie bekend stond als “de zwarte Jaap” en gaat bij hem op “Valkenburg” wonen (zie hoofdstuk 2). Willem Pieter en zijn vrouw komen in de jaren daarna regelmatig bij hun dochter op bezoek op “Valkenburg” (Afb.5.3), waarbij hij overigens tijdens de rit vanaf het station steeds weer met het inmiddels succesvolle hotel “Schoonoord” zal zijn geconfronteerd. De laatste jaren van hun leven wonen zij in Haarlem, waar Willem Pieter in 1909 overlijdt en Maria Elisabeth van Marken in 1916.

Al snel wordt overigens duidelijk dat Willem Pieter een vooruitziende blik heeft gehad met zijn plan om “Schoonoord” om te vormen tot een hotel. Al in 1868 kan de nieuwe eigenaar Hendrik Wentink 36 gasten ontvangen in zijn nieuwe hotel “Schoonoord”, waaronder Jacob van Lennep die er overigens in hetzelfde jaar zou overlijden. Als M. Sipman in 1881 “Schoonoord” aandoet tijdens zijn wandelingen in de omgeving van Arnhem, constateert hij dat het hotel uitmunt door zijn keurig nette inrichting en zijn uitgestrekte en fraai aangelegde tuin (5.5). In de

daaropvolgende jaren groeit “Schoonoord” uit tot het meest vooraanstaande hotel van Oosterbeek. De diverse eigenaren bouwen het hotel steeds verder uit en in een advertentie uit 1897 wordt het aangeprezen als *“een hotel van den eerste rang, met koude en warme baden, een grote stalling, terwijl paarden en rijtuigen disponibel zijn”*. Begin 20^e eeuw worden er nog eens twee serres aangebouwd, waardoor “Schoonoord” een capaciteit krijgt voor diners tot wel 300 personen. In de periode 1916-1919 logeert Jan Toorop er als hij de Kruiswegstaties aan het schilderen is in de Oosterbeekse St. Bernulphuskerk (5.6). In 1921 koopt J. van der Vlist “Schoonoord” ten tijde van de glorie-dagen van het hotel (Afb.5.4). Uiteindelijk zou zijn dochter Hendrika in haar dagboek de verwoesting van “Schoonoord” beschrijven toen het tijdens de Slag om Arnhem in de vuurlinie kwam te liggen en volledig uitbrandde (5.7).

Afb.5.4: Hotel “Schoonoord” in zijn glorie-dagen (1923).
Bron: Historisch Documentatiecentrum Renkum (HDR), Oosterbeek.

Noten en Verwijzingen

- 5.1 “Herinneringen aan wijlen vrouwe Henrietta Maria Anna Meijer, echtgenoote van Robert Daniel Wolterbeek. Gedrukt voor hare Kinderen en Kleinkinderen”, Amsterdam: Bibliotheek Rijksmuseum, 1866.
- 5.2 A.A. Heisen, Genealogie van Johannes Wolterbeek (<http://genealogie-database.nl/wolterb/wolterb/wolterb-frm3.htm>)
- 5.3 Voor de productie van lichtgas wordt steenkool eerst verhit in de afwezigheid van zuurstof. Door deze vervolgens te blussen met kleine hoeveelheden water ontstaat een brandbaar mengsel van waterstofgas en koolmonoxide.
- 5.4 J. Cozijnsen-Petersen en G. Verhoog, “Nijkerk krijgt gas”, *Nijkerk in vertellingen*, Zaltbommel: Europese Bibliotheek Zaltbommel, pp. 91-95, 1978.
- 5.5 M.A. Sipman, *Arnhem en zijn omstreken*, p. 105, Arnhem: Bleeker & Ybes, 1881.
- 5.6 P. van der Kuil, *Een parel aan de Veluwezoom*, Oosterbeek: Uitgeverij Kontrast, pp.160-168, 2008.
- 5.7 H. van der Vlist, *Die Dag in September*, Bussum: Unieboek BV, 1975.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.6

Hfdst.6: Cornelis Adriaan Sangster, dorpsarts en bouwheer van Hoogerheide

Het is donderdag 18 januari 1866 en Oosterbeek verkeert in diepe rouw. Op de Oude Begraafplaats wordt onder grote belangstelling de dorpsarts Cornelis Adriaan Sangster begraven (Afb.6.1). Drie dagen eerder was hij bezweken aan een korte, maar hevige ziekte, nog geen 47 jaar oud, een vrouw en vier kleine kinderen achterlatend. De Arnhemsche Courant beschrijft de gebeurtenissen als volgt: *“Eene zeer talrijke menigte van verschillenden rang en stand had zich geheel uit eigen beweging bij het sterfhuis vereenigd, en volgde voorafgegaan door de leden van de raad de lijkkoets, om den overledene de laatste eer te bewijzen en om den vroeger onvermoeibaren en werkzamen man naar zijne rustplaats te geleiden”*. Bij het graf wordt het woord gevoerd door onder meer de net aangetreden burgemeester Jan van Embden en het raadslid Jan van 's-Gravenweert. Uit alles bleek dat Sangster in hoog aanzien stond in de gemeente en geliefd was onder alle lagen van de bevolking. Wat de krantenberichten echter niet vermeldde, is dat Sangster op het moment van zijn overlijden op het punt stond om zijn grootste droom waar te maken, namelijk het betrekken van een door hemzelf gebouwd huis, dat bekend zou komen te staan onder de naam “Hoogerheide” (Afb.6.2).

Van Oosterhout naar Oosterbeek

Over het persoonlijk leven van Cornelis Adriaan Sangster is weinig bekend. Hij werd op 20 mei 1819 in het Brabantse Oosterhout geboren als zesde van een gezin met elf kinderen (6.1). Zijn grootvader George was van Schotse

Afb.6.1 (linkerpagina boven): Cornelis Adriaan Sangster, postuum (1866) geschilderd door zijn neef Hendrik Alexander Sangster. Bron: B. Sangster.

Afb.6.2 (linkerpagina onder): Het door Sangster gebouwde huis (zuidzijde) dat later de naam “Hoogerheide” zou krijgen. Foto van rond 1910 toen burgemeester Van Toulon van der Koog het huis bewoonde. Bron: C.R. Goedeljee, fotoalbum collectie Gelders Archief, Arnhem.

afkomst, terwijl zijn vader George David Sangster en zijn moeder Johanna Margaretha Ulrich een logement hielden in “de Vergulde Pelikaan” op de Oosterhoutse Heuvel (het huidige restaurant “de Vrijheid”). Opvallend is dat beide ouders katholiek waren gedoopt, maar dat van hun kinderen sommigen katholiek en anderen hervormd waren. Cornelis Adriaan was een volle neef van de in Nijkerk geboren schilder Hendrik Alexander Sangster (1825-1901) en het enige bekende portret van Cornelis Adriaan is dan ook van diens hand (Afb.6.1). Beiden waren zij ook volle neven van Adriana Haanen, de bekende Oosterbeekse schilderes die samen met Maria Vos in “Villa Grada” woonde. Adriana Haanen was eveneens uit Oosterhout afkomstig en in 1863 naar Oosterbeek verhuisd. Of haar keuze voor de bestemming Oosterbeek mede was bepaald door het feit dat haar neef daar huisarts was, vermeldt de geschiedenis niet. Dat ook Cornelis Adriaan Sangster geïnteresseerd was in de schilderkunst, blijkt uit het feit dat in de boedelbeschrijving na zijn dood expliciet melding wordt gemaakt van het bezit van een negental schilderijen. Ook liet hij zich als arts wel eens door Oosterbeekse kunstenaars in de vorm van schilderijen uitbetalen.

Cornelis Adriaan Sangster werd in september 1839 op 20-jarige leeftijd als student geneeskunde ingeschreven aan de Leidse universiteit, waar hij in 1845 promoveerde op een in het Latijn geschreven proefschrift in de gynaecologie (Nederlandse titel: “Over het Kraambed”). Behalve huisarts en apotheker was hij dus ook verloskundige. Volgens zijn overlijdensbericht in de Arnhemsche Courant had hij ongeveer 20 jaar lang een uitgebreide praktijk in het dorp. Dat zou suggereren dat hij zich al snel na het afronden van zijn studie in Oosterbeek had gevestigd, als opvolger van de 1845 vertrokken huisarts Minne Dolleman (zie hoofdstuk 4). Dat Sangster een goede naam in het dorp had, blijkt wel uit de brief die de schilder Johannes W. Bilders in 1857 vanuit zijn huis in Leiden schrijft aan zijn voortdurend zieke zoon Gerard in Oosterbeek: “*Laat Sangster u spoedig beter maken - vertrek niet naar Den Haag, voor gij inderdaad geheel beter zijt*”. Het mocht niet baten, Gerard overlijdt in 1865 op 26-jarige leeftijd (6.2).

Bij vrouw Wiesner in de Geldersche Bloem

Als Sangster zich als huisarts in Oosterbeek vestigt, is hij nog vrijgezel. Hij vindt onderdak in het pension “de Geldersche Bloem” aan de Benedendorpsweg oostelijk van de Oude Kerk. “De Geldersche Bloem” was een populaire benaming voor herbergen, logementen en koffiehuisen in deze regio van het land. De naam had betrekking op de strijd van ridder Lupold met de draak, die volgens de sage onder het gebrul van de woorden “Gelre, Gelre” neerstortte onder een mispelboom (6.3). De witte bloemen van de mispel kleurden rood door het bloed van de draak, aldus de legende over het ontstaan van het Graafschap Gelre, waarvan tot 1236 het wapen gevormd werd door drie roodgekleurde mispelbloemen (Afb.6.3). De vijfpuntige bloesem van de mispel (*Mespilus germanica*) staat daarom van oudsher dan ook bekend als de Gelderse bloem. Witgekleurde mispelbloemen zijn nog terug te vinden in de stadswapens van Doetinchem en het Duitse Geldern.

Afb.6.3 (Links): Wapen van het Graafschap Gelre tussen 1190 en 1236.

Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Wapen_van_Gelderland.

(Rechts): Het rond 1866 door Wiesner gebouwde eigen woonhuis, direct oostelijk van “de Geldersche Bloem” aan de Benedendorpsweg. Dit huis is tijdens de Slag om Arnhem verwoest. Bron: D.G. van Rangelrooij.

De logementshoudster van “de Geldersche Bloem” in Oosterbeek was Janna van der Burg. Zij was in 1843 getrouwd met Gerrit van Rangelrooij en samen hadden zij een zoon, Gerrit Jan. Als haar man Gerrit in 1846 overlijdt, blijken er volgens een boedelbeschrijving naast Sangster nog minstens twee andere huurders in het pand te wonen. Overigens was dit al de tweede versie van het huis “de Geldersche Bloem”, want de vorige eigenaar, Antonie van Muiswinkel, had het oorspronkelijke pand gesloopt en in 1838 opnieuw opgebouwd. Janna hertrouwt in eerste instantie met de schildersknecht Jan Arnoldus Brouwer en na diens dood in 1853 met de huisschilder Hermanus Caspar Wiesner. Sindsdien staat Janna bij al haar huurders bekend als vrouw Wiesner. Vaak logeerden er ook schilders in het pension, ten behoeve waarvan er een atelier was bijgebouwd. In 1853 vonden de schilders Jan de Haas, Paul Gabriel en Hendrik Dirk Kruseman van Elten er onderdak, en volgens hun eigen zeggen hadden zij het daar erg naar hun zin (6.4). Als in 1857 het Nieuw Arnhemsch Adresboek voor het eerst ook een adreslijst van Oosterbeek opneemt, wonen er behalve Sangster nog drie andere personen op dit adres, waaronder de kunstschilder C.H. Meiners met zijn gezin. Wij mogen er van uit gaan dat Sangster vanuit dit adres ook zijn praktijk heeft uitgeoefend. In die tijd ging een arts bij zijn patiënten op bezoek en hield hij thuis slechts een kleine apotheek aan.

Na een twintigtal jaren als pensionhoudster te hebben gewerkt, kregen Janna en haar man andere plannen. In 1864 beklagt de eerder genoemde Gerard Bilders zich als volgt bij Kneppelhout: *“Bij vrouw Wiesner, waar ik een atelier zou zoeken, ben ik niet zóó geslaagd als ik wenschte. Wel zou ik er eene der voorkamers tot werkplaats kunnen krijgen, maar ik zou er niet kunnen slapen en ontbijten, noch iets van dien aard, omdat vrouw Wiesner geene logés op die wijze meer aanneemt”* (6.2). In 1866 verkoopt Wiesner het huis met tuin en atelier van “de Geldersche Bloem” aan de metselaar Jan van Schuilenburg. Zelf gaat hij met Janna in een nieuw huis wonen dat hij direct ten oosten van zijn vorige woning heeft gebouwd. In 1887 wordt deze tweede versie van “de Geldersche Blo(e)m” gesloopt en vervangen door de

huidige derde versie (momenteel Benedendorpsweg 106). De losstaande schuur van dit pand is mogelijk nog een restant van het oorspronkelijke schildersatelier. Gerrit Jan van Rangelrooij, de zoon uit het eerste huwelijk van Janna, is behalve huisschilder ook vele jaren koster van de Oude Kerk. Na de dood van Wiesner in 1881 trekt hij met zijn vrouw Grietje van den Bosch en zijn gezin in bij zijn moeder in het huis naast “de Geldersche Bloem”. Als drievoudige weduwe overlijdt Janna van der Burg in 1894. Alle betrokkenen liggen begraven op de Oude Begraafplaats van Oosterbeek (zie hoofdstuk 15).

Anna van der Crab

Afb.6.4: Fotoafbeeldingen van Cornelis Adriaan Sangster en Anna van der Crab, met eronder de daarop gebaseerde schilderijen van latere datum.
Bron: R. Sangster.

Aan het vrijgezellenbestaan van Sangster komt een einde als hij in 1857 trouwt met Anna van der Crab. Zij was in 1829 in Amsterdam geboren, maar woonde sinds haar zestiende in Oosterbeek in de villa “Schoonoord”, die haar vader Adriaan Adam van der Crab in 1845 had gekocht. Zij was voor die tijd al redelijk op leeftijd, want haar drie jaar jongere zus Johanna was al een jaar eerder getrouwd met de Veenendaalse burgemeesterszoon Jacob van de Poll (zie hoofdstuk 4). Overigens had Sangster niet alleen een oogje laten vallen op de dochter van Van der Crab, maar ook op diens villa. Toen Van der Crab in datzelfde jaar besloot om uit Oosterbeek te vertrekken, bleek hij echter niet van zins om “Schoonoord” onderhands aan zijn nieuwbakken schoonzoon te verkopen. Er volgde een veiling waarbij Sangster uiteindelijk werd overboden door Constantijn Sprenger (zie hoofdstuk 4).

Afb.6.5: Huize “Welgelegen” op de hoek van de huidige Van Eeghenweg met de Jagerskamp. Tekening van Leonardus Tollenaar uit 1866, gevonden in de nalatenschap van Anna van der Crab. Bron: B. Sangster.

Sangster huurde vervolgens woonruimte in huize “Welgelegen, boven in de Weverstraat”, dat eigendom was van de landbouwer Peter Egberts (Afb.6.5). Dit pand (6.5) was gelegen onderaan de huidige Van Eeghenweg, op de hoek met de Jagerskamp en nabij de splitsing met de Weverstraat, waar destijds de bovengrens van het dorp Oosterbeek lag. In de daaropvolgende jaren kreeg het stel vier kinderen, te weten Elisabeth Maria Cornelia (1858), George David (1860), Adriaan Adam (1862) en Margaretha Johanna (1864).

Hoogerheide

Sangsters ambitie om een eigen villa te bewonen, kreeg nieuw leven toen in 1864 het terrein van “de Jagerskamp” in percelen werd geveild. Ten opzichte van Sangsters woning ‘Welgelegen’ lag dit terrein aan de andere kant van de huidige Jagerskamp (zie hoofdstuk 1, Afb.1.4). Sangster koopt het grootste perceel, met een omvang van ruim 1 ha, waarop ook het oude huis “de Jagerskamp” stond. Op het hoogste gedeelte van het terrein, tussen de huidige Jagerskamp en de Voorinkstraat, aan de noordzijde van Hoogerheide, bouwde hij zijn eigen huis: *“gelegen op een verheven en schoon punt, een fraai uitzigt aanbiedende op het dorp en naar verschillende zijden overheerlijke vergezigten op den Rijn, de Betuwe”*. De architect was de van oorsprong Amsterdamse bouwmeester Gerrit Frederik Moele Bergveld, die vele jaren in Oosterbeek gewoond en gewerkt heeft (zie hoofdstuk 9). Het huis is: *“in smaakvollen stijl gebouwd en gemakkelijk ingerigt, bevat behalve Marmeren Vestibule of Gang, Keuken, Provisie- en Wijnkelder, Zolder, Dienstbodenkamers en verdere Gemakken, acht meerendeels ruime Beneden en Bovenkamers, waarvan er beneden vier ineenlopen”*. Het uitvoerend werk werd verricht door de metselaar/ aannemer Steven van Burk (zie hoofdstuk 9) en het schilderswerk werd verzorgd door Sangsters voormalige huisbaas Hermanus Wiesner. Maar Sangster moet zich voor de bouw van zijn nieuwe huis wel in de schulden steken, waarvoor hij onder meer een lening van Fl. 10000 afsluit bij Jan Kneppelhout.

Volgens plan zou het gezin Sangster op 1 februari 1866 het nieuwe huis betrekken. Er waren al enige meubelstukken en schilderijen overgebracht naar het nieuwe huis en in het Nieuw Arnhemsch Adresboek van 1866 had Sangster zijn adres al laten veranderen in Jagerskamp B96a. Dan slaat het noodlot echter toe. Net op het ogenblik dat zijn droom op het punt staat bewaarheid te worden, wordt Cornelis Adriaan ernstig ziek, mogelijk als gevolg van een cholerabesmetting. Enige dagen later, op 15 januari 1866, overlijdt hij. In de editie van 17 januari 1866 gaat de Arnhemsche Courant uitgebreid in op het overlijden van Sangster: *“Heden (15 jan.) leed onze gemeente een groot verlies door het onverwacht sterven van den heer medicinae dr. C.A. Sangster, die als geneesheer hier ongeveer twintig jaren lang eene zeer uitgebreide praktijk had en zeer veel vertrouwen genoot. Een hevige ziekte van slechts weinige dagen deed den anders zoo krachtigen man in den ouderdom van ruim 47 jaren bezwijken, tot droefheid van zeer vele aanzienlijken en niet minder van zoo vele armen, voor wie hij ten allen tijde een zeer weldoend geneesheer was”*. Sangster was bij zijn overlijden overigens pas 46 jaar oud. Ter gelegenheid van zijn begrafenis meldde de Arnhemsche Courant van 20 januari nog: *“De zichtbaar weemoedige stemming, waarin men de rustplaats der dooden verliet, was een duidelijk bewijs hoezeer men het verlies betreurde van den man, wiens naam hier zeker niet spoedig zal vergeten worden”*. Maar de een zijn dood is de ander zijn brood. Al in diezelfde Arnhemsche Courant van 20 januari staat een advertentie van N.S. Koning, Medicinae Doctor, Chirurg en Accoucheur (verloskundige), waarin hij meldt dat hij zich, na een tienjarige praktijk in Heteren, thans als zodanig heeft gevestigd in Oosterbeek, ten huize van de koster Derksen. Dat leidt op 25 januari 1866 weer tot een ingezonden stuk in de Arnhemsche Courant, waarin een ingezetene van Heteren zich beklagt over het feit dat de plaatselijke arts met de noorderzon naar Oosterbeek is vertrokken om zich daar als opvolger van Sangster te vestigen. Kennelijk was een praktijk in Oosterbeek toch iets aantrekkelijker dan een in Heteren. Overigens zou Neelius Sophinus Koning Oosterbeek als huisarts wel meer dan 25 jaar trouw blijven (zie hoofdstuk 9).

Na het overlijden van Sangster blijft Anna achter met de schulden en haar vier kinderen in de leeftijd van 1 tot 7 jaar. Zij neemt al snel een drietal besluiten. Allereerst laat zij een portret van haar man maken door diens neef Hendrik Alexander Sangster (Afb.6.1) en een tekening van huize “Welgelegen” door Leonardus Tollenaar (Afb.6.5; zie ook hoofdstuk 15). Daarnaast laat zij in augustus van dat jaar haar Oosterbeekse bezittingen in het openbaar verkopen. De omschrijving van het te veilen goed luidt: *“Een nieuw gebouwd Heerenhuis met erve en tuingrond, benevens eene afzonderlijke woning en erve met tuin en bouwland, alles aan elkaar gelegen.... te zamen één bunder, zeven roeden, zeventig ellen”*. Tenslotte verhuist zij naar Arnhem waar zij onderdak vindt bij een van haar zussen. Het jaar erna vertrekt zij met de kinderen naar Den Haag, waar zij tot haar dood in 1918 is blijven wonen.

Het vervolg

Het door Sangster gebouwde huis wordt op de veiling aangekocht door Alexander Cremer, grondeigenaar te Arnhem. Deze verkoopt het in datzelfde jaar door aan Roghier Diederik Benten, voormalig goudsmid afkomstig uit Amsterdam en sinds 1864 bewoner van het ernaast gelegen “Overzicht”. Benten bouwt de voorkant van de villa verder uit en laat op het terrein een koetshuis plaatsen. Het oude huis “de Jagerskamp” laat hij in 1867 afbreken en aan het nieuwe huis geeft hij in 1869 officieel de naam waaronder het sindsdien bekend is komen te staan: “huize Hoogerheide”. In 1896 wordt “Hoogerheide” aangekocht door de Renkumse burgemeester J.V.M. van Toulon van der Koog, die er tot zijn dood in 1914 heeft gewoond (Afb.6.2). In 1925 verkopen diens erven het huis aan wat nu een projectontwikkelaar genoemd zou worden. Het huis wordt gesloopt en het terrein verkaveld om plaats te maken voor de huidige villawijk Hogerheide.

Van de in Oosterbeek geboren kinderen van Cornelis Adriaan Sangster en Anna van der Crab (Afb.6.6) bleven de beide dochters Elisabeth Maria Cornelia (1858-1943) en Margaretha Johanna (1864-1938) ongehuwd. Zij

waren erg klein van stuk en werden wel de twee dwergen genoemd. Beiden werkten als gouvernante en gaven les in Engels en Frans (Afb.6.6).

Afb.6.6: De in Oosterbeek geboren kinderen van Cornelis Adriaan Sangster en Anna van der Crab; (linksboven) Elisabeth Maria Cornelia; (rechtsboven) George David; (linksonder) Adriaan Adam; (rechtsonder) Margaretha Johanna. Bron: R. Sangster.

De oudste zoon, George David (Afb.6.6), was aanvankelijk als Luitenant-ter-Zee 2^e klasse bij de Koninklijke Nederlandse Marine gelegerd in Den Helder. In 1882 werd hij benoemd tot haven- en pakhuismeester in Ambon. Tot schrik van de familie trouwde hij in datzelfde jaar in Batavia met een halfbloed Indisch meisje, Johanna Niclou. Zij krijgen in de daaropvolgende jaren vier kinderen. George David werd slechts 32 jaar oud: hij had last van

een chronische progressieve longaandoening, mogelijk als gevolg van een vergiftiging die hij in Nederlands-Indië had opgelopen. Het gezin keert nog terug naar Nederland voor een langdurig verlof, maar weer eenmaal in het Javaanse Anjer overlijdt George David in 1893. Zijn vrouw Johanna hertrouwde twee jaar later met de veel oudere Salomon Roos, gepensioneerd resident van Timor (6.1).

De jongste zoon, Adriaan Adam (1862-1943), werd ingenieur bij de spoorwegen in Semarang en later lid van de Raad van Bestuur van de Nederlands-Indische Spoorweg Maatschappij (Afb.6.6). Met zijn vrouw, de uit Arnhem afkomstige Johanna Haga, had hij een zoon en twee dochters. Deze zoon, Hendrik Sangster, is vooral bekend geworden als architect van een tweetal “Cités Hollandaises” in Noord-Frankrijk als onderdeel van de wederopbouw direct na de Eerste Wereldoorlog en door de bouw van een groot aantal watertorens in ons land in art deco stijl (6.6). Hiervan zijn er nog een tiental intact, die in de loop der jaren allerlei nieuwe bestemmingen hebben gekregen. De bekendste voorbeelden zijn de watertorens van Aalsmeer en van De Lichtmis, gelegen aan de snelweg tussen Zwolle en Meppel. Maar de grootste dichtheid aan Sangster-watertorens is toch te vinden in het noordwesten van de provincie Brabant, niet ver van de oorspronkelijke thuisbasis van de familie Sangster in Oosterhout.

Noten en Verwijzingen

- 6.1 B. Sangster en R. Sangster, *De familie Sangster in Nederland*, Raleigh NC: Lulu Enterprises Inc., 2011.
- 6.2 G. Bilders, *Zo ben ik nooit eens gelukkig*, Utrecht: Uitgeverij IJzer, 2007.
- 6.3 <https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/de-draak-van-gelre>
- 6.4 J. Kapelle, “Het schilderachtige landschap van de Veluwezoom”, *Magie van de Veluwezoom*, Arnhem: Terra Lannoo BV, 2006.
- 6.5 In de jaren 1871-1873 woonde Elias Anthonie Romswinkel, de eerste notaris in Oosterbeek, in dit pand (zie ook hoofdstuk 15).
- 6.6 https://nl.wikipedia.org/wiki/Hendrik_Sangster

Bestemming Oosterbeek, hfdst.7

Hfdst.7: Leendert Fangman in Bato's Wijk

Gezeten naast de engel op Bato's Wijk heeft men, ondanks de oprukkende nieuwbouw aan de overzijde van de Rijn, nog steeds een fenomenaal uitzicht over de Betuwe tot aan het Rijk van Nijmegen. Tot de Tweede Wereldoorlog stond hier een villa die dienst deed als stadhuis van de gemeente Renkum, om uiteindelijk tijdens het oorlogsgeweld na de Slag om Arnhem in vlammen op te gaan. Deze villa, waarvan de contouren nog goed te zien zijn in de loop van de paden, was in 1874 gebouwd door Leendert Fangman, die voor die tijd huisarts te Culemborg was. Mede door zijn huwelijk met Clara Wolterbeek (Afb.7.1) was hij financieel in staat om zijn grote passie uit te leven, namelijk het bouwen van huizen. Nadat hij zijn stadsvilla in Culemborg had verkocht, kon hij zich nu wijden aan de bouw van zijn landhuis "Bato's Wijk" in Oosterbeek (Afb.7.2).

Leendert Fangman

Leendert Fangman werd in 1834 in Leiden aan de Pieterskerkgracht geboren. Zijn vader, Herman Fangman, was predikant in onder meer de nabijgelegen Pieterskerk. Diverse van zijn leerredes voor de Leidse gemeente zijn bewaard gebleven. Daarnaast vertaalde hij filosofische studies over het christendom in het Nederlands en was hij lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (7.1). Zoon Leendert was de vierde uit het gezin van zes kinderen. Hij studeerde geneeskunde in Leiden en voltooide in 1861 zijn academische opleiding met een promotie aan de Leidse universiteit op een proefschrift getiteld: "Over vernauwing van het intestinum rectum".

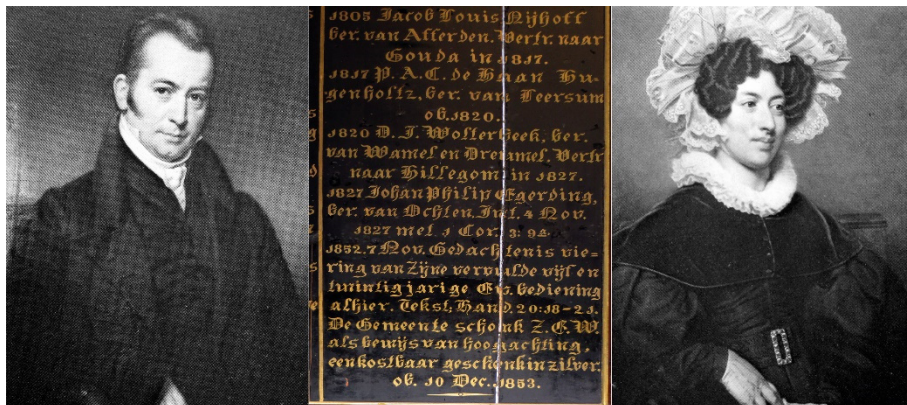
Afb.7.1 (linkerpagina boven): Leendert Fangman en Clara Anna Elisabeth Wolterbeek, geschilderd door J.H. Neuman in hun Culemborgse tijd (1871).
Bron: J. Fangman.

Afb.7.2 (linkerpagina onder): Oudst bekende foto van Fangmans villa in "Bato's Wijk" (ca. 1890). Bron: H. Fangman.

Een jaar later rondde hij zijn specialisatie als verloskundig arts af (7.2) en begon hij te solliciteren naar posities in het land om zich als arts te vestigen. Een sollicitatie in het Gelderse Epe loopt op niets uit, maar in de zomer van 1862 krijgt hij een aanstelling als stadsheermeester in Culemborg, waar hij zich vestigt aan de Varkensmarkt. Niets weerhoudt hem er nu van om twee jaar later te trouwen met Clara Anna Elisabeth Wolterbeek, dochter van dominee Dirk Jacob Wolterbeek. Interessant detail is dat deze laatste in zijn jonge jaren predikant was geweest in Oosterbeek.

Dirk Jacob Wolterbeek

Dirk Jacob Wolterbeek (1791-1840) was een oudere halfbroer van de Amsterdamse bankier Robert Daniel Wolterbeek, die in 1845 eigenaar zou worden van het landgoed “Valkenburg” in Oosterbeek (zie hoofdstuk 2). Dirk Jacob was van 1820-1827 predikant in de Oude Kerk van Oosterbeek. Op de Naamlijst der Predikanten in de kerk (Afb.7.3) staat vermeld: “1820 D.J. Wolterbeek, ber. van Wamel en Dreumel. vert. naar Hillegom in 1827”.

Afb.7.3: Dirk Jacob Wolterbeek en Clara Susanna Elias, geschilderd door Charles Hodges (1832). Bron: Museum Arnhem.
(Midden:) detail van de Naamlijst der Predikanten van de Oude Kerk te Oosterbeek.

In 1821 trouwde hij in Oosterbeek met de weduwe Christina Elisabeth Hooglandt. Zij beviel in 1823 van een dochter, Anna Elisabeth Maria, maar al het jaar erna zou Christina komen te overlijden. Zij ligt begraven op het terrein van de Oude Kerk. Op haar nog steeds bestaande grafsteen staat de bijbeltekst: *“Zalig zijn de doden die in den Heere sterven”*. Deze steen maakte oorspronkelijk deel uit van een groter grafwerk met een ijzeren hek.

Na zijn Oosterbeekse tijd hertrouwt Dirk Jacob in 1832 met Clara Susanna Elias, die uit een roemruchte Amsterdamse regentenfamilie stamde. Haar vader was in de Napoleontische tijd lid van het departementaal bestuur van Holland geweest en werd daarna wethouder van Amsterdam. Het feit dat Dirk Jacob Wolterbeek en Clara Susanna Elias zich ter gelegenheid van hun huwelijk door Charles Hodges laten portretteren (Afb.7.3), is tekenend voor het milieu waarin onze dorpsdominee door zijn huwelijk is opgenomen. Zij gaan in Alkmaar wonen en krijgen daar twee dochters, de in 1832 geboren Wilhelmina Maria Petronella en de in 1836 geboren Clara Anna Elisabeth (7.3). Moeder Clara Susanna Elias sterft echter twee weken na de geboorte van haar jongste dochter, haar man achterlatend met een tienerdochter uit diens eerste huwelijk en twee jonge kinderen. Als Dirk Jacob vier jaar later (1840) zelf ook overlijdt, blijven de zusjes als wezen achter. Hij laat hen overigens wel in goede doen achter, want bij de veiling van zijn huis is er sprake van een *“Eenen kostbaren zeer proper geconserveerden inboedel”* (7.4).

Clara Anna Elisabeth Wolterbeek

Overeenkomstig het testament van Dirk Jacob (7.4) komt zijn oudste dochter, de inmiddels 17-jarige in Oosterbeek geboren Anna Elisabeth Maria, onder voogdij te staan van haar oom Robert Daniel Wolterbeek en de Arnhemse advocaat Jacob de Kempenaer (zie hoofdstuk 8). Zij zou drie jaar later trouwen met de belastinginspecteur Wilhelmus de Crane en de rest van haar leven in Utrecht wonen. De beide, nog zeer jonge dochters uit zijn tweede huwelijk komen onder voogdij te staan van een oom aan

vaderszijde (Pieter Wolterbeek) en een oom aan moederszijde (Pieter Elias). De oudste van de twee, Wilhelmina Maria Petronella, zou later trouwen met de Amsterdamse advocaat Hendrik Willem Gerard Ras en een groot deel van haar leven in Arnhem wonen. Deze Hendrik Ras zou nog als voogd optreden voor de minderjarige kinderen van zijn schoonzus en zwager. Als de jongste dochter Clara Anna Elisabeth in 1864 met Leendert Fangman trouwt, woont zij in Amsterdam. Door de erfenis van haar beide ouders is zij niet onbemiddeld. Zo koopt zij een jaar voor haar huwelijk op eigen naam een groot stuk land in Velzen, gelegen rondom de boerderij “de Harderij”, dat eerder in bezit was geweest van de familie Elias (7.5).

De familie Fangman in Culemborg

Na hun huwelijk komt Clara bij Leendert wonen aan de Varkensmarkt in Culemborg. Deze had daar ondertussen een imposant herenhuis laten bouwen, dat nog steeds de Varkensmarkt in Culemborg domineert (Afb.7.4). Deze villa draagt momenteel de naam “Maria Regina”, maar het is niet waarschijnlijk dat Leendert als zoon van een dominee deze naam aan het huis heeft gegeven. Het pand heeft een neoclassicistische gevel met ornamenten in Lodewijk XVI-stijl. Het interieur wordt gedomineerd door een monumentale marmeren pronktrap die vrijwel onmiddellijk achter de voordeur begint. Hoewel er geen direct bewijs is, ligt het in de rede dat Leendert deze imposante stadsvilla mede kon bouwen dankzij het kapitaal dat Clara via haar huwelijk zou gaan inbrengen.

In de daaropvolgende jaren krijgen Leendert en Clara vier kinderen, te weten Willemien (1866), Clara (1868), Jaap (1870) en Corrie (1871). Als arts is Leendert in 1865 betrokken bij een publicatie in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde betreffende de regelgeving voor prostitutie. Ook vervult hij zijn militaire dienstplicht als Officier van Gezondheid 3e klasse bij de Schutterij in Culemborg. Maar lang zou de familie niet in hun zelfgebouwde huis wonen, want al in 1874 besluit Leendert om Culemborg te verlaten en naar Oosterbeek te verhuizen. “Maria Regina” gaat over

in handen van de sigarenfabrikant C.W. Dresselhuijs, waarna de Culemborgse burgemeester Leonhard Schorer er nog enige tijd heeft gewoond. In de vorige eeuw heeft “Maria Regina” plaats geboden aan onder meer een katholieke huishoudschool en een jeugdcentrum. Momenteel zijn er bedrijven in het pand gevestigd, dat sinds 2001 de status heeft van rijksmonument (7.6). Het Leidsch Dagblad van 29 april 1874 weet te melden: *“Vanuit Culemborg wordt bericht: Bij zijn vertrek naar Oosterbeek is den heer L. Fangman, genees- en heelkundige alhier, dezer dagen, uit hoogachting en erkentelijkheid, een keurig cadeau in brons aangeboden door eene commissie, die namens zijne talrijke vrienden met die taak was belast. Deze gemeente verliest in den heer Fangman een edel menschenvriend en een bekwaam heel- en geneeskundige en zijn heengaan is voor velen een gemis, dat niet licht zal worden vergoed”*.

Afb.7.4 (Links): Leendert Fangman poserend als bouwmeester.
Bron: H. Fangman.
(Rechts): Auteur voor de door Leendert Fangman gebouwde villa
“Maria Regina” aan de Varkensmarkt te Culemborg.

De familie Fangman in Oosterbeek

In 1872 komt het Leendert ter ore dat huize “Bato’s Wijk” met omringend terrein in Oosterbeek via een veiling verkocht gaat worden. Het huis had dienst gedaan als buitenhuis van de Arnhemse advocaat en politicus Jacob Mattheus de Kempnaer, die in 1870 was overleden, en diens vrouw Arnoldina Jacoba Gerlings, die een jaar later was gestorven (zie hoofdstuk 8). Leendert is de hoogste bieder; hij sloop het chalet van De Kempnaer en begint met de bouw van zijn eigen villa “Bato’s Wijk”, op het vierkant waar nu de Vredesengel van Marius van Beek staat. Zijn nieuwe huis lijkt qua neoclassicistische stijl op “Maria Regina”, maar heeft toch meer het karakter van een landhuis. Anders dan bij De Kempnaer was de villa dan ook bedoeld voor permanente bewoning en niet alleen als zomerhuis. In een later stadium voegt Fangman er nog een koetshuis met inpandige woningen en twee oranjerieën aan toe, en voorziet hij het terrein van een eigen gasfabriek en een waterinstallatie.

De reden waarom Leendert had gekozen voor de bestemming Oosterbeek, is niet duidelijk. Mogelijk heeft Clara’s oom, Robert Daniel Wolterbeek, hem er vanuit “Valkenburg” op geattendeerd dat het terrein van De Kempnaer te koop was. Zeker is echter wel dat Leendert Fangman niet naar Oosterbeek kwam om zich daar als arts te vestigen. In het adresboek wordt hij opgenomen als “particulier” en in officiële stukken staat als vermelding bij zijn naam “zonder beroep”. Mochten Leendert en Clara gehoopt hebben op een zonnige toekomst in hun nieuwe huis in Oosterbeek, dan werd deze illusie hun snel ontnomen. In het najaar van 1875 schenkt Clara het leven aan haar vijfde kind (Henk), maar twee weken later overlijdt zij, waarschijnlijk als gevolg van complicaties na de bevalling. Ook Leendert als verloskundige heeft dit onheil niet kunnen voorkomen. Hij blijft als weduwnaar achter met een gezin van vijf kinderen, in leeftijd variërend van 9 jaar tot 2 weken. In de rouwadvertentie van 5 november 1875 schrijft Leendert: *“heden overleed, tot mijn groote droefheid, mijne geliefde Echtgenoote, Clara Anna Elisabeth Wolterbeek, in den ouderdom*

van 38 jaren, mij nalatend vijf kinderen, te jong om hun groot verlies te beseffen". En zo treft Clara hetzelfde lot als haar moeder 38 jaar daarvoor.

Afb.7.5: De kinderen van Leendert Fangman en Clara Anna Elisabeth Wolterbeek in huize "Bato's Wijk" (ca. 1882). Van links naar rechts: Corrie, Henk, Clara, Willemien en Jaap. Bron: J. Fangman.

Christine Telders

Nadat Leendert Clara heeft begraven in een nieuw familiegraf op de Oude Begraafplaats recht tegenover "Bato's Wijk" (7.7), staat hij alleen voor de opvoeding van zijn kinderen. Mogelijk heeft hij steun gehad van Clara's zus Wilhelmina in Arnhem, hoewel die zelf ook de zorg had voor een gezin met vier kinderen. Wel blijkt uit de verdeling van de erfenis na Clara's dood hoe rijk het gezin is. Volgens het testament heeft elk van de kinderen (Afb.7.5) recht op een erfdeel van Fl. 112000, een kapitaal bedrag in die dagen.

Afb.7.6: Leendert Fangman en Christine Telders, in het midden op weg naar de Kemperheide (1893). Bron: H. Fangman.

Er komt pas weer duidelijkheid over de gezinssituatie als Leendert in 1880 in Breda hertrouwt met Christine Frederique Auguste Diderique Marie Telders (Afb.7.6). Zij was in 1846 in Zoeterwoude geboren als dochter van de kalkbrander Cato Johan Telders en diens vrouw Henriette Albertine Duuring. Leendert en Christine krijgen in de daaropvolgende jaren twee kinderen, te weten Lena (1883), die echter al op tweejarige leeftijd overlijdt, en Frits (1884). In deze periode wordt Leendert steeds actiever in het politieke en sociale leven van Oosterbeek. Zo wordt hij lid van de gemeenteraad van Renkum en treedt hij op als voorzitter van de liberale kiesvereniging van Oosterbeek ten behoeve van de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Ook heeft hij goede sociale contacten met onder meer toenmalig burgemeester Van Toulon van der Koog (zie hoofdstuk 6) en oud-burgemeester Jan van Embden (Afb.7.7). Daarnaast koopt hij in 1886 de uitspanning de “Westerbouwing” en breidt hij de daarop staande woning uit met een nieuw paviljoen. In 1887 weten de kranten te melden dat er brand is ontstaan in de gasfabriek op het buitenverblijf “Bato’s Wijk”. Hoewel de brand snel wordt geblust, blijken alle ruiten te zijn gesprongen en is de machinekamer verbrand.

Afb.7.7: De families Fangman en Van Embden op de Kemperheide (1893). Centraal staan Jan van Embden en Leendert Fangman, beiden met hoge hoed. Voor oud-burgemeester Van Embden zit Christine Telders met haar zoon Frits. Bron: H. Fangman.

Leendert begint echter steeds meer problemen met zijn gezondheid te krijgen. Om die reden bedankt hij in 1895 voor het lidmaatschap van de gemeenteraad. Op 12 februari 1896 komt de familie voor het laatst feestelijk bijeen, als dochter Clara trouwt met de in Amsterdam geboren John Bienfait (7.8), een ingenieur die werkzaam is bij de Dordtsche Petroleum Maatschappij in Soerabaja. Van de festiviteiten rondom het huwelijk is een gedetailleerde beschrijving bewaard gebleven in de vorm van een geïllustreerd boekje, met als titel: “Onze Bruidsdagen”. Het geeft een interessant beeld hoe destijds in de betere burgerkringen een trouwerij werd gevierd. Vanaf de ondertrouw tot de dag van het huwelijk staat in detail beschreven welke bezoeken het paar aflegt en waar de maaltijden worden gebruikt. Direct na hun huwelijk neemt het jonge paar de trein, eerst naar Keulen en vervolgens naar Genua, om daar aan boord te gaan voor de lange reis naar Nederlands-Indië. In Soerabaja aangekomen,

ontvangen zij het bericht dat Leendert op 9 april op 61-jarige leeftijd is overleden.

Het vervolg

Na het overlijden van haar man besluit Christine Telders nog datzelfde jaar om “Bato’s Wijk” in het openbaar te laten veilen. De familie gaat echter niet akkoord met het geboden bedrag van ruim Fl. 60000 voor het huis, koetshuis, oranje- en omliggend terrein. Zij besluiten “Bato’s wijk” te verlaten en na een kort verblijf in Den Haag vestigt het gezin zich in 1898 in huize “Buitenrust” in Laag-Keppel. De villa in “Bato’s wijk” blijft leeg achter en het zou een aantal jaren duren voordat het huis weer een vaste bewoner kreeg (zie hoofdstuk 8). Terwijl het gezin zich steeds verder over de wereld verspreidt, overlijdt Christine Telders in 1907 plotseling tijdens een bezoek aan Auerbach in het Duitse Hessen, ook slechts 60 jaar oud. Zij wordt bijgezet in het familiegraf in Oosterbeek, waar naast Clara Wolterbeek en Leendert zelf ook haar jonggestorven dochter Lena begraven ligt (7.7). Ter herinnering aan de familie Fangman wordt de Kerkhofweg in 1910 door het gemeentebestuur omgedoopt in Fangmanweg.

De in Culemborg geboren, maar in Oosterbeek opgegroeide kinderen van Leendert Fangman hebben zich zeer verschillend ontwikkeld (Afb.7.8). Van zijn oudste dochter Willemien (Wilhelmina Hermine) is weinig bekend. Bij de dood van haar moeder erft zij op 9-jarige leeftijd het terrein in Velzen rondom boerderij “de Harderij”, maar het is niet bekend of zij er zelf ooit is geweest. Zij leidde een teruggetrokken leven en bleef ongehuwd in het ouderlijk huis wonen. In 1898 overleed zij plotseling op 32-jarige leeftijd in Berlijn, naar verluidt aan een infectieziekte.

Tweede dochter Clara (Clara Suzanna) was in Nederlands-Indië toen haar vader overleed. Met haar man John Bienfait verhuisde zij later naar Noorwegen, maar eenmaal terug in Nederland voegde zij zich bij de rest van de familie in Laag-Keppel. Na de dood van haar stiefmoeder Christine

Telders ging Clara met John in het Noord-Hollandse Huizen wonen en groeide zij uit tot de spil van de familie. John was in die periode actief als directeur van de automobielfabrieken “Spijker & Co” en “Trompenburg” in Amsterdam. Clara en John hadden geen kinderen. John overlijdt in 1922, kort na hun 25-jarig huwelijksfeest. Clara gaat daarna bij haar zus Corrie wonen en overlijdt uiteindelijk in 1946 in Huizen.

Afb.7.8: De kinderen van Leendert Fangman in hun Oosterbeekse periode.
 Boven van links naar rechts: Willemien, Clara en Jaap.
 Onder van links naar rechts: Corrie, Henk en Frits. Bron: H. Fangman.

Oudste zoon Jaap (Derk Jacob) trad in de voetsporen van zijn vader. Hij laat zich in 1890 inschrijven in het bevolkingsregister van Leiden als

student geneeskunde. Na zijn doctoraalexamen en artsexamen promoveert hij in 1901 tot doctor in de geneeskunde op een proefschrift, getiteld: "Onderzoek der assimilatiebekkens uit de bekkenverzameling der Leidsche Verloskundige Kliniek". Na korte tijd als scheepsarts gewerkt te hebben, vestigt hij zich in Soerabaja, waar hij trouwt met Cornelia Louise Bouman en drie kinderen krijgt. In 1909 neemt hij het initiatief tot het opzetten van een sanatorium in Tosari, 100 km zuidelijk van Soerabaja gelegen langs de hellingen van de Bromo vulkaan. Zelf wordt hij geneesheer-directeur van deze kliniek. Enige jaren later wordt bij hem darmkanker vastgesteld en ook een bezoek aan een gerenommeerde kliniek in Amerika kan niet voorkomen dat hij in 1917 in Tosari overlijdt. Kort daarop blijkt dat zijn stoffelijk overschot uit het graf is verdwenen. De media doen breed verslag van deze grafschennis, maar volgens inlandse bronnen hadden de Javanen het lijk louter uit respect verplaatst "naar een oord waar zij ongestoord offers konden brengen aan zijn geest". Zijn weduwe hertrouwt en blijft in Indië wonen, maar de kinderen komen voor hun opleiding naar Nederland, waar zij gaan wonen bij hun tante Clara.

Van dochter Corrie (Cornelia Clasina) is een correspondentie bewaard gebleven uit haar middelbareschooltijd in Arnhem. Zij erft na de dood van haar vader "De Westerbouwing", waarvan zij tot 1909 eigenares blijft. Volgens het adresboek woont zij in die periode overigens niet in Oosterbeek. Zij maakt lange reizen, onder andere naar Nederlands-Indië, waarschijnlijk om haar broer en zus op te zoeken. Terug in Nederland trekt zij in bij haar stiefmoeder in Laag-Keppel, waarna zij in Huizen gaat wonen op hetzelfde terrein als haar zus Clara. Corrie is ongehuwd gebleven en overleed in 1936 in Huizen.

De in Oosterbeek geboren zoon Henk (Hendrik Willem) was het buitenbeentje van het gezin. Als jonge twintiger verhuist hij, zonder een duidelijke opleiding afgerond te hebben, naar Duitsland. Hij trouwt in Berlijn met de Duitse Margareta Schuster, met wie hij twee kinderen krijgt. Hij gaat in buurt van het Duitse Rostock wonen, maar in 1932 besluit hij tot

een zelfgekozen einde. Zijn zoon Piet was een van de beste springruiters in het vooroorlogse Duitsland.

Frits (Frederik Christiaan), de zoon uit het tweede huwelijk van Leendert Fangman, was van beroep electrotechnicus. Aanvankelijk studeerde hij in Delft, maar vervolgde zijn opleiding tot ingenieur in Duitsland. Hij trouwde met de uit Saksen afkomstige Ida Rockstroh, met wie hij twee kinderen kreeg. Vanuit Duitsland vestigden zij zich in Zutphen. Frits had grote moeite om in Nederland geschikt werk te vinden, aangezien zijn Duitse ingenieursdiploma in Nederland van weinig waarde bleek te zijn, zeker gedurende de crisis in de jaren dertig van de vorige eeuw. Frits overleed in 1962, waarna zijn vrouw Ida in Maastricht ging wonen, waar hun oudste zoon Henry zich als tandarts had gevestigd. Daar overleed zij in 1968 op 83-jarige leeftijd (7.7).

De leegstaande villa van Leendert Fangman wordt in 1897 gekocht door de Arnhemse hotelhouder Gerhard Cornelis Smeenk, die op het terrein van “Bato’s Wijk” een veertigtal villa’s wil bouwen. Hij krijgt zijn plannen echter niet gerealiseerd en in het voorjaar van 1900 verkoopt hij “Bato’s Wijk” aan de Rotterdamse architect Jacob Anthonij Voorhoeve. Deze heeft plannen om het terrein in te richten als “sanatorium voor zenuwleiders”, met *“in de oorspronkelijke villa de woning van den directeur en van de zusters en de spreek-, ontvang en eetkamers”*. Ook dit plan komt niet van de grond en eind 1900 verkoopt hij huis en tuin aan Hugo Ernest Scheidius (zie hoofdstuk 8), die er met tussenpozen tot 1922 zou wonen. Op 14 juli 1927 stemt de gemeenteraad van Renkum in met het voorstel van burgemeester en wethouders om “Bato’s Wijk” aan te kopen als nieuw gemeentehuis. Na een verbouwing kan op 1 april 1928 de villa van Leendert Fangman door burgemeester Van der Molen feestelijk als gemeentehuis in gebruik worden genomen (Afb.7.9). In september 1944 komt “Bato’s Wijk” in de vuurlinie te liggen, waarna als gevolg van geallieerde beschietingen vanuit de Betuwe het gemeentehuis met alle archieven uiteindelijk in vlammen opgaat.

Afb.7.9: De villa van “Bato’s Wijk” bij de ingebruikname als gemeentehuis (links) en als ruïne na de oorlog (rechts).

Bron: Historisch Documentatiecentrum Renkum (HDR).

Noten en Verwijzingen

- 7.1 Herman Fangman (Afb.7.10) was in zijn tijd een bekend predikant, die onder meer de toenmalige Prins van Oranje heeft toegesproken. Als weduwnaar bracht hij zijn latere jaren ‘s zomers door bij zoon Leendert in “Bato’s Wijk”, waar hij in 1879 is overleden. Zijn naam staat op de persoonslijst van de Oude Begraafplaats, maar uiteindelijk is zijn stoffelijk overschot per trein naar Leiden vervoerd en aldaar begraven (https://www.dbnl.org/tekst/_jaa002188001_01/_jaa002188001_01_0014.php).
- 7.2 Op basis hiervan droeg Leendert Fangman de formele titel “Medicinae et Artis Obstetriciae Doctor”
- 7.3 Een derde kind, de in 1834 geboren Pieter Elias, overleed al op tweejarige leeftijd.
- 7.4 J. Belonje, “Een illuster grachtenhuis”, *Periodiek van de Historische Vereniging Oud Alkmaar*, 13^e jaargang, nummer 4, 1989.
- 7.5 J. Morren, “De boerderijen op en rond Watervliet”, *Historisch Genootschap Midden-Kennemerland*, Ledenbulletin 36, pp.87-109, 2012.
- 7.6 Rijksmonument 523139.
- 7.7 In het graf op de Oude Begraafplaats liggen in volgorde van overlijden de volgende familieleden begraven: Clara Wolterbeek (Afb.7.1); Lena Fangman (geen afbeelding); Leendert Fangman (Afb.7.1 e.v.); Christine

Telders (Afb.7.6 e.v.); Frits Fangman (Afb.7.8) en diens vrouw Ida Rockstroh (Afb.7.10).

- 7.8 John Bienfait was een zoon van Antoine Adelaide Bienfait en Johanna Sophia van Limburg Brouwer, die beiden op de Oude Begraafplaats liggen begraven. Antoine Adelaide Bienfait (Afb.7.10) was een Amsterdams koopman en een van de belangrijkste scheepsassuradeurs van ons land. Hij was medeoprichter en bestuurslid van de Amsterdamse Droogdok Maatschappij. Hij had veel contact met zijn zwager, de dichter Petrus Augustus de Génestet. Hij overleed in 1891 in Oosterbeek tijdens een vakantie in Drezeroord. Mogelijk heeft zoon John tijdens een van die vakanties zijn latere vrouw Clara Fangman ontmoet.

Afb.7.10 (Links): Ida Rockstroh, vrouw van Frits Fangman.

Bron: H. Fangman.

(Midden): Ds. Herman Fangman, vader van Leendert Fangman. Litho uit 1848 ontworpen door H. Ringeling. Bron: Vrije Universiteit, Amsterdam.

(Rechts): Antoine Adelaide Bienfait. Bron: A. Bienfait.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.8

Hfdst.8: Het park van Bato's Wijk

Het park van “Bato's Wijk” is een parel onder de Oosterbeekse landschapsparken. Het heeft een omvang van bijna 10 ha en wordt omgeven door de huidige Fangmanweg, Van Toulon van der Koogweg en Geelkerkenkamp. Het park is begin 20^e eeuw aangelegd door de landschapsarchitect Samuel Voorhoeve. Hij had een voorliefde voor de traditionele landschapsstijl, waarbij behoud van het landschapsschoon met zijn natuurlijke gesteldheid en geaccidenteerd karakter centraal staat. Karakteristiek voor zijn ontwerpen zijn de vloeiende lijnen van paden, lanen en bosschages, in combinatie met de afwezigheid van kunstmatige hoogteverschillen zoals trappen en verdiept aangelegde terrassen. Zijn uiteindelijk doel was om het natuurlijk verloop van het terrein via vergezichten en open ruimten te benadrukken. “Bato's Wijk” was door zijn ligging met uitzicht over de Betuwe een ideaal project voor Samuel Voorhoeve om zijn ideeën gestalte te geven.

“Bato's Wijk” was van oorsprong een heideveld. In 1837 kocht de Arnhemse advocaat Jacob de Kempenaer delen van dit terrein via een veiling. Hij bouwde er zijn buitenhuis en legde een tuin aan, waarvan enkele bomen nog in het park zijn terug te vinden. Na zijn dood in 1870 werd het terrein aangekocht door de Culemborgse arts Leendert Fangman, die er zijn eigen villa bouwde (zie hoofdstuk 7). Na diens dood in 1896 kwam het terrein korte tijd in het bezit van Jacob Anthonij Voorhoeve, de vader van Samuel, die het vervolgens verkocht aan Hugo Ernest Scheidius. Begin 20^e eeuw zou Samuel Voorhoeve het terrein omvormen tot het huidige park, waarbij hij in zijn totaalplan ook de bestaande oudere bomen opnam. In 1927 werd het park door de gemeente Renkum aangekocht, waarbij de door Fangman gebouwde villa als stadhuis dienst ging doen.

Afb.8.1 (linkerpagina): Historische plattegrond van “Bato's Wijk”, zoals opgesteld door A. Wijsbek ten behoeve van het renovatieplan uit 2006. De kleuren komen overeen met de aangegeven jaartallen.

De verschillende fasen in de ontwikkeling van het terrein van “Bato’s Wijk” staan weergegeven op de historische plattegrond die ten behoeve van een renovatieplan uit 2006 is opgesteld (Afb.8.1). Dat het door Samuel Voorhoeve aangelegde park van “Bato’s Wijk” nog steeds bestaat, is overigens een wonder, want Voorhoeve heeft de rest van zijn leven moeten vechten om zijn schepping voor het nageslacht te bewaren.

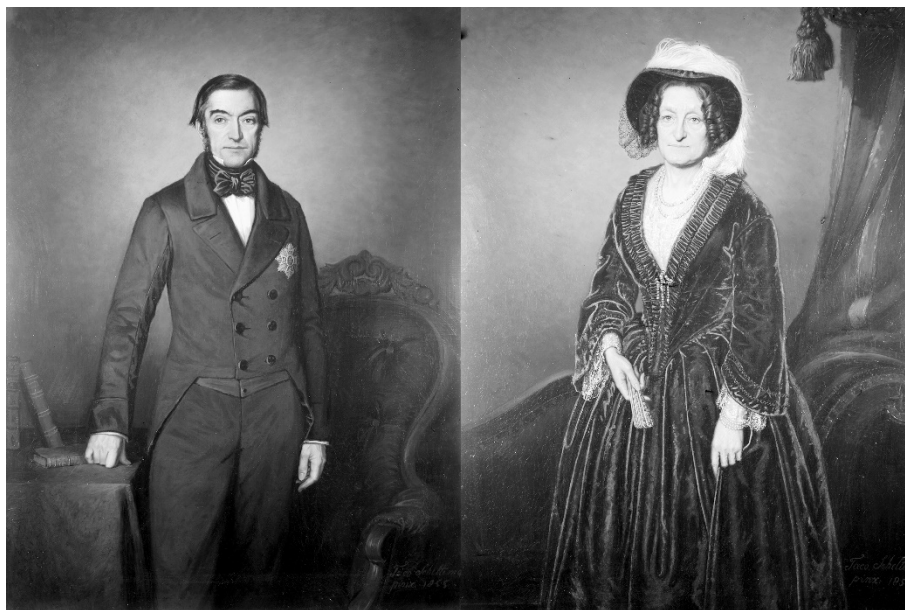

Afb.8.2: “Eene vallei bij Oosterbeek, met het dorp in het verschiet”. Staalgravure door Henricus Wilhelmus Couwenberg naar een tekening door Abraham Johannes Couwenberg. Particuliere collectie. Uit: *“De omstreken der stad Arnhem in twaalf kunstplaten”*, Arnhem: Nijhoff, I.A. (1820, 1^e druk).

Jacob de Kempenaer

Begin 19^e eeuw werden er nog schapen gehouden in “Bato’s Wijk” (Afb.8.2). Volgens de kaart van Isaäk van Geelkercken was in 1660 het overgrote deel van dit terrein eigendom van de Arnhemse Sint Nicolai Broederschap (zie hoofdstuk 1). Alleen een klein perceel net ten noorden van de huidige Geelkerkenkamp was in het bezit van de Erven Hendrick Brants (zie

hoofdstuk 9). Tijdens de Napoleontische tijd werd begonnen met de ontginning van het land. In het gebied dat bekend zou komen te staan als “Het Nieuwe Land” (Nieuwland) verkocht de Broederschap kavels als bouwgrond aan schaaпsherders, die daardoor kleine boeren werden, en aan particulieren, die het terrein lieten bewerken door een dagloner. Volgens de Kadastrale Atlas Gelderland was in 1832 het noordelijk gedeelte van “Bato’s Wijk”, grenzend aan de huidige Van Toulon van der Koogweg, nog steeds eigendom van de Broederschap, terwijl het uiterst zuidelijke deel was opgesplitst in een aantal kleinere percelen.

Afb.8.3: Jacob Mattheus de Kempnaer en zijn vrouw Arnoldina Jacoba Gerlings, geschilderd door Taco Scheltema (1855).
Bron: Historisch Documentatiecentrum Renkum (HDR).

In 1837 koopt de Arnhemse advocaat en politicus Jacob de Kempnaer (Afb.8.3) twee van dergelijke percelen, om daar zijn buitenhuis op te bouwen (Afb.8.1-bruin). Hij behoorde daarmee tot de elite uit de regio Arnhem die al voor 1845 een buitenhuis in Oosterbeek bezat (8.1). Zijn villa in “Bato’s Wijk”, waarvan de locatie met stippellijnen is aangegeven in

Afb.8.1, was overigens relatief bescheiden van omvang en had het uiterlijk van een Zwitsers chalet (Afb.8.4). Het was dan ook nadrukkelijk bedoeld als buitenhuis, want De Kempenaer heeft zijn advocatenkantoor aan de Arnhemse Zwanensteeg altijd aangehouden. Hij stond dan ook niet alleen in het Oosterbeekse, maar ook in het Arnhemse adresboek vermeld.

Afb.8.4: Villa's in "Bato's Wijk" gebouwd door J.M. de Kempenaer in 1837 (boven) en door L. Fangman in 1872 (onder).
Bron: Historisch Documentatiecentrum Renkum (HDR) en H. Fangman.

In latere jaren kocht hij ook nog het naastgelegen, grotere stuk land van de Sint Nicolai Broederschap (Afb.8.1-groen) en het terrein tussen de stuwwal en de huidige Geelkerkenkamp, dat bekend stond als het Kiekenmansgat (Afb.8.1-geel). Hierdoor kreeg hij een aaneengesloten terrein in bezit dat de latere basis zou vormen voor het park van “Bato’s Wijk”.

Naar verluidt, was de villa van De Kempnaer omgeven door een tuin in Engelse landschapsstijl, maar hierover zijn geen nadere bijzonderheden bekend. Als in 1856 de Oude Begraafplaats wordt geopend, laat de gemeente de zijweg van de Weverstraat die bekend stond als de “weg naar den Bergh” doortrekken langs de gehele noordzijde van “Bato’s Wijk”. Deze weg ging in 1899 officieel de Kerkhofweg heten en werd in 1910 omgedoopt tot Fangmanweg. Voor De Kempnaer was het doortrekken van deze weg aanleiding om een officiële entree met toegangspoort aan de Arnhemse kant van “Bato’s Wijk” aan te leggen. De bijbehorende toegangsweg naar de villa (Afb.8.1-lichtblauw) is later uitgebouwd tot de huidige asfaltweg op het terrein. Overigens bezat De Kempnaer nog diverse andere terreinen in Oosterbeek, waaronder de latere “Bilderberg” (8.1).

Jacob Mattheus de Kempnaer werd in 1793 in Amsterdam geboren. Na een studie rechten en zijn promotie aan de Universiteit van Leiden vestigde hij zich in 1816 als rijksadvocaat in Arnhem. In 1818 trouwde hij in Haarlem met Arnoldina Jacoba Gerlings, met wie hij drie zonen en drie dochters kreeg. Naast advocaat was hij voorzitter van de Raad van Koophandel, lid van de gemeenteraad van Arnhem, lid van de Provinciale Staten van Gelderland en deken van de Orde van Advocaten. Hij werd bekend als landelijk politicus, toen hij in 1840 namens de Provinciale Staten van Gelderland als buitengewoon lid werd afgevaardigd naar de Tweede Kamer. Als een van de zogenaamde “Negenmannen” speelde hij in de daaropvolgende jaren een belangrijke rol bij de totstandkoming van de grondwetsherziening van 1848. Vervolgens werd hij Minister van Binnenlandse Zaken en Voorzitter van de Ministerraad in het gematigd liberale Kabinet-De Kempnaer-Donker Curtius (1848-1849). Aanvankelijk

was De Kempenaer een aanhanger van Thorbecke, die overigens niet in deze regering was opgenomen, maar later ontwikkelde hij zich steeds meer tot een tegenstander van de veel liberalere Thorbecke (8.2).

Op latere leeftijd verbleven Jacob de Kempenaer en zijn vrouw steeds vaker in Oosterbeek, wat onder andere blijkt uit het feit dat zij hun 50-jarig huwelijk in 1868 groots vierden in “Bato’s Wijk”. In die periode kwam ook de schrijver Jacob van Lennep regelmatig bij hen op bezoek. Collega-politicus Jan Heemskerk schreef over De Kempenaer: *“dat altijd bezige leven behoefde, om in den regel gezondheid en opgeruimdheid te behouden, geen andere uitspanning dan gezellig verkeer met zijn naaste betrekkingen, paardrijden en het genot der buitenlucht op zijne villa Bato's wijk te Oosterbeek, een verblijf geheel naar eigen smaak gebouwd en aangelegd, waar men een hartverheffend uitzicht over de Betuwe geniet”* (8.2).

De Kempenaer stierf in 1870 in Arnhem en zijn weduwe een jaar later. Hun zoon Jacob Ursel, die als jurist in de voetsporen van zijn vader was getreden en die de honneurs van zijn vader als advocaat had waargenomen wanneer deze Haagse beslommeringen had, zette het advocatenkantoor in Arnhem voort. De Kempenaer was tijdens zijn leven vele jaren voorzitter geweest van het in 1792 opgerichte Arnheems Historisch Genootschap “Prodesse Conamur”. In 2016 liet dit genootschap het boek “200 Jaar de Kempenaer in Arnhem” verschijnen, waarin de geschiedenis van dit oudste nog bestaande advocatenkantoor van Nederland staat beschreven (8.3).

De jaren 1872-1900

Na de dood van de weduwe De Kempenaer wordt het buitengoed “Bato’s Wijk” in 1872 per veiling verkocht. Volgens een advertentie in de dagbladen is er sprake van een herenhuis met tien vertrekken, een afzonderlijk staand koetshuis met paardenstallingen, een tuinmanswoning en diverse stukken bouwland. De hoogste bieder is Leendert Fangman, stadsheermeester te Culemborg (zie hoofdstuk 7). Hij laat het buitenhuis van De Kempenaer

slopen en bouwt op nagenoeg dezelfde plaats zijn eigen villa in neoclassicistische stijl (Afb.8.1-rood). Anders dan bij De Kempenaer was de villa van Fangman bedoeld voor permanente bewoning en niet alleen als zomerhuis. Op 19^e-eeuwse foto's is te zien dat het huis is omringd door volgroeide bomen, die hoogst waarschijnlijk stammen uit de periode dat De Kempenaer er woonde (Afb.8.4). Er zijn geen aanwijzingen dat Fangman het omliggende park verder vorm heeft gegeven. Wel bouwt hij langs de Kerkhofweg twee oranjerieën en een koetshuis met inpandige woningen, een eigen petroleumgasfabriek en een waterinstallatie (Afb.8.1-rood). De naam "Bato's Wijk", die meestal geïnterpreteerd wordt als "plek aan de Betuwe", handhaaft hij voor zowel huis als terrein.

Als Leendert Fangman in 1896 overlijdt, besluit zijn weduwe Christine Telders nog datzelfde jaar om "Bato's Wijk" in het openbaar te laten veilen (zie hoofdstuk 7). Zij gaat echter niet akkoord met het geboden bedrag en besluit daarop met haar gezin Oosterbeek te verlaten, "Bato's Wijk" leeg achterlatend. In 1897 worden na een nieuwe veiling de villa en het omringend terrein aangekocht door Gerhard Cornelis Smeenk, hotelhouder van het destijds vermaarde "Grand Hotel du Soleil" aan de Rijnkade in Arnhem. Smeenk wil het terrein gaan gebruiken voor woningbouw. De kranten melden dat hij samen met een Rotterdamse Bouwmaatschappij een brede straat door het park wil aanleggen met daarlangs een veertigtal villa's. Hij krijgt zijn plannen echter niet gerealiseerd en in het voorjaar van 1900 verkoopt hij "Bato's Wijk" aan de Rotterdamse architect Jacob Anthonij Voorhoeve, die mogelijk deel uitmaakte van deze Rotterdamse Bouwmaatschappij. Voorhoeve heeft nog ambitieuzere plannen: hij wil het terrein gaan inrichten als "sanatorium voor zenuwleiders". Daarvoor wil hij de bestaande villa aan de westzijde uitbreiden met een 25-tal kamers voor patiënten, terwijl *"in de oorspronkelijke villa zullen zijn de woning van den directeur en van de zusters en de spreek-, ontvang en eetkamers"*. Er was zelfs al een Geneesheer-Directeur voor de kliniek aangetrokken. Maar ook dit ambitieuze plan

komt niet van de grond en eind 1900 verkoopt Voorhoeve “Bato’s Wijk” aan Hugo Ernest Scheidius. De kranten berichten: *“De buitenplaats ‘Bato’s wijk’, te Oosterbeek, welke zoo langen tijd onbewoond is gebleven, werd in het begin dezes jaars aangekocht met het doel aldaar een inrichting voor zenuwleiders te stichten. Van dit plan is echter niets gekomen, en thans is de plaats in eigendom overgegaan aan de Heer Scheidius, te Arnhem, zoodat zij eerlang weder zal bewoond worden”*. Hiermee was de rol van Jacob Anthonij Voorhoeve overigens nog niet uitgespeeld, want enige jaren later zou hij zijn zoon Samuel Voorhoeve de opdracht geven om het park van “Bato’s Wijk” geheel te herstructureren.

Scheidius en Voorhoeve

Hugo Ernest Scheidius (Afb.8.5) werd in 1872 geboren in het Brabantse Gemert. Zijn vader, Everard Hugo Scheidius, was door zijn huwelijk in 1869 met Maria Mathilde Johanna Henriette Lüps eigenaar geworden van “Kasteel Gemert”, dat oorspronkelijk door de Duitse Orde als middeleeuwse vesting was gebouwd. Everard Hugo herstelde het kasteel in oude luister door het hoofdgebouw en de donjon te restaureren. In 1879 besloot hij Gemert te verlaten en zich als bankier in Arnhem te vestigen. Het kasteel verkocht hij aan de Franse paters Jezuïeten. De grootmoeder van Everard Hugo Scheidius was Ursula Martha van Braam, een tante van de Ursula Martha van Braam die met de Oosterbeekse mecenas Jan Kneppelhout was getrouwd. Een oom van Everard Hugo’s vrouw Maria, Johann Heinrich Wilhelm Lüps, was eigenaar van kasteel Biljoen in Velp. Hugo Ernest had een oudere broer, Everard Philip Adriaan Matthias Scheidius, die vooral bekend is geworden van het Artillerie Museum en de Scheidiuskamer op Kasteel Doorwerth. Vader Everard Hugo Scheidius overleed in 1898 en liet zijn vermogen na aan zijn beide zonen.

Hugo Ernest Scheidius woonde volgens het Oosterbeekse adresboek tussen 1901 en 1922 in “Bato’s Wijk”. In 1901 trouwt hij met de Rotterdamse Laura Augustine Moons, maar dit huwelijk wordt in 1908 ontbonden. In die

periode staat hij enige jaren niet in Oosterbeek ingeschreven, maar op het adres van zijn moeder aan het Velperplein in Arnhem. In 1909 hertrouwt hij met Christine Emilie Lüps, een achternicht van zijn moeder, en woont hij weer in Oosterbeek. Hugo Ernest Scheidius was medevennoot van de Commanditaire Bankvereniging Groh en Co. in Arnhem, maar na het overlijden van de hoofdvennoot moet hij in 1914 surseance van betaling aanvragen. Zijn grootste hobby was het kweken van sierplanten, waarvoor hij een groot kassencomplex op het terrein van “Bato’s Wijk” liet aanleggen (Afb.8.1-donkerblauw) en waarmee hij menige prijs in de wacht wist te slepen. Eind 1922 vertrekken hij en zijn vrouw naar Duitsland, de villa andermaal onbewoond achterlatend. Uiteindelijk vestigen zij zich in Apeldoorn, waar Christine in 1934 overlijdt. Zelf wordt hij het slachtoffer van een “droevig ongeval”, als gevolg waarvan hij in februari 1945 in Apeldoorn om het leven komt. Hugo Ernest Scheidius had geen kinderen.

Afb.8.5: Van links naar rechts: Hugo Ernest Scheidius, Jacob Anthonij Voorhoeve en Samuel Voorhoeve. Bron: M. Scheidius en J. Voorhoeve.

Jacob Anthonij Voorhoeve (Afb.8.5) werd in 1847 in Rotterdam geboren. Hij had als architect zijn sporen verdiend met de bouw van arbeiderswoningen in de Rotterdamse wijk Feijenoord. In 1873 trouwde hij met Johanna de Lange, dochter van de kerkorganist van de St. Laurenskerk in Rotterdam.

Zij kregen zeven kinderen, waarvan Samuel de vijfde was. Na het overlijden van zijn vrouw in 1886, hertrouwde hij in 1887 met Sophia de Lange, een nicht van zijn eerste vrouw. Uit zijn tweede huwelijk had hij geen kinderen. Als kortstondig eigenaar van “Bato’s Wijk” blijft hij in Rotterdam wonen, maar in 1912 verhuist hij naar Oosterbeek, waar hij allereerst aan de Jacobaweg gaat wonen. In die tijd maakt hij het stedenbouwkundig ontwerp voor huizen aan de Wilhelminastraat en omgeving. Ook stelt hij grond beschikbaar voor de bouw van de Remonstrantse kerk, tot welke gezindte hij behoorde. Enige jaren later verhuisde hij naar de villa “Vrede”, die in zijn opdracht recht tegenover deze kerk was gebouwd op de hoek van de Jacobaweg en de Wilhelminastraat. Jacob Anthonij Voorhoeve overleed in 1923 in Oosterbeek en ligt samen met zijn tweede vrouw begraven op de Algemene Begraafplaats Zuid aan de Van Limburg Stirumweg.

Zoon Samuel Voorhoeve (Afb.8.5) werd in 1880 in Rotterdam geboren. Hij kreeg zijn opleiding als landschapsarchitect aan de toenmalige Rijks Tuinbouwschool in Wageningen, waar Leonard Springer zijn docent was. Al in 1900 ontwierp hij een tuin aan de Utrechtseweg in Oosterbeek. Na een verblijf in Oudenbosch, waar hij waarschijnlijk werkte in een boomkwekerij, vestigde hij zich in 1906 als zelfstandig tuinarchitect in Oosterbeek. In 1912 trouwde hij er met Dina Maassen en gingen zij samen wonen aan de Beukenlaan. Zij kregen twee dochters en een zoon. Samuel was onder meer verantwoordelijk voor de aanleg en het onderhoud van het groen op de landgoederen de “Duno” en “Laag-Wolfheze” in Doorwerth, de “Bilderberg” en de “Pietersberg” in Oosterbeek, en Park “Brakkenstein” in Nijmegen. Daarnaast was hij mede-initiatiefnemer tot oprichting van de Bond van Nederlandse Tuinarchitecten en van de Contactcommissie voor Natuur- en Landschapsbescherming. Hij overleed in 1948 in Arnhem en ligt met zijn vrouw en een van zijn dochters begraven op de Algemene Begraafplaats Zuid aan de Van Limburg Stirumweg in Oosterbeek (8.4).

Afb.8.6: Plattegrond van "Bato's Wijk", in 1933 in opdracht van de gemeente Renkum getekend door Samuel Voorhoeve. De speciaal aangelegde toegangsweg vanaf de Kerkhofweg/ Fangmanweg naar het gemeentehuis, alsmede andere later toegevoegde paden, zijn na de oorlog verwijderd. Bron: Gelders Archief. Arnhem.

Het park van Samuel Voorhoeve

Toen Samuel Voorhoeve in 1905 de opdracht kreeg om de tuin van “Bato’s Wijk” om te vormen tot park, bestond het terrein uit twee gedeelten, die bij voorgaande veilingen steeds apart waren aangeboden. Het zuidelijk deel bestond uit een landschapstuin, gelegen rondom de villa’s van De Kempenaer en Fangman, en het noordelijk deel uit bouwland, dat -mogelijk om belastingtechnische redenen- ook wel werd aangeduid als een “terrein van vermaak”. Formeel staat zijn vader Jacob Anthonij Voorhoeve te boek als degene die hem de opdracht heeft gegeven tot de aanleg van het park (8.4), maar om twee redenen is dat niet waarschijnlijk. Jacob Anthonij was juist betrokken geweest bij eerdere plannen om in “Bato’s Wijk” huizen te bouwen. Daarnaast was hij ten tijde van de aanleg van het park geen eigenaar meer van het terrein. Logischer is dat Scheidius bij de aankoop heeft laten doorschemeren dat hij interesse had om een grote tuin in “Bato’s Wijk” aan te leggen en dat Voorhoeve toen zijn zoon als tuinarchitect naar voren heeft geschoven.

Voor de nog jonge Samuel Voorhoeve was “Bato’s Wijk” zijn eerste grote opdracht. Helaas is zijn oorspronkelijke ontwerp voor het park niet bewaard gebleven (8.4). In 1933 maakte hij op verzoek van de gemeente een plattegrond van de toenmalige situatie (Afb.8.6). Duidelijk zijn de voor hem kenmerkende vloeiende lijnen van de paden, lanen en bosschages te zien, alsmede de kunstmatige sprengkop met namaakrots en imitatiegrot, zgn. “follies” die karakteristiek zijn voor de traditionele landschapsstijl. In zijn totaalplan voor het park had Voorhoeve ook de oudere bomen opgenomen, die eertijds door De Kempenaer waren geplant. Ook legt hij in 1910, samen met zijn leermeester Leonard Springer, een uitgebreid kassencomplex aan langs de Kerkhofweg/ Fangmanweg, inclusief stookhuis en tuinkoepel, ten behoeve van de kweekactiviteiten van Scheidius (Afb.8.1-donkerblauw).

Als de gemeente Renkum in 1927 besluit de villa van “Bato’s Wijk” aan te kopen om er het gemeentehuis in te vestigen, worden er plannen opgesteld om het park te verkavelen. Samuel Voorhoeve komt in actie en weet de gemeente zover te krijgen dat zijn park intact wordt gelaten. Wel stelt hij voor om al het overbodige metselwerk af te stoten, om aldus op de kosten van onderhoud te besparen. De grote moestuin van Scheidius wordt per opbod verkocht en verwijderd. De lager gelegen moestuin wordt verkaveld en verkocht voor de bouw van een viertal woningen. De oranjerie, de petroleumgasfabriek en het varkenskot worden afgebroken, en ontbreken dan ook op de plattegrond uit 1933 (Afb.8.5). Het koetshuis wordt brandweerkazerne, waarin onder meer een sproeiwagen staat om ‘s zomers de stoffige zandwegen van Oosterbeek nat te houden ten behoeve van de toeristen. Het waterleidinggebouw wordt tijdens de crisis van de jaren 30 gebruikt als stempellokaal voor de werklozen. Om de publieke functie van het park te benadrukken, wordt de muziekkoepeel van het Zaaierplein overgeplaatst naar het park op de locatie van de voormalige tennisbaan (de huidige paardenweide) en gebruikt bij festiviteiten georganiseerd ter gelegenheid van koninginnedag.

Als in 1945 de bewoners van Oosterbeek na de evacuatie terugkeren naar hun dorp, blijken het gemeentehuis en het oude koetshuis geheel door brand te zijn verwoest. Al snel wordt duidelijk dat herbouw geen optie is en worden de restanten van de villa gesloopt. Om zijn park te redden, dient Samuel Voorhoeve, sinds 1942 Hoofd van Plantsoenen van de gemeente Renkum, een begroting in voor herstel van het park, dat onder meer door de aanleg van loopgraven zwaar was beschadigd. In 1948 overlijdt Voorhoeve onverwachts, waarna diens herstelplan wordt uitgevoerd door zijn opvolger Gerlach. Diverse toegangswegen worden verwijderd, waaronder de oprijlaan van de Fangmanweg naar het voormalige stadhuis (nog zichtbaar in Afb.8.6). Ook de muziekkoepeel en het prieeltje, dat het oorlogsgeweld had overleefd, moeten het ontgelden. Alleen de beschadigde rotspartij en de vijver worden hersteld.

De gemeente overweegt in eerste instantie om op de plaats van de villa een schoolgebouw neer te zetten, maar dat plan vindt geen doorgang. In 1955 komt er definitief nieuwe bebouwing in “Bato’s Wijk” met de aanleg van de flat “De Wijde Rijnblik” (Afb.8.7) op de plaats van het vroegere koetshuis. Het plan om een tweede flat te bouwen op de plaats waar de villa had gestaan, wordt door de gemeente afgekeurd, waardoor het parkachtig karakter van “Bato’s Wijk” behouden kan blijven. In 1979 komt er een nieuw plan voor renovatie en herinrichting van het park, om “aan de eisen van de moderne samenleving tegemoet te komen”, waaronder een jeu-de-boules baan, maar via een enquête wordt dit plan door de omwonenden afgewezen. In 1987 krijgt “Bato’s Wijk” officieel de status van openbaar park en wordt het opengesteld voor culturele activiteiten. Om dit te bevestigen, wordt in 2002 de vredesengel (Afb.8.7), gemaakt door de Oosterbeekse kunstenaar Marius van Beek, onthuld op de plaats waar eens de villa van Leendert Fangman stond, vergezeld van twee bankjes ontworpen door Ruud-Jan Kokke met daarop teksten van Marius van Beek.

Afb.8.7 (Links): De in 2002 geplaatste vredesengel van Marius van Beek.
(Rechts): De in 1955 gebouwde flat “De Wijde Rijnblik”.

De bomen van Bato's Wijk

Het park van “Bato's Wijk” kent veel bijzondere bomen (8.5), die hoofdzakelijk in een drietal perioden zijn aangeplant: de oudste bomen, afkomstig uit de periode De Kempenaer, zijn zo'n 170 jaar oud. Hiervan is nog een beperkt aantal in leven, waaronder de Amerikaanse eik bij de ingang van het voormalige koetshuis (vermeld op Afb.8.1), de rode beuk centraal in het park, de beeldbepalende zomereik ten westen van de benedenweide, de coulisse van gele taxus op de centrale weide en de rode beuk ten noordoosten van de voormalige villa. Deze laatste boom staat op diverse foto's uit de periode Fangman afgebeeld (zie hoofdstuk 7, Afb.7.2). De knobbelbeuk langs de centrale oprijlaan is in 2015 geveld en dient ter plaatse als monument, voorzien van de tekst (8.6):

BRUINE BEUK VAN BATO'S WIJK

In 1850 nog een beukennoot

Reikend naar het licht

werd ik gigantisch groot

Oud en waardig in 2015 geveld

Wel 165 jaarringen geteld!

Samuel Voorhoeve heeft bij de aanleg van het huidige park in 1905-1906 rijen eiken en lanen van gemengde rode en groene beuken geplant rondom de twee markante open ruimten aan de oostzijde en langs de oprijlaan. Verder heeft hij in die periode ten behoeve van de vergezichten coulissen van zilver-, geel- en groen- en grijskleurige coniferen geplaatst, zoals bedoeld in de Engelse landschapsstijl. Daarnaast heeft hij solitaire bomen aangeplant waaronder een *Quercus fastigiata*, een Japanse cypres, een zilverlinde, een honingboom nabij het voormalige kassencomplex en een tweetal sequoiadendrons. In de periode 1942-1944, toen Samuel Voorhoeve Hoofd van Plantsoenen van de gemeente Renkum was, heeft hij het park meer het karakter van een arboretum gegeven, wat erin resulteerde dat studenten van de toenmalige Landbouwhogeschool Wageningen hierheen

per bus op excursie kwamen. Uit die periode stammen onder andere de blauwe ceder, kronkelacacia, veldesdoorn, plataan, Japanse notenboom, apenboom, parasolden en moerascypres. Sinds 2019 is op initiatief van het buurtcomité Nieuwland bij een aantal van deze bomen een bordje geplaatst met daarop de soortnaam, het jaar waarin de boom geplant is en een verwijzing naar een website via een QR-code. De grote verscheidenheid aan bomen, in combinatie met de schitterende ligging en landschappelijke waarde van de tuinaanleg, zorgt er voor dat het park van “Bato’s Wijk” ook in zijn huidige vorm een geliefd wandelpark is met een unieke uitstraling.

Het vervolg

In 2005 schrijft de landschapsarchitecte Arda Wijsbek onder auspiciën van de Nederlandse Tuinenstichting een historische analyse van “Bato’s Wijk” waarin zij er voor pleit om het park de status van monument te geven (8.5). Dit leidt in 2006 tot het besluit van de gemeente Renkum om het park van “Bato’s Wijk” officieel tot beschermd gemeentelijk landgoed te verklaren, waardoor verdere bouw niet is toegestaan. In 2010 en 2011 wordt het park gerenoveerd onder begeleiding van de tuin- en landschapsarchitect Ron Pfeiffer. Dankzij dit initiatief en voor rekening van de “Stichting Behoud Bato’s wijk” en begunstiger Cees Gerritsen worden de paden en wegen opgeknapt en de beplanting deels gerenoveerd. De vijver wordt uitgebreid en weer voorzien van een fontein, gevoed door een daartoe geslagen waterbron. Op initiatief van de gemeente Renkum helpt sinds 2012 een enthousiaste groep vrijwilligers mee in het onderhoud van het park. Tevens zijn er plannen om de met grond bedekte ijskelder, die in het verlengde van de huidige flat ligt, in oude glorie te herstellen. En zo is na een eeuw van onzekerheden het behoud van het park van Samuel Voorhoeve blijvend verzekerd. Van de villa van Leendert Fangman, die 70 jaar lang het centrum vormde van “Bato’s Wijk”, maar 75 jaar geleden tijdens de oorlog werd verwoest, resteren nu nog slechts een tweetal gehouwen zandstenen: een grote quadersteen ingemetseld op de hoek van de zijgevel van “De Wijde Rijnblik” en een kleine in de keermuur van de fietsenberging.

Noten en Verwijzingen

- 8.1 P. van der Kuil, *Een parel aan de Veluwezoom*, Oosterbeek: Uitgeverij Kontrast, pp. 199-201, 2008.
- 8.2 W.de Bruin, *Je moet hier zijn geweest*, Amsterdam: Atlas Contact, pp. 208-218, 2014.
- 8.3 O. Boonstra, *200 jaar De Kempenaer, advocaten in Arnhem*, Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2016.
- 8.4 B. Zijlstra, *Nederlandse Tuinarchitectuur 1850-1940 deel II tuinen*, Amsterdam: Nederlandse Tuinenstichting, 1987, pp. 45-61, 1987.
Van Samuel Voorhoeve zijn meer dan 50 particuliere tuinen bekend in de gemeente Renkum. Verder heeft hij vele tuinen elders in Nederland en in het Duitse Kleef aangelegd.
- 8.5 A. Wijsbek, *Redengevende omschrijving van de historische buitenplaats Bato'swijk tot status van monument*, onder auspiciën van de Nederlandse Tuinenstichting, 2005.
- 8.6 Tekst afkomstig van Jeroen, blinde vrijwilliger van Bato's Wijk (2015).
Overigens zijn in de loop der jaren veel waardevolle bomen overleden, gekapt of verloren gegaan door oorlogshandelingen.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.9

A

B

B

C

Hfdst.9: De vroege historie van huize Beekhof/Casa Malang

Op de kaart die Isaäk van Geelkercken in 1660 van Oosterbeek maakte (zie hoofdstuk 1, Afb.1.2), staan ten noorden van de Oude Kerk huizen getekend aan de Weverstraat en langs de parallel daaraan lopende Zuiderbeek. Bij sommige van deze huizen staat de naam van de toenmalige bewoner vermeld. Aan de oostzijde van de Weverstraat, ter hoogte van de bron van de Zuiderbeek (gelegen in de huidige heemtuin “de Zomp”), lag het huis van Hendrik Aalberts. De geschiedenis van dit huis, dat later bekend zou komen te staan als “Pena Rima”, staat beschreven in hoofdstuk 11. Ten zuiden hiervan lag aan de beek het huis van Brant Hendriks. De vroege historie van dit huis, dat in latere jaren de namen “Beekhof” en “Casa Malang” zou dragen, staat centraal in dit hoofdstuk. Hoewel de naam “Beekhof” zeer waarschijnlijk van latere datum is, zal het huis in dit hoofdstuk met deze naam worden aangeduid.

In 1867 tekent Maria Vos in een dubbel paneel haar “Gezicht op Oosterbeek” vanuit een perspectief vanaf het toenmalige Ploegsepadaan en de Geelkerckenkamp (Afb.9.1). Het bovenste paneel toont het dorp vanaf de Oude Kerk links tot aan “Beekhof” rechts. Het onderste paneel geeft het Zweiersdal weer vanaf “Beekhof” links tot aan de Oude Begraafplaats rechts. “Pena Rima” (aangegeven met de letter A) staat afgebeeld als een witgekleurd, dubbel woonhuis. “Beekhof” (aangegeven met de letter B) bestaat uit een hoog voorhuis en een laag achterhuis. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe “Beekhof” in de jaren tussen 1660 en 1880 uitgroeide van een boerenhoeve tot een herenhuis, waar vervolgens diverse Oosterbeekse huisartsen hun praktijk zouden houden. In verdere hoofdstukken van dit boek wordt aan de hand van de toenmalige bewoners

Afb.9.1 (linkerpagina): Gezicht op Oosterbeek, geschilderd door Maria Vos in 1867. Boven: Het dorp tussen de Oude Kerk en “Beekhof”. Beneden: Het dorp tussen “Beekhof” en de Oude Begraafplaats. Aangegeven huizen: (A) “Pena Rima”; (B) “Beekhof”; (C) Klompenschool.
Bron: Gelders Archief, Arnhem.

de geschiedenis van “Beekhof” (huidige locatie: Weverstraat 140) beschreven tot 1944, het jaar waarin het huis tijdens de Slag om Arnhem in de vuurlinie kwam te liggen.

De periode 1660 tot 1811

De Brant Hendriks die in 1660 in “Beekhof” woonde, was een zoon van Hendrik Brantsen, kerkmeester te Oosterbeek, uit diens tweede huwelijk met Geertjen Berendsen. Zij was een dochter van Berend Jansen en afkomstig van de Klingelbeek. Voor de Napoleontische tijd kende men in Nederland geen officiële achternamen, maar werd doorgaans de naam van de vader als patroniem achter de voornaam gevoegd. In de betere kringen was het gebruik van een vaste achternaam echter al langer gebruikelijk en zo stond Brant Hendriks ook bekend als Brant Hendriks Brantsen. Of zij verwant waren aan de Arnhemse regentenfamilie Brantsen, die onder meer “Huis Hulkestein” in Klingelbeek in bezit had, is niet bekend.

Na de dood van zijn vader volgde Brant Hendriks hem op als kerkmeester. Hij trouwde in 1666 in de Oude Kerk van Oosterbeek met Grietje Willemsen. Zij gingen vervolgens wonen in IJsseloord, waar Grietje vandaan kwam. Brant Hendriks bleef echter wel voor de helft eigenaar van “Beekhof”, terwijl de andere helft in bezit kwam van Gerrit Jansen. Deze laatste kwam echter in financiële problemen door meerdere leningen die hij was aangegaan, en uiteindelijk werd zijn deel van het huis gerechtelijk toegewezen aan een van zijn schuldeisers, Petrus van de Wall.

Jan Beerends (9.1), mogelijk familie van de eerder genoemde Geertjen Berendsen, staat in 1713 voor de helft te boek eigenaar van “Beekhof”. In 1718 koopt hij de andere helft van het huis erbij en blijft er tot zeker 1752 wonen, samen met zijn vrouw Hendrina Stoobant. Hun dochter Wendelina Jansen trouwde in 1740 met Roelof Cornelissen en een van hun kinderen, Mechteld Roelofs, blijft tot haar dood in 1810 op “Beekhof” wonen. Het jaar erna wordt het huis door de erfgenamen via een veiling verkocht (9.2).

Derk en Evert Brands van Rees (1811-1839)

Derk van Rees, die in 1811 via bovengenoemde veiling “Beekhof” voor een bedrag van 1300 gulden kocht, was de eerste eigenaar van wie meer persoonlijke gegevens bekend zijn (voor zijn handtekening zie Afb.9.2). Hij was in 1759 in Oosterbeek geboren en in 1787 getrouwd met de eveneens uit Oosterbeek afkomstige Hendrina Brands Minne. Opmerkelijk is daarbij dat hij als eigenaar zelf nooit in “Beekhof” heeft gewoond.

Behalve landbouwer was Van Rees ook “opzichter der Domeinen” (9.3). In die laatstgenoemde functie woonde hij gratis in een boswachtershuis dat ten noordoosten van de toenmalige “Geerkamp” was gelegen (9.4). In 1806 werd tijdens het bewind van Lodewijk Napoleon een lijst opgesteld van domeingoederen die verkocht zouden kunnen worden. Daarop stond ook het huis vermeld waarin Van Rees woonde. Er werden weliswaar geen kopers gevonden die de gevraagde prijs wilden betalen, maar waarschijnlijk was de dreigende verkoop van zijn boswachterswoning voor Van Rees toch reden om uit te zien naar een andere behuizing. Pas in 1830 zou het perceel waarop zijn boswachterswoning stond, samen met de “Eikelen- en Geerkamp”, door de Douarière Baronesse van Rechteren- van Spaen worden gekocht van de Domeinen, waarbij Van Rees overigens als huurder in zijn huis kon blijven wonen.

Als Derk van Rees in 1811 “Beekhof” koopt, gaat zijn zoon Evert Brands van Rees (1789-1852) er wonen met zijn vrouw Egberta Geertruida van Beem (1792-1847). Evert Brands (Afb.9.2) was landbouwer, maar daarnaast was hij in 1824 als gemachtigde en aanwijzer betrokken bij de afbakening van de kadastrale grenzen van de gemeente Oosterbeek. Ook trad hij bij de domeinveiling van 1838 op als taxateur. Bij het overlijden van zijn beide ouders in 1837 staat Evert Brands zelfs te boek als “boswachter”. Kennelijk was het beroep van zijn vader Derk in latere jaren op hem als oudste zoon overgegaan. Derk en Hendrina van Rees liggen waarschijnlijk in de Oude Kerk van Oosterbeek begraven, aangezien Derk daar een graf had gekocht.

Daarnaast was zoon Evert Brands actief als administrerend kerkmeester van de Hervormde Gemeente te Oosterbeek.

Nadat hun beide ouders kort na elkaar waren overleden, wordt de nalatenschap tussen Evert Brands en zijn jongere broer Jan verdeeld. Hierbij erft Evert Brands alle vastgoed, waaronder "Beekhof". Jan van Rees ontvangt een in waarde gelijk aandeel in meubilair en huisraad, have, vee en contanten. Lang zou Evert Brands van Rees echter niet in "Beekhof" blijven wonen. De laatste domeinveiling in 1838 werd een dusdanig groot succes, dat bijna alle domaniale bospercelen werden verkocht. Daardoor werd mogelijk ook het boswachterschap van Van Rees overbodig. Hoe dan ook, hij ziet om naar andere werkzaamheden en aanvaardt een functie als sluiswachter aan de kort daarvoor gereedgekomen Zuid-Willemsvaart

Afb.9.2: (Links) Handtekeningen van eigenaren en bewoners van "Beekhof" in de 19^e eeuw. (Rechts): Kadastrale hulpkaart van het terrein van "Beekhof" uit 1862. Bron: Gelders Archief, Arnhem.

(Sluis 10 te Asten, nabij Helmond). Hij machtigt zijn broer Jan om al zijn roerende en onroerende goederen in Oosterbeek te verkopen en de financiële zaken voor hem af te handelen. Op de veiling van augustus 1839 ten huize van Jan van Rees wordt “Beekhof” met omringend bouwland voor een bedrag van 2400 gulden aangekocht door Willem Willemsen, landbouwer, wonende te Oosterbeek. Evert Brands van Rees overlijdt in 1852 en ligt samen met zijn vrouw Egberta van Beem begraven in Asten. Zijn broer Jan bleef Oosterbeek trouw en ligt samen met zijn vrouw Maaïke van Ommen begraven op de Oude Begraafplaats (zie hoofdstuk 15).

Willem Willemsen (1839-1847) en Steven van Burk

Koop breekt geen huur en daarom moet Willem Willemsen (Afb.9.2) toestaan dat tot 1 mei 1840 een deel van “Beekhof” verhuurd blijft aan de Oosterbeekse huisschilder Karel Willem Baank (zie hoofdstuk 15). Na die datum begint hij met een grote verbouwing, die bepalend zou worden voor de toekomst van “Beekhof”. Allereerst breidt hij de schuur aan de zuidzijde van “Beekhof” uit tot een separaat woonhuis en verkoopt dit vervolgens aan de Oosterbeekse bakker Jan Binnenkant. Vervolgens verbouwt Willemsen het eigenlijke “Beekhof” en splitst het op in een gescheiden voor- en achterhuis. Dit biedt hem de mogelijkheid om het voorhuis te gaan verhuren aan gasten die in de zomermaanden in Oosterbeek verblijven. Het voor- en achterhuis van “Beekhof”, alsmede de voormalige schuur, krijgen als gevolg hiervan ieder een eigen kadastrummer (Afb.9.2).

De voormalige schuur van “Beekhof” wordt in 1846 gekocht door de Oosterbeekse bakker Willem Derksen en in 1849 door de Oosterbeekse winkelier Roelof Karel. In 1855 komt het pand via een veiling in handen van Willem Verhagen, portier van kasteel Doorwerth. Als deze naar Den Haag verhuist, verkoopt hij zijn percelen aan Steven van Burk, van beroep metselaar en aannemer. Deze bouwt in de daaropvolgende jaren de voormalige schuur verder uit tot een woonhuis en achtergelegen herenhuis, dat bekend zou komen te staan onder de naam “Vredehof”. Steven van Burk

heeft tot zijn dood in 1893 in het woonhuis van “Vredenhof” gewoond en ligt samen met zijn vrouw Hendrika Hanhart begraven op de Oude Begraafplaats (zie hoofdstuk 15).

Meindert Evers (1847-1871)

In december 1847 verkoopt Willem Willlemsen het voor- en achterhuis van “Beekhof” voor 2000 gulden aan Meindert Evers, meesterschilder, woonachtig te Oosterbeek (Afb.9.2). Hiermee treedt een periode van bestendiging in, want de familie Evers zou tot 1882 in het huis wonen. Meindert Evers (1817-1871) was in 1842 getrouwd met Johanna Elizabeth Gerritsen. Zij overleed echter al in december 1846, twee dochters en een zoon nalatend. Meindert hertrouwt in augustus 1847 met Geurdina Everdina Raadman. Zij kregen een dochter, Antonia Elske Alisea Hillegonda, maar al in 1849 wordt Meindert opnieuw weduwnaar. Uit de boedelbeschrijving volgend op het overlijden van zijn tweede vrouw blijkt dat van de drie kinderen van Evers uit zijn eerste huwelijk er nog maar één dochter, Johanna Elisabeth, in leven is. Uit dezelfde akte blijkt eveneens dat “Beekhof” inwendig ingrijpend is verbouwd. Er is nu sprake van “een voorkamer ter rechterzijde” en “een woonkamer”. Opvallend is dat bij de beschrijving van de inboedel van de voorkamer een “tafelschel” wordt vermeld. Dit doet de gedachte opkomen dat deze kamer als gastenverblijf voor zomergasten was ingericht. In april 1851 gaat Meindert Evers een derde huwelijk aan met de in 1830 geboren Fenneke Evers, voor zover bekend geen familie. Uit dit huwelijk worden acht kinderen geboren, vier dochters en vier zonen, waarvan er één jong is overleden. Meindert zelf overlijdt in 1871, zijn vrouw met een jong gezin achterlatend.

Moele en Moele Bergveld

Als in 1857 het Nieuw Arnhemsch Adresboek verschijnt met daarin voor het eerst ook gegevens over de inwoners van Oosterbeek, wordt bevestigd dat het voorhuis van “Beekhof” wordt verhuurd aan zomergasten. In 1858 staat

Gerrit Moele als bewoner van het voorhuis vermeld (alleen 's zomers) en Meindert Evers als bewoner van het achterhuis. Gerrit Moele (Afb.9.3) was een Amsterdams architect die vooral bekend is geworden door de bouw van de "Papegaai" aan de Amsterdamse Kalverstraat, een kerk in neogotische Willem II-stijl en momenteel een rijksmonument (9.5). Overigens was Gerrit Moele al in december 1857 overleden, maar kennelijk was het adresboek toen al gedrukt. In de jaren 1859-1863 staat Catharine Frederika Hensken als de weduwe Moele vermeld als bewoner van "Beekhof".

Afb.9.3: (Links) Gerrit Moele, getekend door J.C van Rossum (1840).

Bron: Collectie Stadsarchief Amsterdam.

(Rechts) Gerrit Frederik Moele Bergveld en zijn vrouw Suzanna Hartgerink bij hun huis aan de Stationsweg in Oosterbeek. Bron: A. Anderson.

In 1860 leent de weduwe Moele aan Meindert Evers renteloos een bedrag van 3150 gulden, waardoor diens huis en grond met een tweede hypotheek worden belast. Aangezien dochter Antonia uit zijn tweede huwelijk mede-eigenaresse is van het onroerend goed en zij nog minderjarig is, heeft Evers daarvoor de toestemming nodig van de Arrondissements Regtbank in

Arnhem. Als motivering voor zijn verzoek voert Evers aan, dat hij voornemens is de *“panden die in bouwvalligen staat verkeeren en dringend herstelling behoeven, te verbeteren en te vergrooten... , waarna de percelen eene veel grootere waarde zullen verkrijgen dan zij thans hebben en zijne inkomsten er aanzienlijk door zullen verbeterd worden.”* De gevraagde toestemming wordt inderdaad verleend. Overigens sluit Evers daarnaast nog een tweede, onderhandse lening af bij de weduwe Moele ten bedrage van 1500 gulden.

Inderdaad vindt er in 1861 een grondige verbouwing van “Beekhof” plaats. Als Meindert Evers en Steven van Burk, zijn buurman van “Vredehof”, in 1861 een klein deel van hun grond uitruilen, staat in de bijbehorende akte vermeld dat het oude gebouw is getransformeerd tot een *“Heerenhuis met daaraan verbonden woning en werkplaats”*. Laatstgenoemde woning en werkplaats zijn in eigen gebruik van Evers en zijn gezin. Op een kadasterkaart uit 1862 (Afb.9.2) staan het voorhuis (nr. 1271) en het achterhuis (nr. 1272) van “Beekhof” met omliggend terrein (nr. 1270) weergegeven, alsmede het nabijgelegen “Vredehof” (nr. 1273 en 1274). Op de tekening van Maria Vos uit 1867 staan zowel het hoge voorhuis als het lage achterhuis van “Beekhof” afgebeeld (Afb.9.1., nummer B).

Vanaf 1861 krijgt de weduwe Moele in Oosterbeek gezelschap van haar neef Gerrit Frederik Bergveld, zoon van haar zus Hendrikje Hensken. Deze Gerrit Frederik was tevens voormalig compagnon van zijn oom Gerrit Moele, met wie hij een makelaarskantoor had aan de Kromme Waal in Amsterdam. Toen Gerrit Moele zich vanwege zijn leeftijd uit het bedrijf wilde terugtrekken, vroeg Gerrit Frederik Bergveld officieel toestemming om zijn naam te mogen veranderen in Moele Bergveld, zodat de firmanaam gehandhaafd kon blijven. In 1854 wordt zijn verzoek bij koninklijk besluit goedgekeurd en in 1858 wordt het bedrijf onder de naam “Moele Bergveld” door de weduwe Moele formeel aan hem overgedragen. Overigens zou Moele Bergveld zijn timmerbedrijf annex makelaarskantoor in Amsterdam al in 1860 afstoten, om verder als architect door het leven te gaan.

Moele Bergveld (Afb.9.3) vindt in Oosterbeek onderdak in “Pena Rima”, waar tot kort daarvoor de kunstschilder Frederik Hendrik Hendriks had gewoond (zie hoofdstuk 11). In zijn eerste Oosterbeekse periode (1861-1865) was Moele Bergveld in Oosterbeek actief als architect en ontwierp hij onder meer de “Klompenschool” aan de beneden-Weverstraat (1863; zie Afb.9.1., nummer C) en huize “Hoogerheide” (1865) ten behoeve van Cornelis Adriaan Sangster (zie hoofdstuk 6). Mogelijk is hij ook als architect betrokken geweest bij de verbouwing van “Beekhof” in 1861. Landelijk is hij vooral bekend geworden als mede-oprichter (1855) en voorzitter van het in Amsterdam gevestigde genootschap “Architectura et Amicitia” (9.6). Ook zijn van hem prenten bekend, onder meer van de huizen aan de noordkant van de Dam in Amsterdam. In 1866 wordt hij stadsarchitect van Doesburg, waarna hij zich in 1881 als architect vestigt in Arnhem. In 1886 keert hij terug naar Oosterbeek, waar hij tot zijn dood blijft wonen aan de Stationsweg. Gerrit Frederik Moele Bergveld (1829-1895) en zijn vrouw Suzanna Hartgerink (1829-1899) liggen beiden begraven op de Oude Begraafplaats (zie hoofdstuk 15). Daar ligt ook Nicolaas Bergveld begraven, een jong overleden broer van Moele Bergveld, alsmede hun in Oosterbeek woonachtige zus Anna Sophia Bergveld en haar man Jean Samuel Gallaij.

De erfgenamen Evers (1871-1882)

Als Meindert Evers in 1871 overlijdt, zet zijn vrouw Fenneke het schildersbedrijf voort. Vanaf dat moment tot 1944 zal het voorhuis van “Beekhof” nagenoeg continu worden bewoond door artsen. In de jaren 1872-1874 woont er dokter C. Hartog, maar over hem zijn geen nadere gegevens bekend. Fenneke overlijdt in 1874 en wordt bij haar man begraven op de Oude Begraafplaats (Afb.9.4). De kinderen blijven na haar overlijden in het achterhuis wonen en het schildersbedrijf wordt overgenomen door de oudste zoon Evert Hendrik Evers. Deze verhuurt het voorhuis in 1875 aan Dr. W.A.P.F.L. Zijnen Wartel (zie onderstaand) en in 1877 aan Dr. Georg Julius Wienecke (zie hoofdstuk 10).

In 1873 had Fenneke haar zwager Jacob van Zanten, hoofdonderwijzer te Zeist, tot voogd over haar minderjarige kinderen benoemd. In 1879 neemt deze het erfdeel van de inmiddels in Amsterdam wonende dochter Everdina Evers over en is nu dus samen met de zes andere kinderen mede-eigenaar van “Beekhof”. In 1880 besluiten zij om “Beekhof” via een veiling in onderdelen te verkopen. Daartoe wordt het terrein dat hoort bij het voorhuis (Afb.9.2, nr. 1270) gesplitst in een noordelijk en een zuidelijk deel, van elkaar gescheiden door een gemeenschappelijke heg, die vanaf de Weverstraat tot aan de Zuiderbeek komt te lopen. Deze heg, die op veel latere tekeningen staat afgebeeld (zie hoofdstuk 11), zal in dit boek verder worden aangeduid als de Van Zanten-heg. Het terrein ten zuiden van deze heg wordt tezamen met het voorhuis (nr. 1271) bij de veiling gekocht door Georg Julius Wienecke, die al drie jaar als huurder in het voorhuis woonde. Op het stuk land ten noorden van de Van Zanten-heg zou enige jaren later het nog bestaande huis “Komatipoort” worden gebouwd (zie hoofdstuk 11). Het achterhuis wordt eigendom van Evert Hendrik Evers, maar in 1882 besluit deze om ook dit deel van “Beekhof” aan Wienecke te verkopen en uit Oosterbeek te vertrekken. Zo komt er na 35 jaar een einde aan de verbondenheid van de familie Evers met “Beekhof”.

Afb.9.4: (Links) Graf van Meindert en Fenneke Evers op de Oude Begraafplaats van Oosterbeek. (Rechts): Mollusc verzameld door W.A.P.F.J. Zijnen Wartel in Nederlands-Indië en door hem verscheept naar 's-Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden. Bron: Naturalis, Leiden.

Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk Zijnen Wartel

In 1875 vestigt Dr. W.A.P.F.L. Zijnen Wartel zich in het voorhuis van “Beekhof”. Hij was op 19 februari 1832 te Arnhem geboren en dankte zijn indrukwekkende reeks voornamen aan het feit dat hij was geboren op de verjaardag van de latere koning Willem III, die dezelfde voornamen droeg. Hij diende als chirurgijn-majoor in het Koninklijk Nederlands-Indisch leger en werd in 1866 bevorderd tot Officier der Gezondheid 1e klasse. Behalve als arts was hij in Nederlands-Indië ook actief als wetenschappelijk onderzoeker. Zo stelde hij *“een verzameling modellen die eene rijke bijdrage leveren tot de kennis van de eilanden Flores, Solor, Timor, Alor, Rotte en Savo”* ter beschikking aan het 's-Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, het huidige Naturalis. De door hem verscheepte molluscanen zijn daar nog steeds te bewonderen (Afb.9.4). Zijnen Wartel kreeg al op jonge leeftijd problemen met zijn gezondheid en nadat zijn tweejarig verlof in Nederland al een keer was verlengd, werd hem eind 1873 eervol ontslag uit de krijgsdienst verleend *“wegens ongeschiktheid tot het gaan hervatten van den werkelijken dienst tengevolge van lichaamsgebreken”*. Na zijn terugkeer uit Indië ging hij eerst in Gouda wonen, waar hij in januari 1872 trouwde met Margaretha Elisabeth van Bijleveld. Drie maanden later verhuisden zij naar Oosterbeek, waar zij allereerst gingen wonen op het adres “Vreeberg”. Daar overlijdt Margaretha al in november van dat jaar, waarschijnlijk in het kraambed. Een jaar later hertrouwt hij met Johanna Wilhelmina van Staa en gaan zij in “Beekhof” wonen. Daar krijgen zij in 1874 een dochter, Helena Gesina Francisca Zijnen Wartel. Zij heeft haar vader nauwelijks gekend, want al in maart 1876 sterft W.A.P.F.L. Zijnen Wartel op 44-jarige leeftijd. Uit de boedelbeschrijving opgemaakt na zijn overlijden blijkt dat hij nog geld tegoed had van een aantal patiënten, hetgeen aangeeft dat hij in de korte tijd dat hij in Oosterbeek woonde, een artspraktijk met apotheek had opgebouwd. Zijn weduwe blijft nog tot en met 1881 op “Beekhof” wonen. Dat heeft mogelijk te maken met het feit dat een zus van Zijnen Wartel, Maria Louiza, en haar man, de KNIL kapitein Jean Bernard du Puij de Montbrun, sinds 1873 eveneens in Oosterbeek woonden. De in

“Beekhof” geboren dochter Helena Zijnen Wartel studeerde farmacie en promoveerde in 1906 aan de Universiteit van Amsterdam op een proefschrift, getiteld: “Phytochemische waarnemingen over cyaanwaterstof”. Zij leidde jarenlang de apotheek Zijnen Wartel aan de Berg en Dalscheweg in Nijmegen. Zij bleef ongehuwd en overleed op 17 juli 1938 in Nijmegen.

De artsen van Vredenhof

Niet alleen “Beekhof” ontwikkelde zich in deze periode tot doktershuis, maar ook het naastgelegen “Vredenhof” bood onderdak aan diverse huisartsen. Twee dagen na het overlijden van Cornelis Adriaan Sangster in 1866 (zie hoofdstuk 6), meldde Neelius Sophinus Koning, huisarts te Heteren, via een krantenbericht dat hij zich met onmiddellijke ingang had gevestigd als huisarts in Oosterbeek. Aanvankelijk vindt hij woonruimte ten huize van koster D. Derksen, maar vanaf 1867 staat hij in het Oosterbeeks adresboek ingeschreven als huurder in het huis van Steven van Burk. Koning verhuist in 1872 naar huize “Otium” aan de Utrechtseweg, het huis waar Jan van ’s Gravenweert tot zijn dood in 1870 had gewoond. In tegenstelling tot Heteren blijft dokter Koning Oosterbeek wel trouw, want op 12 februari 1891 kan hij zijn 25-jarig jubileum als gemeente-geneesheer vieren. Het jaar erna overlijdt eerst zijn vrouw Adriana Catharina Hermina Francken (1831-1892) en twee maanden later Neelius Sophinus Koning (1827-1892) zelf. Beiden liggen begraven op de Oude Begraafplaats.

In 1898 verhuren de erfgenamen van Steven van Burk het herenhuis van “Vredenhof” aan Dr. Joannes Willem Groeneboom, geboren in 1860 in het Friese Lemsterland. Diens vader, “rustend geneesheer” Cornelis Groeneboom, had zich in 1896 met zijn vrouw Maaïke Westerbaan in Oosterbeek gevestigd in een huis aan de Benedendorpsweg. Zoon Joannes Willem volgt hen in 1898 en blijft tot 1900 als arts in Oosterbeek ingeschreven. In die periode (1899) overlijdt zijn vader Cornelis, die op de Oude Begraafplaats ligt begraven. Joannes Willem vestigt zich in 1900 als

arts in het Friese Oudkerk en in dat jaar vertrekt ook zijn moeder uit Oosterbeek. J.W. Groeneboom is in 1942 in Velp overleden.

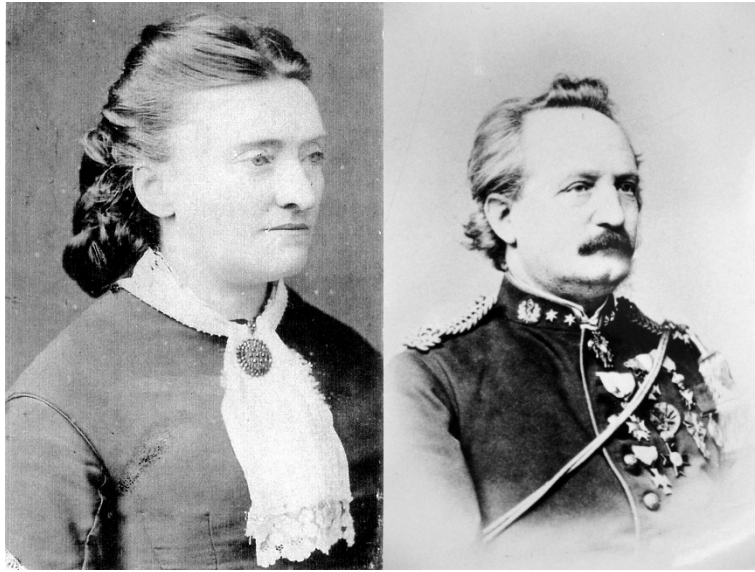
Het vervolg

Met de komst van Georg Julius Wienecke, eerst als huurder en later als eigenaar, breekt een nieuwe periode aan in de geschiedenis van “Beekhof”. Wienecke, Duitser van origine, had een vergelijkbare loopbaan als arts en onderzoeker in Nederlands-Indië achter de rug als Zijnen Wartel, toen hij zich in 1877 in Oosterbeek vestigde. Hij was in Malang getrouwd met Sietske Abrahamsz, een nicht en enige tijd de minnares van de schrijver Multatuli, die in haar de toekomstige Hertogin van Sumatra zag (zie hoofdstuk 10). Als herinnering aan de stad in Nederlands-Indië waar zij elkaar hadden leren kennen, gaf het echtpaar Wienecke aan hun huis de naam “Casa Malang”.

Noten en Verwijzingen

- 9.1 De naam Jan Beerends staat in andere akten ook weergegeven als Jan Beerndts of Jan Berentsen.
- 9.2 Voor meer gegevens over de bewoners van “Beekhof” in deze periode, zie: A. Martin en J. van Zoelen, “De Geschiedenis van “Beekhof” (1660-1900)”, *Schoutambt en Heerlijkheid*, vol. 32 (1), pp. 10-28, 2018.
- 9.3 K. Bouwer, *Voor profijt en genoegen. De geschiedenis van bos en landschap van de Zuidwest-Veluwe*, Hfdst. 7 en 8, Utrecht: Matrijs, 2008.
- 9.4 Het huis lag aan de Utrechtseweg tussen de huidige Mariëbergweg en de Jonkheer Nedermeijer van Rosenthalweg.
- 9.5 https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Papegaai.
- 9.6 https://nl.wikipedia.org/wiki/Architectura_et_Amicitia.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.10

Hfdst.10: De Hertogin van Sumatra in Casa Malang

Multatuli zullen wij eerder associëren met Lebak en de Lauriergracht, dan met Oosterbeek. Toch zijn Oosterbeek en Multatuli nauw met elkaar verbonden geweest, aangezien het 23 jaar lang de woonplaats is geweest van zijn nicht, Sietske Abrahamsz (Afb.10.1). Dat zou op zich niet zo opmerkelijk zijn, ware het niet dat deze Sietske enige jaren de minnares en muze van Multatuli is geweest. Teleurgesteld in hem vertrok zij vervolgens naar Nederlands-Indië, waar zij trouwde met de arts en onderzoeker Dr. Georg Julius Wienecke (Afb.10.1). Na diens pensionering uit het leger keerden zij terug naar Nederland, waar zij uiteindelijk in Oosterbeek gingen wonen in huize “Beekhof”, dat zij de naam “Casa Malang” gaven (Afb.10.2).

De jonge Sietske

Sietske Cornelisdr. Abrahamsz werd in 1842 in Middelburg geboren, als derde dochter van kapitein der koopvaardij Cornelis Abrahamsz en Catharina Douwes Dekker, de oudste zuster van Multatuli. Vader Cornelis was als kapitein natuurlijk vaak van huis, maar toen Sietske vijf jaar oud was, maakte het hele gezin een bootreis op en neer naar Nederlands-Indië, die meer dan een jaar zou duren (10.1). Tijdens de terugreis werd haar jongste broer Theodoor ter hoogte van Mauritius aan boord geboren. Sietskes oudere zus Anna maakte als tienjarig meisje een reisverslag van deze tocht, onder de titel: “Journaal eener Oostindiesche Reis in 1847 & 1848” (Afb.10.3).

Afb.10.1 (linkerpagina boven): Sietske Abrahamsz en Georg Julius Wienecke. Bron: P. van der Lijke (l) en Naturalis (r).

Afb.10.2 (linkerpagina onder): Familie Wienecke met vrienden voor huize “Casa Malang” rond 1890. Bron: P. van der Lijke.

Sietske bracht het grootste deel van haar jeugd in Amsterdam door. Toen zij zeven was, stierf haar moeder terwijl haar vader op zee was en werd zij opgevangen door haar grootvader. Vervolgens werd zij enige tijd in een kostgezin geplaatst, totdat haar vader in 1854 hertrouwde met zijn nicht Helena Onnen, een verstandshuwelijk om het gezin te herenigen. Vader Cornelis was een streng gelovig man, maar dochter Sietske was van jongs af aan een rebelse meid. Tijdens de catechisatie was zij zo kritisch, dat zij geen geloofsbelijdenis mocht afleggen. Van haar dertiende tot haar zestiende volgde zij een opleiding aan een particuliere middelbare meisjesschool. Zo leek zij voorbestemd om haar dagen te vullen met theekransjes in afwachting van een man, totdat in 1860 oom Eduard haar leven volledig op zijn kop zette.

Multatuli

Haar oom Eduard Douwes Dekker, de latere Multatuli, kende zij toen nog nauwelijks. Deze woonde in die tijd in Nederlands-Indië, waar hij in 1846 was getrouwd met Tine, baronesse van Wijnbergen. Tijdens hun zeereis van 1847-1848 had de familie Abrahamsz Eduard en Tine in Indië niet opgezocht; dat kwam vooral omdat de twee zwagers elkaar niet lagen. Sietskes vader Cornelis was streng gelovig, terwijl Eduard een vrijdenker was. Eduard schreef over Cornelis: “Van mijn zwager houd ik niet. Ik geloof dat het een goed mens is, maar wij passen niet bij elkaar”. Cornelis van zijn kant vond Eduard onsympathiek en een uitslover met dwaze gedachten. Het zou ongewild tot een confrontatie leiden, waarbij Cornelis het onderspit zou delven. Eduard zag zijn nicht Sietske voor het eerst eind 1852, toen zij 10 jaar oud was, en hij samen met zijn vrouw Tine op verlof in Nederland de familie in Amsterdam bezocht. Tijdens dit verlof werd hun zoon Edu geboren, waarna het gezin, overladen met schulden als gevolg van Eduards gokverslaving, eind 1854 naar Indië terugkeerde.

Daar werd Eduard assistent-resident van Lebak, waar hij geconfronteerd werd met de uitbuiting van de plaatselijke bevolking als gevolg van het

cultuurstelsel, hetgeen hem zou inspireren tot het schrijven van de Max Havelaar. Toen hij bij het gouvernement geen gehoor kreeg voor zijn kritiek, nam hij begin 1856 ontslag. In 1857, vlak na de geboorte van zijn dochter Nonnie, keerde hij alleen terug naar West-Europa, waar hij twee jaar in verschillende landen rondzwierf. In 1859 keerden ook Tine en de kinderen terug naar Europa en vestigde het gezin zich in Brussel om hun Nederlandse schuldeisers te ontlopen. Daar schreef Eduard in ongeveer een maand tijd het boek dat wel gezien wordt als het beste boek dat in de Nederlandse taal is geschreven: *“Max Havelaar, of de koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij”*. Om het boek uitgegeven te krijgen, moest hij echter terug naar Nederland. Terwijl Tine in Brussel achterbleef, vertrok Eduard naar Amsterdam. En daar werd hij verliefd op de inmiddels 18-jarige Sietske.

Max Havelaar

In het Nederland van 1860 kon eigenlijk niemand om Jacob van Lennep heen. Ook bij het uitgeven van de Max Havelaar heeft hij een belangrijke, zij het enigszins dubieuze rol gespeeld (10.2). Multatuli liet Van Lennep het manuscript lezen en vroeg hem te helpen bij het uitgeven van het boek. Van Lennep was zelf behalve schrijver ook advocaat en politicus. Als schrijver zag hij de belangrijke literaire waarde van de Max Havelaar, maar als politicus beseftte hij ook dat publicatie van het boek tot politieke consternatie zou leiden. Van Lennep besloot het auteursrecht van het manuscript te kopen, zodat Multatuli met het verkregen geld zijn directe financiële nood kon lenigen. Maar alvorens het manuscript uit te geven, schrapte Van Lennep allerlei gevoelige passages en maakte hij alle Nederlands-Indische plaatsnamen onherkenbaar. Ook maakte hij het boek zo duur (4 gulden), dat het voor de gewone man onbetaalbaar was. De eerste uitgave van de Max Havelaar van 1860 wordt dan ook wel de Van-Lennep-uitgave genoemd. Na een verloren proces tegen Van Lennep kreeg Multatuli pas in 1875 het auteursrecht van de Max Havelaar terug en kon er een goedkope volksuitgave verschijnen.

Sietske en Dek

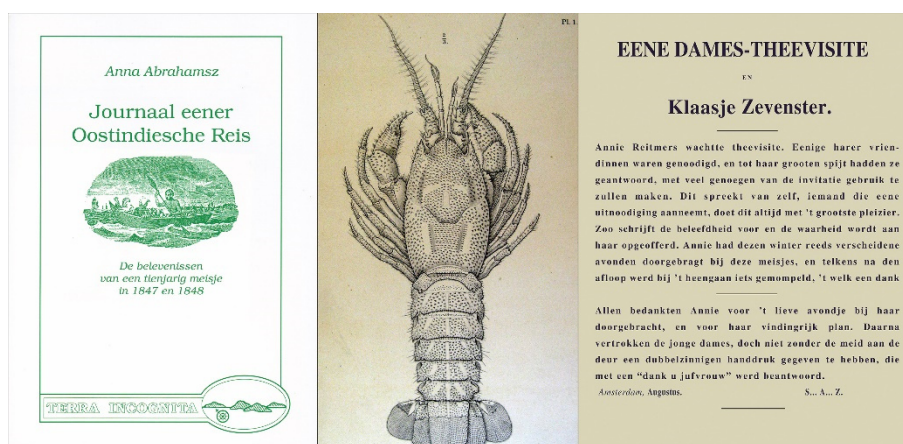
Terwijl Multatuli in Amsterdam bezig was om de Max Havelaar uitgegeven te krijgen, bemoeide hij zich steeds meer met het gezin van zijn overleden zus. Het zou tot een volledige ontwrichting van het gezin leiden. De kinderen van Cornelis waren zeer onder de indruk van hun beroemde oom. Dek, zoals oom Eduard in de familie bekend stond, stookte de kinderen op om in verzet te komen tegen hun streng godsdienstige opvoeding. Vooral de rebelse Sietske voelde zich aangetrokken tot de vrijzinnige ideeën van haar oom. Dat het in 1861 tot een kortstondige relatie tussen hen beiden zou komen, was vanuit het standpunt van Multatuli niet zo opmerkelijk. Hij had regelmatig vriendinnen en maakte daar tegenover zijn vrouw Tine ook geen geheim van. In een brief aan Tine noemde hij zijn contacten met Sietske een caprice, en hij probeerde haar gerust te stellen door te zeggen dat Sietske *“puur lelijk was door teveel expressie in het gelaat”*. Maar ook schreef hij: *“Siet is heel hartelijk en zelfs hartstochtelijk; Siet zegt dat zij mij wil toebehoren naar lichaam en ziel, als ik dat vraag”*, een opmerking die Tine toch niet echt gerust gesteld zal hebben. Sietske zelf schreef later in haar Multatuli-herinneringen (1910) over de relatie met haar 22-jaar oudere oom: *“In de cirkelgang van ons eentonig meisjesbestaan viel hij binnen als een meteor, met zijn stralenkrans van martelaarschap voor de rechten van de Javaan”* (10.3).

Multatuli leefde dusdanig in een eigen fantasiewereld, dat hij Sietske voorhield dat de bevolking van Nederlands-Indië op korte termijn tegen de Nederlandse overheerser in opstand zou komen, en hem tot Keizer van Insulinde zou kronen. Sietske zou dan als zusterkind volgens het Indisch erfrecht Hertogin van Sumatra worden en haar beeltenis zou op de munt van het nieuwe keizerrijk prijken. En zij, als meisje van 19, geloofde dat allemaal! Interessant detail is dat vele jaren later een van Sietskes kinderen beeldenaars van munten zou ontwerpen. Overigens inspireerde de relatie met Sietske Multatuli wel tot het schrijven van zijn Minnebrieven (1861), een in briefvorm geschreven werk waarin de driehoeksverhouding tussen

hem, Tine en Sietske centraal stond. Sietske treedt in dit boek op als geïdealiseerd personage onder de naam “Fancy”. Zelf schreef zij hierover in haar Multatuli-herinneringen: “*Hij legde mij woorden in de mond die ik nooit gezegd heb*” (10.3).

Sietske: van Amsterdam naar Malang

Hoewel haar relatie met oom Dek maar van korte duur was, was deze periode wel bepalend voor Sietskes verdere leven. Multatuli vond dat zij onvoldoende opleiding had genoten om Hertogin van Sumatra te worden en drong er op aan dat zij zich verder zou ontplooien. Ook vader Cornelis stimuleerde Sietske om onderwijzeres of gouvernante te worden, mogelijk omdat hij hoopte dat zij zich op die manier los zou kunnen maken van Multatuli. Daarnaast vond ook Cornelis het van belang dat zijn dochter financieel zelfstandig zou kunnen worden, een liberale opvatting in die

Afb.10.3 (Links): Journaal van Anna Abrahamsz over haar reis naar Nederlands-Indië.

(Midden): De naar G.J. Wienecke vernoemde Sumatraanse zeekreeft *Palinurellus wieneckii*. Bron: Naturalis.

(Rechts): Deel van de titelpagina en slotpagina van “Eene Dames-Theevisite en Klaasje Zevenster” van Sietske Abrahamsz uit augustus 1866, voorzien van de initialen S... A... Z... Bron: Universiteitsbibliotheek Amsterdam.

dagen. In de daaropvolgende jaren behaalde zij een LO-akte Frans en een diploma als hulponderwijzeres. In 1863 vertrok zij voor een stageperiode van een jaar naar Engeland, waar zij onder meer les gaf in Frans en pianospelen.

Eenmaal terug in Nederland werd zij als eerste vrouw lid van de “Dageraad”, een in 1856 opgericht genootschap van vrijdenkers en atheïsten. In die periode hield zij onder andere voordrachten over vrouwenemancipatie. Ook nam zij weer contact op met Multatuli en was zij korte tijd zijn secretaresse. In 1865 eiste zij, mogelijk op instigatie van Multatuli, haar moederlijk erfdeel op. Persoonlijk reisde zij met een deel van het geld naar Brussel om Tine financieel te ondersteunen. Deze woonde daar nog steeds met de kinderen onder behoeftige omstandigheden. Tine was erg blij met het geld, waarmee zij weer enige schulden kon aflossen, maar was wel erg teleurgesteld dat Multatuli niet was meegekomen. Deze had echter andere prioriteiten: Sietske had een deel van haar erfdeel aan hem toevertrouwd en hij was tezamen met zijn nieuwe vlam en latere tweede echtgenote Mimi op weg naar een casino in Wiesbaden. Daar werd in één nacht het grootste deel van de erfenis vergokt.

Van 1865 tot 1867 werkte Sietske in Amsterdam als gouvernante bij de pianist en componist David Koning, een vriend van Multatuli. In 1866 publiceerde zij op 24-jarige leeftijd haar eerste eigen literaire werk, getiteld “Eene damestheevisie en Klaasje Zevenster”, waarin zij de spot dreef met de roman “Klaasje Zevenster” van Jacob van Lennep (Afb.10.3). Deze zedenroman was zeer populair, maar had in burgerlijke kringen veel stof doen opwaaien omdat in het boek het keurige, liefallige meisje Klaasje Zevenster een bordeel betreedt. Het verhaal van Sietske handelt over een saai theekransje bij haar thuis, waarbij eerst alleen wat wordt geroddeld over verlovings, totdat een van de aanwezige dames de naam van Klaasje Zevenster laat vallen. Wat volgt is een discussie over de vraag of vrouwen dit soort boeken wel mogen lezen. De mening van Sietske zal duidelijk zijn geweest. In 1867 vertrekt zij als gouvernante naar Nederlands-Indië.

Multatuli had haar afgeraden om naar Indië af te reizen, maar Sietske had inmiddels het geloof in de grootheid van haar oom definitief verloren en was vastbesloten om haar eigen weg te gaan. Op verzoek van Multatuli verbrandde zij voor ze wegging nog wel alle brieven die zij van hem had ontvangen. Het zou de laatste keer zijn dat zij contact met elkaar hadden. Eenmaal in Indië zou zij haar toekomstige echtgenoot, Georg Julius Wienecke, ontmoeten.

Georg Julius Wienecke

Georg Julius Wienecke werd op 24 juli 1821 geboren in het Duitse Nordhausen, een stadje aan de zuidkant van de Harz in de deelstaat Thüringen. Hij studeerde geneeskunde, onder meer in Koblenz. Aangezien hij de ambitie had om als arts in de tropen te gaan werken, verhuisde hij in 1849 naar Harderwijk, waar hij in dienst trad van de geneeskundige dienst van het Nederlandsch Oost-Indisch leger. Datzelfde jaar vertrok hij naar Batavia, waar hij vanaf 1851 de rang van Officier der Gezondheid 2^e klasse bekleedde. In de jaren 1851 tot 1858 was hij op verschillende eilanden van Nederlands-Indië gestationeerd. Tijdens een verlof in Europa in 1858 werd hij genaturaliseerd tot Nederlander. Terug in Indië verbleef hij op Timor en Sumatra, en uiteindelijk vanaf 1867 in Malang op Java.

Behalve arts was Wienecke ook wetenschapper en als zodanig geïnteresseerd in de unieke fauna van Nederlands-Indië. Al vanaf zijn eerste jaren in Indië had hij in Europa onbekende vissen, reptielen en amfibieën opgestuurd naar diverse Duitse musea. Nu hij Nederlander was geworden, liet hij zijn materialen verschepen naar 's-Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, het huidige Naturalis. De handgeschreven briefwisseling met het museum is bewaard gebleven, waarbij Wienecke zijn in het Nederlands gestelde brieven consequent ondertekent met “De Officier van Gezondheid 2^e klasse, Dr. G.J. Wienecke”. Wetenschappelijke erkenning kreeg hij toen in 1880 een door hem als eerste beschreven Sumatraanse zeekreeft officieel de naam *Palinurellus wieneckii* kreeg

(Afb.10.3). Daarnaast heeft Wienecke voor zijn werk als wetenschapper en arts veel onderscheidingen ontvangen. Hij was Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw en heeft daarnaast diverse Duitse en Russische onderscheidingen ontvangen (10.4).

Het is niet bekend wanneer Sietske en Wienecke elkaar voor het eerst hebben ontmoet, vooral ook omdat Wienecke in Malang en Sietske aanvankelijk in Batavia woonde. Als zij op 9 juli 1870 in Malang trouwen, is Sietske 28 jaar oud. Wienecke loopt dan al tegen de 50 en staat op het punt om als militair arts met pensioen te gaan. Kennelijk viel Sietske op oudere mannen, want Wienecke was een leeftijdgenoot van haar oom Multatuli. Hun eerste zoon, Georg Julius junior, wordt in 1871 in Malang geboren. Niet veel later keren de Wieneckes definitief terug naar Europa, maar tijdens de bootreis komt hun kind te overlijden, slechts 5 maanden oud. De rouwadvertentie kon pas een maand later worden geplaatst vanuit Sint-Helena.

De Wieneckes in Oosterbeek

Eenmaal terug in Europa, vestigen de Wieneckes zich allereerst in het Duitse Heilbad Heiligenstadt, niet ver van de geboorteplaats van Georg Julius. Daar wordt in 1872 hun zoon Hans (Johannes Cornelis) geboren. Het jaar erna verhuizen zij naar Aalten, in de Achterhoek, waar in 1874 hun jongste zoon Sander (Carl Alexander) wordt geboren. In 1877 kiest het gezin voor de bestemming Oosterbeek, waar zij woonruimte vinden in huize “Beekhof” aan de Weverstraat (zie hoofdstuk 9). Dat huis was door de meesterschilder Meindert Evers en zijn vrouw Fenneke in de loop der jaren uitgebouwd tot een dubbel woonhuis, bestaande uit een achterhuis waarin zij zelf woonden en een luxe voorhuis dat zij verhuurden aan met name artsen. Als de Wieneckes in Oosterbeek komen wonen, is “Beekhof” eigendom van de erfgenamen van Meindert en Fenneke, en woont hun oudste zoon Evert Hendrik Evers met zijn gezin in het achterhuis. Het voorhuis was sinds 1874 verhuurd aan Willem Alexander Zijnen Wartel die,

evenals Wienecke, als Officier der Gezondheid in Nederlands-Indië had gewerkt en daarnaast als onderzoeker biologische materialen naar 's-Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden had verscheept. Zijnen Wartel was al in 1876 overleden, maar zijn vrouw en dochtertje zouden nog tot 1881 in het voorhuis blijven wonen. Het is niet onwaarschijnlijk dat Zijnen Wartel en Wienecke elkaar kenden uit hun Indische tijd en mogelijk heeft de weduwe Zijnen Wartel Wienecke zelfs gewezen op de mogelijkheid om in "Beekhof" te komen wonen. Hoewel Wienecke als een tamelijk afstandelijk persoon bekend stond, was hij toch populair omdat hij als arts in Oosterbeek kosteloos consulten verzorgde voor minderbedeelde inwoners. De apotheek in het huis had hij waarschijnlijk overgenomen van Zijnen Wartel.

Casa Malang

In 1880 besluiten de erven Evers om het voorhuis van "Beekhof" via een veiling te verkopen. Wienecke brengt het hoogste bod uit en eenmaal eigenaar geeft hij het huis de naam "Casa Malang", genoemd naar de stad waar hij en Sietske zulke goede herinneringen aan hadden. Twee jaar later kocht hij ook het achterhuis aan, waardoor de rollen nu waren omgedraaid. Wienecke woonde als eigenaar in het voorhuis en Evert Hendrik Evers als huurder in het achterhuis. De beide zonen Wienecke werden Spartaans opgevoed. Zij sliepen op zolder, waar het 's winters vaak zo koud was dat zij 's ochtends vroeg eerst het ijs in de lampetkan moesten stukslaan alvorens zij zich konden wassen. Na het ontbijt moesten zij dan lopend van Oosterbeek naar hun school in Arnhem. Wienecke heeft maar kort van zijn bezit in Oosterbeek kunnen genieten, want al in 1884 overleed hij op 62 jarige leeftijd, naar verluidt aan een steenpuistinfectie. Hij ligt begraven op de Oude Begraafplaats. Op zijn sobere grafsteen staat slechts: "*Hier Rust, Dr. G.J. Wienecke, Gep. Off. van Gez. O.I.L.*" Zo kwam Sietske op 42-jarige leeftijd alleen te staan voor de opvoeding van haar twee kinderen, op dat moment 9 en 11 jaar oud. Een jaar na zijn dood schenkt Sietske aan het museum in Leiden een collectie insecten en reptielen uit Indië, die

kennelijk al die tijd in hun huis had gestaan. In 1886 verhuist Sietske tijdelijk naar Amsterdam waar haar zonen hun HBS opleiding volgen. Drie jaar later keert zij echter weer terug naar “Casa Malang” in Oosterbeek. Uit die periode (circa 1890) stamt de oudste foto van het huis, met daarop Hans (op de grond gezeten in het midden) en Sander Wienecke (rechts op de stoel) gefotografeerd tijdens een weekendverlof of vakantie in Oosterbeek tezamen met een bont gezelschap aan vrienden en vriendinnen. De zittende vrouw rechts op de foto is mogelijk Sietske (Afb.10.2).

Multatuli: de nasleep

Multatuli woonde sinds 1866 in Duitsland, waar hij in 1887 overleed. Hij was de eerste Nederlander die werd gecremeerd. Was Multatuli bij het vertrek van Sietske naar Indië nog een omstreden figuur, in de daaropvolgende twintig jaar had hij zich ontwikkeld tot het geweten van Nederland en had hij door zijn Messiaanse optreden veel bewonderaars gekregen. Zelf zei hij daarover: *“Jezus begon met vissers, ik vang met meisjes aan”*. Direct na zijn overlijden stortten veel bekende Nederlandse schrijvers zich op het fenomeen Multatuli, waaronder Conrad Busken Huet en Frederik van Eeden. Toen Theodoor Swart Abrahamsz, de tot oogarts opgeleide jongste broer van Sietske, in 1888 in het literaire blad “De Gids” een psychologische analyse van Multatuli publiceerde, onder de titel “Eene Ziektegeschiedenis”, kwam hem dit op ongezouten kritiek te staan van schrijvers als Lodewijk van Deyssel, Albert Verwey en Willem Kloos. Multatuli was in 1875, een jaar na het overlijden van Tine, hertrouwd met Mimi (Maria Hamminck Schepel), met wie hij overigens al jaren samenleefde. Direct na diens dood begon Mimi alle brieven van Multatuli te verzamelen en ze in bundels uit te geven. In dat kader benaderde zij in 1892 Sietske met het verzoek of zij haar briefwisseling met Multatuli voor dit doel beschikbaar wilde stellen. Mimi stelde voor om hierover op korte termijn in Oosterbeek met haar te komen praten. Sietske had de persoon Mimi altijd moeilijk kunnen plaatsen. Zij zag haar als de kwade genius die Multatuli had doen vervreemden van Tine en hun kinderen. Ook had zij

geen goed woord over voor het huwelijk van Multatuli met Mimi na Tines dood: *“precies als een burgerman die de juffrouw wil réhabiliteren”*. In haar brief van 9 februari 1892 vanuit “Casa Malang”, zegt zij Mimi niet in Oosterbeek te kunnen ontvangen, omdat de (geesteszieke) freule van Wijck bij haar in huis woont. Zij is bereid Mimi in Amsterdam te ontmoeten, maar geeft ook aan dat zij geen brieven van Multatuli meer in haar bezit heeft, omdat zij die op zijn nadrukkelijk verzoek allemaal heeft verbrand (10.5).

Sietske: de laatste jaren

In 1897 probeert Sietske voor de eerste keer om “Casa Malang” via een veiling te verkopen. Na de dood van hun vader was Sander formeel eigenaar geworden van het voorhuis en Hans van het achterhuis. De familie vindt het geboden bedrag echter onvoldoende en Sietske blijft in Oosterbeek wonen. Met het stijgen der jaren krijgt Sietske steeds meer last van reumatiek in haar gewrichten. In een brief schrijft zij: *“Ik ben aan mijne stoel gebonden en kan mij niet verplaatsen dan leunende op een stevige arm, en aan de andere kant een zware kruk. Mijn knieën zijn geheel machteloos, en krom getrokken. Vingers ten dele ook. Toch behoort ik wat de gewrichtslijders betreft tot de uitzonderingen, daar ik geen pijn heb en me overigens zeer wel voel.”* In 1900 komt zoon Hans met zijn gezin terug uit Frankrijk en gaat in Zeist wonen. Om dichterbij haar zoon en kleinkinderen te kunnen wonen, laat Sietske “Casa Malang” opnieuw veilen. Het voor- en achterhuis worden nu, overigens voor een veel lager bedrag, gekocht door Bart van Leeuwen, hoofdonderwijzer te Rheden (zie hoofdstuk 11).

Eenmaal verhuisd naar Zeist, zette Sietske haar herinneringen aan Multatuli op papier. In 1903 schreef zij een uitgebreide brief over haar leven aan haar oud-leraar A. S. Kok en in 1910 publiceerde zij haar “Multatuli-herinneringen”, waarin zij een terugblik geeft op haar leven, inclusief de rol die Multatuli daarin heeft gespeeld (10.3). De publicatie leest als een

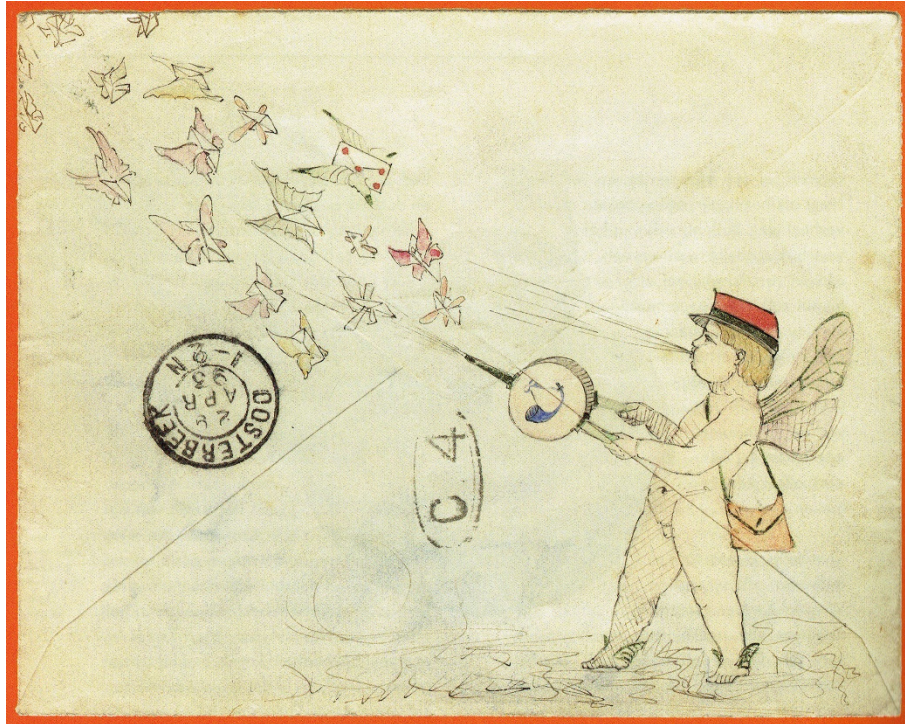
verantwoording voor de keuzes die zij in haar leven heeft gemaakt, maar bevat geen enkele indicatie over de intimiteit van haar relatie met oom Dek. Sietske stierf onverwacht op 3 december 1912 op 70-jarige leeftijd en ligt in Zeist begraven.

Johannes Cornelis (Hans) Wienecke

Hans Wienecke (Afb.10.4), de in Duitsland geboren maar in Oosterbeek opgegroeide oudste zoon, is vooral bekend geworden als medailleur en stempelsnijder bij 's-Rijks Munt te Utrecht. In die hoedanigheid ontwierp hij onder meer de beeldenaar van koningin Wilhelmina met opgestoken haar, die op alle Nederlandse munten uit de periode 1922 tot 1945 staat afgebeeld (Wilhelmina type IV). Alleen al van de zilveren gulden zijn er in die periode tientallen miljoenen exemplaren geslagen (Afb.10.4).

Afb.10.4: (Links) Johannes Cornelis Wienecke. Bron: P. van der Lijke.
(Rechtsboven) Beeldenaar Wilhelmina IV, ontworpen door J.C. Wienecke.
(Rechtsonder) Plaque van Sietske Wienecke, geb. Abrahamsz (1906),
gemaakt door J.C. Wienecke. Bron: P. van der Lijke.

Afb.10.5: Door Hans Wienecke versierde enveloppe, behorend bij een brief die hij op 29 april 1893 vanuit Antwerpen aan zijn moeder Sietske in Oosterbeek stuurde. De summiere adressering op de enveloppe (Mevrouw Wienecke, Oosterbeek bij Arnhem, Holland) was in die tijd blijkbaar voldoende. Bron: P. van der Lijke.

Hans Wienecke had van jongs af aan artistieke aanleg en als kind had hij al de gewoonte om zijn brieven van kleine tekeningen te voorzien (Afb.10.5). Overigens was hij ook erg sportief en is hij zelfs zwemkampioen van Nederland geweest. Hij doorliep de driejarige HBS in Amsterdam, waarna hij aan de Quellinusschool in Amsterdam een opleiding tot beeldhouwer volgde. In 1891 verhuisde hij naar Antwerpen om daar beeldhouwkunst te studeren aan de Koninklijke Academie der Schone Kunsten. Daar ontmoette hij ook zijn latere vrouw Caroline Peeters, met wie hij in 1895 naar Parijs vertrok. Hoewel Sietske Hans financieel ondersteunde, verzweg deze voor haar aanvankelijk zijn relatie met Caroline.

In 1897 schreef de gemeente Amsterdam een wedstrijd uit voor een plaquette, die het jaar daarna aan Koningin Wilhelmina ter gelegenheid van haar troonsbestijging zou worden aangeboden. Wienecke won deze prijsvraag met glans, wat hem uiteindelijk in 1900 een aanstelling opleverde als Rijks-stempelsnijder aan de Munt te Utrecht. Hij keerde terug naar Nederland, waar hij met zijn gezin eerst in Zeist en later in Bilthoven ging wonen. Voor Sietske was dit aanleiding om “Casa Malang” in Oosterbeek te verkopen en naar Zeist te verhuizen. Wienecke werkte in die jaren ook aan particuliere opdrachten en maakte in 1906 onder meer een plaquette met een afbeelding van zijn moeder (Afb.10.4). Hij was echter geen gemakkelijke man om mee samen te werken en in 1920 kwam het tot een breuk met zijn leidinggevende bij de Munt. Wienecke ging daarna werken bij de edelsmederij Gerritsen & Van Kempen in Zeist (10.6).

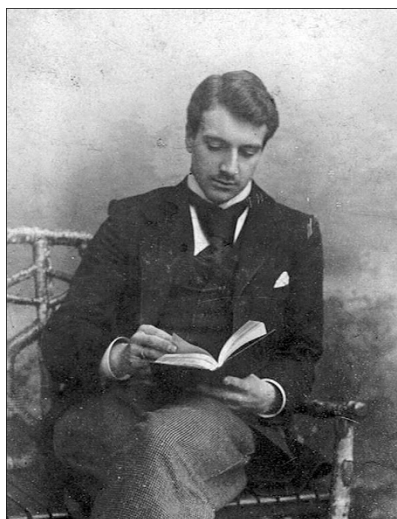
In september 1939, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, bracht Hans Wienecke een bezoek aan het dorp van zijn jeugd. Hij schreef aan zijn dochter: *“Ik ging met de tram naar Oosterbeek, eerst naar de R.K. kerk, waar een mooien kruisweg is van Toorop, die ik alleen van afbeelding kende. Daarna slenterde ik door het dorp en stond al heel gauw in de tuin van “het oude huis”. Daar woont Dr. Brevée met zijn dochter (Dora; zie hoofdstuk 13). Ik belde aan, maakte kennis en moest blijven thee drinken. Hij heeft dat huis net zoo gelaten, maar letterlijk vernieuwd met allerlei mooisch en nuttigheden. Ook is de tuin nog veel groter geworden. Ik mocht ieder vertrek bekijken en kon er haast niet vandaan! Het is nu een waar lustoord! Ik bezocht ook nog het kerkhof, maar vond niet het graf van mijn vader”*.

Hans Wienecke had nooit een geheim gemaakt van zijn nazi-sympathieën en in november 1940 werd hij lid van de NSB. Het zou leiden tot een breuk met onder meer zijn broer Sander en de familie Douwes Dekker. Uiteindelijk moest hij op Dinsdag (5 september 1944) uitwijken naar Duitsland, waar hij samen met zijn jongste dochter en drie kleinkinderen in de buurt van Lünenburg in een schoolgebouw werd opgevangen. Na de bevrijding werden zij ingekwartierd in de Groningse dorpen Lutjegast en

Opende, vanwaar zij medio september 1945 werden overgebracht naar de Willem III kazerne in Apeldoorn. Daar overleed Hans Wienecke in de ziekenboeg van het NSB-kamp op 8 november 1945 (10.6). Bij de sobere teraardebestelling in Ugchelen stond apart van de anderen een deftige man getooid met hoge hoed. Het was broer Sander, vergezeld van zijn vrouw Frederika Mey. Toen Koningen Wilhelmina na de oorlog hoorde dat Hans Wienecke lid van de NSB was geweest en in opdracht van Musserts partij gedenkpenningen en erekruizen had vervaardigd, stond zij erop dat voor de naoorlogse munten (serie 1948) een nieuwe beeldenaar zou worden ontworpen (10.7).

Carl Alexander (Sander) Wienecke

De jongste zoon Sander (Afb.10.6) studeerde eerst twee jaar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda en vervolgens rechten aan de Universiteit van Amsterdam. Al in die periode bekwaamde hij zich ook als letterkundige en publicist. Zo schreef hij in de periode 1899-1902 een

Oosterbeek (Casa Malang)

De scheem're nacht omhult in wolkenwring'len
 elk huis van 't dorpje, daalt in de vallei,
 en rijst, omkringt de onzeek're boomenrij
 langs 't afgaand straatje en bergt zijn rustig sling'ren.

Zacht koeltje zucht streelende met zijn ving'ren
 de zwakke klaaggalm van de trein ver – dichtbij
 spreekt woord voor woord een beekje in mijmerij,
 heel klein komt lichtje van lantaren tjing'len.

Maar bol en zwaar en donker blauw gespannen,
 welft boven al dit vaag de hemelboog,
 en elke ster fonkt fel op 't duister dreigen.

Klaar glanst het maangezicht, dat wou wel bannen
 de droeve scheem'ring in zijn lachend stijgen;
 boom, muur glimt op, dat blinkt van 't mane-oog.

Afb.10.6 (Links): Carl Alexander Wienecke. Bron: M. Lagaaij.
 (Rechts): Gedicht "Casa Malang" van C.A. Wienecke, opgenomen in zijn bundel "Boort".

tweetal publicaties over Multatuli. Na zijn promotie in 1900 aan de Universiteit van Amsterdam op een juridisch proefschrift werd hij in 1904 rechter in Nederlands-Indië. Daarnaast schreef hij al op jonge leeftijd eenvoudige gedichten, die in 1905 werden gebundeld onder de titel “Boort” (10.8). Deze bundel bevat onder meer gedichten over zijn jeugd in Oosterbeek, waaronder “De Weverstraat”, “t Zwijersdal” en “Casa Malang” (Afb.10.5). Het bekendste gedicht uit deze bundel is echter “De Poes”, dat door Gerrit Komrij werd opgenomen in zijn bloemlezing “Nederlandse Poëzie van de 19e en 20e eeuw” (10.9). Na zijn terugkeer uit Indië publiceerde hij avondvullende toneelstukken, waaronder “Xanthippe” en “Hella Mone”, en de bundel “Liedjes van Liefde”. Hij overleed in 1948 in IJsselmuiden, waar hij ook begraven ligt.

Het vervolg

In 1900 verkoopt Sietske Abrahamsz “Casa Malang” via een veiling aan Bart van Leeuwen. Hij was een schoonzoon van Steven van Burk, die tot zijn dood eigenaar was geweest van het naastgelegen “Vredenhof”. Bart van Leeuwen wilde verdere uitbouw van “Vredenhof” mogelijk maken, maar daarvoor moest het verouderde achterhuis van “Beekhof”/“Casa Malang” worden afgebroken en de grens tussen beide percelen worden aangepast. Toen dat was gebeurd, verhuurde hij het voorhuis van “Beekhof” aan de kunstschilder Evert Ekker, die twee jaar later eigenaar van het huis zou worden (zie hoofdstuk 11).

Noten en Verwijzingen

- 10.1 A. Abrahamsz, *Journal eener Oostindiesche Reis 1847 & 1848*, Amsterdam: Terra Incognita, 1993.
- 10.2 M. Mathijssen, *Jacob van Lennep, een bezielde schavuit*, Amsterdam: Balans, 2018.
- 10.3 S. Wienecke-Abrahamsz, "Multatuli-herinneringen", *Tijdschrift Nederland*, vol. 62, pp.73-94, 1910.
- 10.4 C. Fransen et al., "Georg Julius Wienecke, Type-catalogue of the Decapod Crustacea", *Zool. Verh. Leiden* vol. 311, pp. 307-309, 1997.
- 10.5 J. Pée, *Multatuli en de Zijnen*, Amsterdam: Wereldbibliotheek NV, 1937.
- 10.6 M. Pelsdonk et al., *Johannes Cornelis Wienecke 1872-1945 medailleur en stempelsnijder*, Herent (België): N.V. Peeters s.a. (uitgave Stichting Nederlandse Penningkabinetten), 2017.
- 10.7 C. Fasseur, Wilhelmina, *Krijgshaftig in een vormeloze jas*, Amsterdam: Olympus, 2003.
- 10.8 C.A. Wienecke, *Boort, Eenvoudige Gedichten*, Amsterdam: W. Kirchner, 1905.
- 10.9 G. Komrij (samenstelling), *Nederlandse poëzie van de 19de tot en met de 21ste eeuw in 2000 en enige gedichten*, Amsterdam: Bakker, 2009.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.11

Hfdst.11: Evert Ekker in Beekhof

In het jaar 1900 verhuist de kunstschilder Evert Ekker (Afb.11.1) met zijn gezin van Den Haag naar Oosterbeek, waar zij gaan wonen in de villa aan de Weverstraat die destijds bekend stond als “Casa Malang”, maar door hem wordt omgedoopt in “Beekhof” (Afb.11.2). Dat huis was sinds kort eigendom van Bart van Leeuwen, die het achterhuis van “Casa Malang” had laten slopen om ruimte te maken voor verdere uitbreiding van het zuidelijker gelegen pand “Vredehof”, waarvan hij mede-eigenaar was. Ekker richt in “Beekhof” niet alleen een atelier in voor hemzelf, maar ook een voor zijn vrouw, de kunstschilderes Lucie van Dam van Isselt (Afb.11.1). Beide echtelieden schilderen hun nieuwe huis vanuit de voortuin. Daarnaast schildert Ekker vanuit zijn atelier het uitzicht op de naastgelegen huizen langs de Weverstraat, waaronder “Pena Rima” en het kort daarvoor gebouwde huis “Komatipoort”. Deze schilderijen geven een uniek beeld hoe dit gedeelte van de Weverstraat er begin 20^e eeuw “in kleur” uitzag.

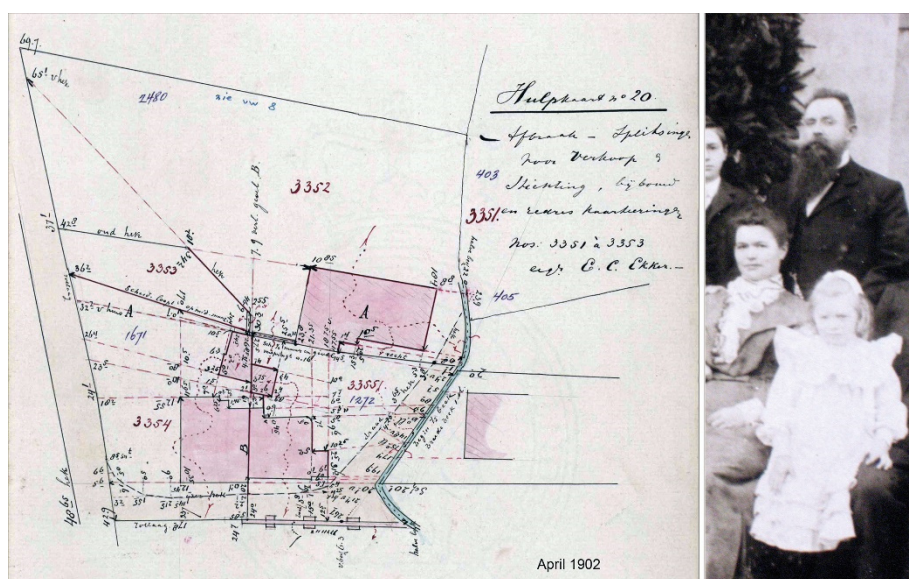
Bart van Leeuwen

Bart van Leeuwen (Afb.11.3) werd in 1860 geboren als vierde zoon van Maurits van Leeuwen, de tuinman van de familie Van Eeghen op de Pietersberg (zie hoofdstuk 15). Van 1884 tot 1886 werkte hij als onderwijzer in Oosterbeek. In dat laatste jaar trouwde hij met Teuntje van Burk, een dochter van Steven van Burk, de eigenaar van “Vredehof”. In 1889 werd Bart van Leeuwen schoolhoofd in Brummen en in 1894 in Rheden. Als Steven van Burk in 1893 overlijdt, vallen het woonhuis en herenhuis van “Vredehof” toe aan zijn erfgenamen, waaronder zijn zonen Jan en Andries en dochter Teuntje.

Afb.11.1 (linkerpagina boven): Evert Ekker (geschilderd door W.H. Tholen) en Lucie van Dam van Isselt. Bron: familie Ekker.

Afb.11.2 (linkerpagina onder): “Beekhof” met Evert Ekker, Lucie van Dam van Isselt en tussen hen in waarschijnlijk hun oudste zoon Evert jr.
Bron: Historisch Documentatiecentrum Renkum, Oosterbeek.

De erfgenamen Van Burk hadden al bij de veiling van 1897 interesse getoond om “Beekhof”/”Casa Malang” te kopen, waarbij zoon Jan het hoogste bod uitbracht. De koop ging echter niet door omdat de familie Wienecke het bod te laag vond (zie hoofdstuk 10). Bij de veiling van 1900 bracht Bart van Leeuwen het hoogste bod uit en werd hij de nieuwe eigenaar. Het was overigens niet zijn intentie om terug te verhuizen naar Oosterbeek. De primaire interesse van de familie Van Burk lag bij “Vredehof”, dat zij verder wilden uitbouwen. Daarvoor was het nodig om het oude achterhuis van “Beekhof” te slopen en het bijbehorende terrein bij dat van “Vredehof” te voegen.

Afb.11.3 (Links): Kadastrale hulpkaart uit 1902 van het gebied rondom “Beekhof” (nr. 3352) en de beide huizen van “Vredehof” (nr. 3354 en 3355). De Zuiderbeek is in blauw weergegeven, de Weverstraat (links) en Kerkhofweg (onder en rechts naar boven oplopend) zijn gearceerd. Bron: Gelders Archief, Arnhem.
(Rechts): Bart van Leeuwen, met voor hem zijn vrouw Teuntje van Burk en een van hun kinderen. Bron: J. Hartgers.

Als deze sloop en de kadastrale herindeling hebben plaatsgevonden, verkoopt Bart van Leeuwen in 1902 “Beekhof” aan zijn huurder Evert Ekker. In datzelfde jaar wordt door het kadaster een zeer gedetailleerde hulpkaart van het terrein gemaakt (Afb.11.3), waarop “Beekhof” vermeld staat onder nr. 3352. Na de sloop van het achterhuis grenst “Beekhof” nu direct aan het terrein van het woonhuis (nr. 3355) en naastgelegen herenhuis (nr. 3354) van “Vredehof”. Om die reden was in de koopakte vastgelegd dat voor eventueel onderhoud aan de zuidgevel van “Beekhof” ladders op het terrein van “Vredehof” geplaatst mochten worden. Ekker koopt ook het terrein nr. 3353 van Van Leeuwen en mede-erfgenamen, dat altijd bij “Vredehof” had gehoord. Boven aan de kaart is de perceelgrens te zien die in 1880 bij de verkoop aan Wienecke was vastgelegd (in hoofdstuk 10 aangeduid als de Van Zanten-grens). Links op de kaart loopt de Weverstraat, onderaan en vandaar naar rechtsboven de Kerkhofweg, die later omgedoopt zou worden tot Fangmanweg. Interessant is om te zien dat de Kerkhofweg destijds ter hoogte van “Beekhof” de Zuiderbeek kruiste.

Zonder dat de beoogde uitbouw heeft plaatsgevonden, laten Van Leeuwen en mede-erfgenamen in 1905 de beide huizen van “Vredehof” veilen, maar het geheel wordt niet verkocht. In 1907 gaat “Vredehof” over in handen van Van Leeuwens zwager Andries van Burk, die een aannemersbedrijf had aan de Annastraat. Deze zal tot 1918 eigenaar van “Vredehof” blijven, een periode waarin veel huurders het woonhuis en herenhuis zullen bewonen. Bart van Leeuwen is al die jaren behalve schoolhoofd ook president-penningmeester van het Rhedense Fanfarecorps. In 1912 wordt Bart van Leeuwen schoolhoofd in Velp. Daar overlijdt zijn vrouw Teuntje in 1919, waarna hij hertrouwt met Catharina Pieper. Zelf overlijdt hij in 1941 in Velp.

Evert Ekker

De koper van “Beekhof”, Evert Cornelis Ekker (Afb.11.1), werd in 1858 in Kampen geboren, waar zijn vader rector was van het Stedelijk Gymnasium.

Hij was de enige zoon in een gezin dat verder bestond uit drie jongere dochters. Evert volgde een opleiding tot werktuigkundig ingenieur aan de toenmalige Polytechnische School in Delft, maar al snel werd duidelijk dat zijn hart meer bij de schilderkunst lag dan bij de techniek. Na zijn studie in Delft te hebben afgerond, volgde hij de kunstacademie in Lyon en studeerde hij aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen. Vervolgens vatte hij het plan op om een Grand Tour te gaan maken langs de kunstschaten van West- en Zuid-Europa. Het ontbrak hem echter aan het benodigde geld en hij aarzelde om financiële steun te vragen aan zijn suikeroom Martin Hendrik Schröder, broer van zijn moeder en notaris te Velp.

Dan komt zijn oude studiegenoot Gerret Pieter Rouffaer hem te hulp (11.1). Hij was eveneens in Kampen geboren en samen hadden zij in Delft gestudeerd, zij het dat hij in tegenstelling tot Ekker zijn studie niet had afgerond. Rouffaer was al sinds zijn Delftse tijd een Multatuli-adept en later zou hij in Nederlands-Indië onderzoek doen naar de onvrede onder de bevolking zoals Multatuli die had beschreven. Vele jaren blijft Rouffaer met Ekker corresponderen en in 1883 stuurt hij hem een aantal dubbele exemplaren van boeken van Multatuli. In de begeleidende brief merkt hij op: *“Doch ‘t schoonste onder alles vind ik zijn 1001 hoofdstukken over Specialiteiten, zijn 3^e bundel Ideën en zijn Minnebrieven”*, niet wetende dat Ekker enige jaren later in het huis van de Fancy uit de Minnebrieven zou gaan wonen (zie hoofdstuk 10). Rouffaer biedt Ekker aan om een goed woordje voor hem te doen bij zijn oom en gaat zelfs bij deze en diens vrouw op bezoek. Schröder, door Rouffaer omschreven als een onnozele notaris, is kennelijk onder de indruk van diens vlotte praatjes over de kwaliteiten van zijn neef en stelt het benodigde geld beschikbaar.

Als Martin Schröder in 1891 kinderloos overlijdt, vermaakt hij zijn gehele vermogen aan Evert Ekker. Dat was overigens niet vanzelfsprekend, want de erfenis was aanvankelijk bestemd voor Anna, de jongste zus van Evert. Zij was de oogappel van oom Martin, maar toen Anna met de, in de ogen

van haar oom, verkeerde vriend naar het toenmalige Nederlands-Indië vertrok, verspeelde zij daarmee haar erfenis. Later heeft Anna nog een openhartig boek ("Afgoden") geschreven over haar leven in Indië en de relatie met haar oom Martin (11.2). Volgens verhalen in de familie zou Evert Ekker de helft van het verkregen bedrag onder zijn drie zussen verdeeld hebben, zodat Anna toch nog een zesde deel kreeg van wat haar oorspronkelijk was toebedacht. Probleem daarbij was wel dat Schröders weduwe, Johanna Bosch van Rosenthal, het vruchtgebruik van de erfenis behield tot haar overlijden in 1907. Hoe het ook zij, dankzij deze erfenis had Ekker het vooruitzicht om -op termijn- financieel onafhankelijk te worden en kon hij zich volledig op de schilderkunst storten. Als Evert Ekker in 1892 in Bergen op Zoom trouwt met Lucie van Dam van Isselt, staat in de trouwakte als zijn beroep "kunstschilder" vermeld. Lucie kende hij al uit zijn jeugd in Kampen, waar zij gold als een veelbelovend schilderes.

Lucie van Dam van Isselt

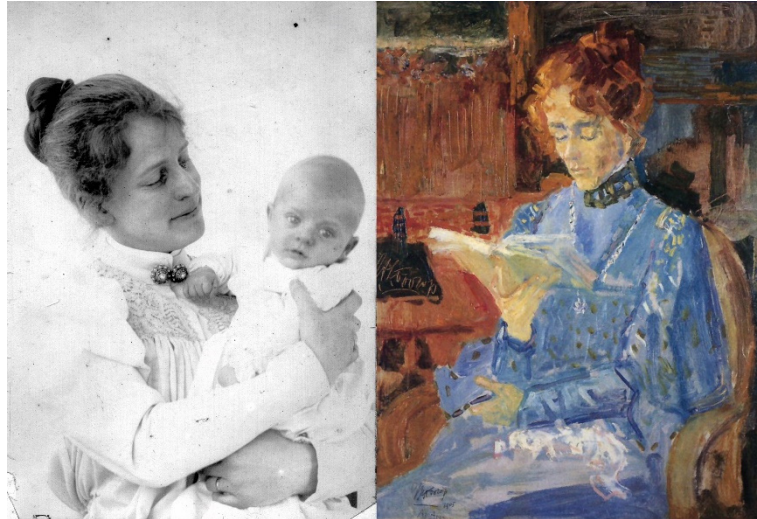

Afb.11.4: Lucie van Dam van Isselt in haar atelier in "Beekhof" en twee door haar geschilderde stillevens (bron: familie Ekker). Een volledig overzicht van haar werk is te vinden op <https://www.lucievandamvanisselt.nl>.

Lucie van Dam van Isselt werd in 1871 geboren in Bergen op Zoom, maar daags na haar geboorte werd haar vader, die officier was in het Nederlandse leger, overgeplaatst naar Den Haag. In 1876 verhuisde het gezin naar Kampen, waar haar vader als eerste luitenant en later als gouverneur van de Koninklijke Militaire Academie werd gedetacheerd. Tijdens haar gymnasiumopleiding in Kampen werd zij door haar tekenleraar Johannes Daniël Belmer gestimuleerd om lessen te gaan volgen aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Na hun huwelijk woonden Evert en Lucie enige tijd in Giethoorn en daarna in Den Haag. Ook maakten zij veel kunstreizen door Europa en exposeerden zij beiden regelmatig.

Aan dit ongebonden leven kwam een eind toen in 1899 hun oudste zoon Evert jr. werd geboren. Een jaar later verhuisde het gezin naar huize “Beekhof” in Oosterbeek. In 1901 werd hun tweede zoon Martin Hendrik geboren, vernoemd naar Everts oom en weldoener. Overigens beviel Lucie in het huis van haar ouders in Den Haag, omdat Evert zelf in die tijd in het buitenland verbleef. In “Beekhof” hadden Evert en Lucie elk hun eigen atelier (Afb.11.4). Het huis zou al snel uitgroeien tot een ontmoetingsplaats voor kunstenaars, waar onder andere de kunstcriticus Albert Plasschaert en de schilder Jan Toorop (Afb.11.5) regelmatig op bezoek kwamen.

Al van jongs af aan schilderde Lucie bloemen en planten in potten, werken die zij “meizoentjes” noemde (11.3). Later zou zij zich vooral specialiseren in het schilderen van stillevens (Afb.11.4). Eenmaal gesetteld in Oosterbeek, maakt Lucie een artistieke tekening van “Beekhof” (Afb.11.6). Evert zelf schildert zijn jonge gezin, gezeten in de tuin voor het huis (Afb.11.7). Lucie zit aan tafel met de beide kinderen tegenover haar. De man links op het schilderij is waarschijnlijk Evert zelf, waarvan bekend is dat hij vaak hoeden droeg (zie Afb.11.2, waarop ook het zitje voor het huis is te zien). De vrouw rechts is mogelijk Everts tante Johanna Bosch van Rosenthal, de weduwe van zijn oom Martin. Zij woonde in het nabijgelegen Velp en waarschijnlijk heeft Evert een beroep op haar moeten doen om de aankoop van “Beekhof” in 1902 gefinancierd te krijgen.

Afb.11.5: Lucie van Dam van Isselt in haar Oosterbeekse periode; (links) met jongste zoon Martin en (rechts) geportretteerd door Jan Toorop (1905).
Bron: familie Ekker.

Afb.11.6: "Beekhof" getekend door Lucie van Dam van Isselt (1905).
Bron: familie Ekker.

Afb.11.7: “Beekhof” geschilderd door Evert Ekker. In het midden zit Lucie van Dam van Isselt met hun beide kinderen. Bron: familie Ekker.

Pena Rima

Evert Ekker had vanuit zijn atelier uitzicht op de achterzijde van de huizen die noordelijk van “Beekhof” langs de Weverstraat stonden. Hij schilderde dit uitzicht regelmatig, waarschijnlijk als oefenmateriaal, want de schilderijen zijn niet gesigneerd. Het huis dat hij het vaakst vanuit dit perspectief heeft geschilderd, is het dubbele woonhuis dat bekend stond onder de naam “Pena Rima”. Al op de landkaart van Isaäc van Geelkercken

uit 1660 stond een huis op deze plaats, dat bewoond werd door Hendrik Aalberts (zie hoofdstuk 9). Volgens de Kadastrale Atlas Gelderland is in 1832 de landbouwer Koendert Aalbers eigenaar van het pand. Het is niet bekend of hij een directe afstammeling is van de Aalberts die er in 1660 woonde. Op de tekening die Maria Vos in 1867 van het dorp Oosterbeek maakte, staat “Pena Rima” afgebeeld als een witgekleurd, dubbel woonhuis (zie hoofdstuk 9, Afb.9.1, aangegeven met de letter A).

“Pena Rima” is vooral bekend geworden als het huis waar de Oosterbeekse landschapschilder Frederik Hendrik Hendriks van 1845-1860 als huurder woonde. In zijn boek “Romantische Werken” verhaalt de schrijver Jacob Jan Cremer over het bezoek dat hij brengt aan zijn vroegere leermeester Frederik Hendrik Hendriks (11.4). Al wandelend vanuit Arnhem komt hij via de “herberg met de vergulde ploeg” bij de Oude Kerk, waar hij de weg vraagt naar het huis van “Meister Hendriks”. Hij wordt verwezen naar de Weverstraat, door Cremer als volgt omschreven: *“Die mulle zandweg, door de dorpelingen de Weverstraat genoemd, voert naar den Utrechtschen straatweg langs beek en groene heg, langs eenvoudige heerenhuizing en boerenhoeve, langs schuur en stulp, langs heuvels en graanvelden, al verder en verder, nu eens klimmend dan weder dalend, straks zich kronkelend door het zoogenaamde Schreijersdal, en dan weder stijgend ten laatste naar den hooger liggenden straatweg”*. Over het huis zelf schrijft hij: *“Het huis waarvan de voorgevel zich niet tegenover maar ter linkerzijde van het hekje en de haag bevindt, ziet er niet vroolijk uit. Door een viertal laag gehakte linden overschaduwde, ontwaart gij aan weerszijden van de deur, een paar vensters waarvan de hooge zwartgeverfde luiken ter rechterzijde van de deur, gewoonlijk, en die ter linkerzijde, altijd gesloten zijn. Daar links is het atelier van den schilder. Is de aanblik van die woning niet vroolijk, het uitzicht, onder die linden door is treffend!”* Cremer beschrijft levendig hoe Hendriks zich met zijn jonge gezin in “Pena Rima” thuis voelt. Toch zal deze, om in het onderhoud van zijn gezin te kunnen voorzien, later een functie als onderwijzer aanvaarden aan de stadstekenschool in Arnhem, waarheen hij in 1860 definitief verhuist. De volgende huurder van het huis is de

Amsterdamse architect Gerrit Frederik Moele Bergveld, die er in de periode van 1861-1865 's zomers verbleef (zie hoofdstuk 9).

Afb.11.8: Uitzicht vanuit "Beekhof" in noordelijke richting, geschilderd door Evert Ekker. Het meest linkse huis is "Pena Rima" gezien vanaf de achterzijde en het meest rechtse de villa "Stadtwijk" op de hoek van de Weverstraat met de huidige Dam. Het hek op de voorgrond staat op de Van Zanten-grens. Bron: familie Ekker.

Koendert Aalbers, de eigenaar van “Pena Rima” overlijdt in 1848 en zijn vrouw Jacoba Hooijer in 1865. Daarna wordt het huis op eigen naam aangekocht door Jacoba van Lil. Zij was in 1823 geboren in Arnhem, maar huwde al op jonge leeftijd met de in Papendrecht woonachtige aannemer Hermen van Wapperom. Na diens dood in 1858, kwam zij naar Oosterbeek, waar zij de eerste twee jaar woonruimte huurde in het woonhuis van “Vredehof” als de weduwe Van Wapperom. In 1860 hertrouwde zij met de timmerman Jan van Rees, maar deze overleed al in 1868 in Apeldoorn, waardoor Jacoba op haar 45e als tweevoudig weduwe achterbleef. Zij was kennelijk een ondernemend type, want in 1874 opende zij in het pand een koffiehuis onder de naam “Hotel en Café Pena Rima”. Een jaar later wordt feestelijk de theetuin geopend met een soirée musicale, gegeven door de harmonie van Oosterbeek. Zelf staat Jacoba van Lil als de weduwe Van Rees van 1873-1876 als bewoonster van “Pena Rima” vermeld. In 1881 verkoopt zij het huis, waarna zij uiteindelijk in 1886 in Rotterdam overlijdt.

De volgende eigenaar is de Arnhemse notaris jonkheer Rudolph Isaäk Teding van Berkhout, die het huis in 1881 koopt als beleggingspand. Hij bleef ongehuwd en overleed in 1892 in Zwitserland. Na zijn dood wordt het pand geveild. In de advertentie staat het huis omschreven als: *“Eene dubbele villa, genaamd Pena Rima, alleraangenaamst gelegen te Oosterbeek aan het benedengedeelte van de Weverstraat, bestaande uit twee aan elkaar gebouwde huizen...”*. De dubbele villa wordt aangekocht door Christiaan Poppenk, tuinman van “Overzicht”, die er tot zijn dood in 1915 zou wonen. In die periode is er wederom sprake van een groot aantal huurders waaronder Theunis van Rijn, die hier van 1896 tot 1900 de eerste vestiging had van de nog bestaande drogisterij Van Rijn. Als Evert Ekker in de periode 1900-1905 “Pena Rima” schildert (Afb.11.8), woont Christiaan Poppenk met zijn gezin in de noordelijke helft van het huis, terwijl de zuidelijke helft de functie van pension heeft. Het dubbele woonhuis is links van het midden afgebeeld. Verder noordelijk is de in 1880 gebouwde boerderij (momenteel Weverstraat 124) te zien, die op enige afstand van de rooilijn parallel aan de Weverstraat staat. Rechts boven op de afbeelding is

de in 1881 gebouwde villa “Stadtwijck” (momenteel Weverstraat 118) te zien. De duiventil op het terrein van “Beekhof” is vele malen door Ekker in zijn schilderijen opgenomen.

Komatipoort

Een tweede huis dat Ekker vanuit zijn atelier schildert, is het nog steeds bestaande huis “Komatipoort”. In de tijd dat de erven Evers in “Beekhof” wonen, was het bijbehorende terrein veel groter en liep bijna geheel door tot “Pena Rima” (zie hoofdstuk 9). Als zij in 1880 “Beekhof” verkopen aan Wienecke, splitsen zij het noordelijk deel van dit bouwland af en verkopen het als een apart perceel aan Pieter Nicolaas Muller. Deze succesvolle Amsterdamse zakenman is landelijk vooral bekend geworden door zijn literaire bijdragen aan “De Gids”, waarvan hij jarenlang mederedacteur was. Daarnaast was hij een bekend gezicht in Oosterbeek en onderhield hij nauwe contacten met onder meer Jacob van Lennep. In de jaren 1875-1885 verbleef hij ’s zomers samen met zijn vrouw Catharina van Voorst in de villa “Nieuwerhoek” (de huidige villa “Vreewijk”) aan de Utrechtseweg in Oosterbeek. Wellicht was het zijn plan om in het Zweiersdal een nieuwe villa te bouwen, maar zover is het nooit gekomen. In 1890 verkoopt Muller het stuk land aan de stalhouder Jan Ploeg, zijn overbuurman op de noordelijke hoek van de Weverstraat met het huidige Van Deldenpad. Deze splitst het terrein verder op en verkoopt het zuidelijk gedeelte ervan, direct ten noorden van de Van Zanten-grens, aan de rijtuigschilder Gerrit Martens Nijholt, die op dit terrein een eigen huis wil bouwen.

Gerrit Nijholt woonde van 1887-1889 in het achterhuis van “Beekhof”/“Casa Malang”, de periode waarin de hoofdbewoonster Sietske Abrahamsz tijdelijk bij haar zonen in Amsterdam woonde (zie hoofdstuk 10). In 1890 verhuist hij eerst naar de overkant van de Weverstraat, maar in 1891 kan hij zijn eigen huis betrekken op het door hem aangekochte stuk land (voor de locatie zie Afb.11.9). De aannemer van de bouw, G.J.Ph. Zuiderhoek, had aan de zuidzijde van het huis een in pandige werkplaats gebouwd die

Nijholt nodig had voor zijn schilderwerk. In 1899 gaat het bedrijf van Gerrit Nijholt echter failliet en komen huis, werkplaats, erf en tuin na een executieveiling weer in bezit van de familie Ploeg. Deze verkopen op hun beurt het geheel aan de oorspronkelijke aannemer Zuiderhoek, die het huis ombouwt tot een pension. Gerrit Nijholt blijft overigens wel als huisschilder actief in Oosterbeek. Zijn zoon Gerard was de grondlegger van de drogisterij Nijholt, die 80 jaar lang in Oosterbeek heeft bestaan.

Afb.11.9 (Links): Onderlinge ligging van de huizen “Beekhof” (a), “Vredehof” (b), “Pena Rima” (c), “Komatipoort” (d) en “t Zonneheem” (e) tussen de Weverstraat en de Fangmanweg in Oosterbeek.
(Rechts): Advertentie van G.J.Ph. Zuiderhoek in het Nieuw Arnhemsch Adresboek (1904).

Gerhard Jan Philippus Zuiderhoek behoort tot de kleurrijkste figuren van Oosterbeek uit deze periode. Hij was in 1856 in Haarlem geboren, woonde lange tijd in Amsterdam en verhuisde rond 1893 naar Oosterbeek. Daar kocht hij de herberg “t Kromhout” aan de Utrechtseweg, die hij omdoopte tot het “Amsterdamsch Koffiehuis”. Als aannemer was hij onder meer betrokken bij de bouw van de Oosterbeekse villa “Overzicht” van Matthijs Sanders in 1897. Hij was ook een van de eersten die onderkende dat het Nieuw Arnhemsch Adresboek gebruikt kon worden om reclame te maken voor zijn bedrijf. Niet alleen staan zijn naam en adres er in grote letters in vermeld, maar ook al zijn activiteiten en agentschappen (Afb.11.9).

Afb.11.10: Uitzicht vanuit "Beekhof" in noord-westelijke richting, geschilderd door Evert Ekker. Het meeste linkse huis is "Komatipoort" gezien vanaf de achterzijde en het meest rechtse "Pena Rima". Het hek op de voorgrond staat op de Van Zanten-grens. Bron: familie Ekker.

Het logement dat hij met zijn vrouw Cornelia Ridderhof start, noemt hij Pension Zuiderhoek-Ridderhof. Centraal op de gevel komt de naam van het huis te staan: “Komatipoort”. Zelf staat hij ook in de periode 1904-1907 op dit adres ingeschreven. Komatipoort is een spoorstationnetje op de grens van het huidige Zuid-Afrika en Mozambique. Het ligt aan de spoorlijn die Pretoria verbindt met het Mozambikaanse Lourenço Marques (het huidige Maputo) aan de Indische Oceaan. Dit door de Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij aangelegde lijntje werd in 1894 geopend. Het heeft een belangrijke rol gespeeld tijdens de Boerenoorlogen, omdat het de leiders van de Zuid-Afrikaansche Republiek Transvaal, waaronder Paul Kruger, de mogelijkheid bood om buiten de Britten om naar Europa te reizen. Er was in Nederland veel sympathie voor de Boeren, zeker nadat Koningin Wilhelmina een kruiser had gestuurd om Paul Kruger bij het eindstation op te halen. Zuiderhoek was in zijn jonge jaren betrokken geweest bij de aanleg van tunnels voor deze spoorlijn door het Drakensbergen-massief.

Als Evert Ekker op een winterse dag in de periode 1900-1905 het uitzicht schildert vanuit zijn atelier (Afb.11.10), zal het pension Zuiderhoek-Ridderhof onlangs zijn geopend. Wat op het schilderij allereerst in het oog springt, is het doorlopende houten hek dat van de Weverstraat (links) tot aan de Zuiderbeek (rechts) loopt. Dit hek staat op de Van Zanten-grens, die in 1880 was vastgelegd bij de splitsing van het bouwland dat oorspronkelijk bij “Beekhof” hoorde. Geheel links is de achterkant van “Komatipoort” te zien, waarbij opvalt dat de dakrand aan de zuidzijde dieper doorloopt dan aan de noordzijde. Deze nog bestaande asymmetrie aan de achterzijde van het huis is het gevolg van de werkplaats die Nijholt had laten aanbouwen.

Voor de ambities van Zuiderhoek wordt echter niet alleen Oosterbeek, maar zelfs heel Nederland al snel te klein. Begin 1908 zet hij “Komatipoort” te koop en vertrekt hij naar Westervoort, om vervolgens naar Amerika af te reizen, waar hij in 1934 overlijdt. De koper van het pand is Evert Ekker, die door het overlijden van zijn tante in 1907 uiteindelijk de beschikking heeft

gekregen over de hem toegekende erfenis en in het huis een interessant beleggingspand ziet. In 1910 splitst Ekker “Komatipoort” op in een dubbel woonhuis en krijgt de oostelijke helft van de tuin een eigen kadastrummer. Deze tuin zou later toegevoegd worden aan die van “Beekhof”.

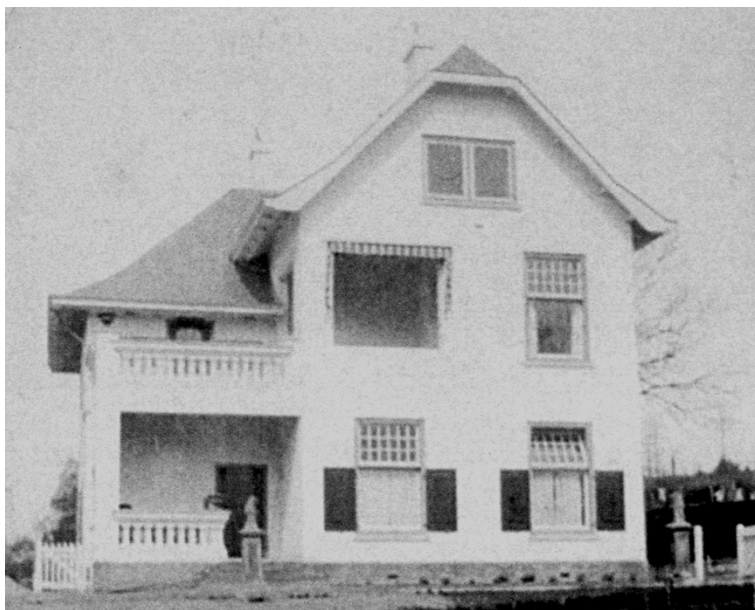
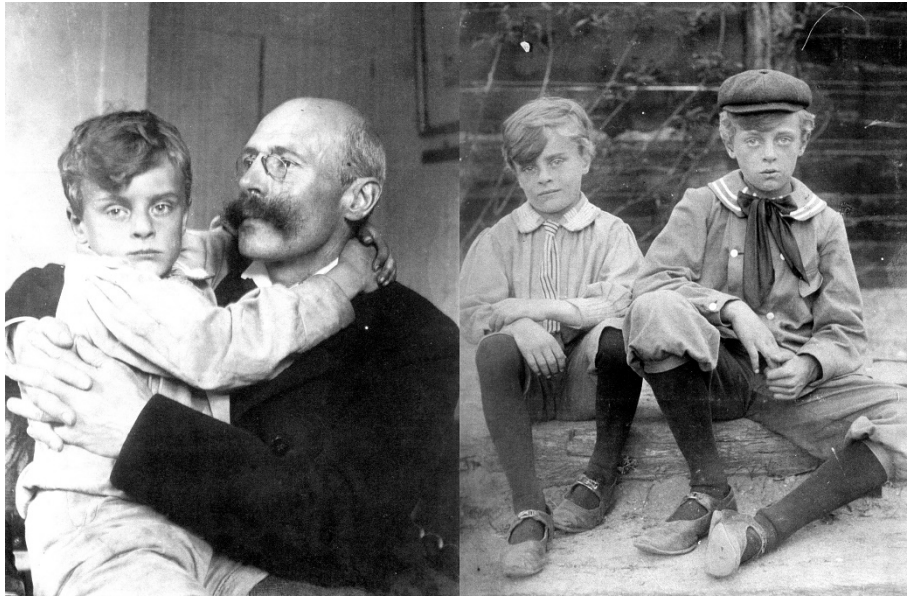
Het vervolg

De ambitie van Evert Ekker gaat echter verder dan het schilderen van de omringende huizen. Ekker vat het plan op om naast “Beekhof” een tweede huis te bouwen waar hij ’s zomers schilderende vrienden kan ontvangen. Dat plan kan hij verwezenlijken, als hij in 1903 het terrein aan de overkant van de beek koopt en daarop het huis bouwt dat bekend zou komen te staan onder de naam “t Zonneheem” (voor de locatie zie Afb.11.9).

Noten en Verwijzingen

- 11.1 F. Okker, *Rouffaer, de laatste Indische ontdekkingsreiziger*, Amsterdam: Boom, 2015.
- 11.2 A. Ekker, *Afgoden*, 's-Gravenhage: Martinus-Nijhoff, 1897.
- 11.3 W. Blok, *Lucie van Dam van Isselt*, Venlo: Van Spijk Art Projects, 1999 (uitgegeven ter gelegenheid van de in 1999 gehouden tentoonstelling de 'Meizoentjes' in het Zeeuws Museum te Middelburg en het Marie Tak van Poortvliet Museum te Domburg).
- 11.4 J.J. Cremer, *Romantische werken, deel XIV*, Amsterdam: D. Noothoven Van Goor, pp. 36-70, 1881.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.12

Hfdst.12: Evert Ekker in 't Zonneheem

Als Evert Ekker (Afb.12.1) in 1902 “Beekhof” koopt, laat hij al snel zijn blik vallen op het terrein aan de overkant van de beek, dat bekend stond als “Beekstuk”. In 1903 koopt hij het stuk land en laat hij de oude boerderij met schuur slopen. Hij legt een brug aan over de Zuiderbeek en voegt daarmee het nieuw gekochte terrein toe aan dat van “Beekhof”. Om het geheel de uitstraling van een lusthof te geven, laat hij drie vijvers in de beek uitgraven en bouwt hij nabij de plek van de gesloopte boerderij een achthoekig gevormd theehuis. Tenslotte bouwt hij hoger op het terrein een gastenhuis voor zijn schilderende vrienden, dat de naam “t Zonneheem” zou krijgen (Afb.12.2). Zijn droom om van “Beekhof” een centrum voor kunstminnend Oosterbeek te maken, ziet hij echter al snel vervliegen.

Beekstuk

Erf en boerderij van “Beekstuk” staan al vermeld op de pre-kadastrale kaart van Oosterbeek uit 1818. Volgens de Kadastrale Atlas Gelderland is de landbouwer Berreeuw Derk Hendriks in 1832 eigenaar van het terrein. Op de tekening van Maria Vos uit 1867 staat de boerderij van “Beekstuk” afgebeeld als een laag, donkerkleurig gebouw (zie hoofdstuk 9, Afb. 9.1., op de voorgrond tussen de letters A en B). Als in 1857 het Nieuw Arnhemsch Adresboek verschijnt met daarin voor het eerst ook gegevens over de inwoners van Oosterbeek, staat Hendriks nog steeds als bewoner van dit huis vermeld. Hij overlijdt in 1864 en zijn weduwe, Anna Maria Brands Minne, in 1869. Het jaar erna worden hun onroerende goederen door de erfgenamen via een veiling verkocht (12.1). “Beekstuk” komt

Afb.12.1 (linkerpagina boven): Evert Ekker met zijn jongste zoon Martin in de loggia (links) en de broers Evert jr. en Martin in de tuin (rechts) van “t Zonneheem”. Bron: K. Meeter.

Afb.12.2 (linkerpagina onder): Oudst bekende foto van “t Zonneheem” (ca. 1908). Bron: K. Meeter.

Afb.12.3: De Tuin in Oosterbeek, schilderij van Evert Ekker (ca.1905). De tuin is geschilderd gezien vanuit "Beekhof", na voltooiing van het theehuis (1903), maar voor de bouw van "t Zonneheem", dat zou komen te staan op de plaats van de bomen links. Op de voorgrond een van de uitgegraven vijvers. Bron: particuliere collectie.

daarbij in het bezit van Jan Aalbers, zoon van de Koendert Aalbers die jarenlang in “Pena Rima” woonde. Diens weduwe Egberta van Beem verkoopt het geheel in 1896 aan Louis van Silfhout. Deze was bleker van beroep en woonde in Arnhem. Kennelijk was het terrein van “Beekstuk” in die periode alleen nog in gebruik voor de blekerij, waarbij gebruik kon worden gemaakt van het water uit de Zuiderbeek. Na zijn dood in 1897 zet zijn weduwe Wilhelmina Cornelia Geurtsen van Baarskamp het bedrijf voort, maar in 1903 besluit zij het huis en de grond langs de beek te verkopen aan Evert Ekker.

Het theehuis

Direct na de sloop van de boerderij bouwt Ekker langs de Kerkhofweg een theehuis in de vorm van een achthoekige koepel met pinakel. Het theehuis (momenteel een gemeentelijk monument op het terrein van Fangmanweg 43) kent vijf dubbele openslaande deuren en is van binnen versierd met beeldhouwde kopjes op de drie overige muren. Overigens liep er een grote houten schutting aan de buitenzijde van het terrein, zodat waarschijnlijk alleen het leien dak met de pinakel vanaf de weg zichtbaar was. Interessant detail hierbij is dat op het terrein van “Vredenhof” dat Ekker in 1902 van Van Leeuwen had gekocht (zie hoofdstuk 11, Afb. 11.3, kadasternummer 3353), ook sprake was van een koepel. Mogelijk heeft Ekker deze bestaande koepel verplaatst en bouwkundig aangepast. Daarnaast laat Ekker op een drietal plaatsen de Zuiderbeek uitgraven, waardoor er vijvers ontstaan die met elkaar zijn verbonden via watervalletjes.

Rond 1905 schildert Ekker vanuit zijn atelier in “Beekhof” de dan ontstane situatie in een door hem gesigneerd schilderij, getiteld “De Tuin in Oosterbeek” (Afb.12.3). Rechts op het schilderij staat het theehuis en centraal de laagste uitgegraven vijver met waterval. Op de achtergrond is de witte villa van Leendert Fangman in Bato’s Wijk te zien, die in de periode 1928-1944 dienst zou doen als gemeentehuis van Renkum (zie hoofdstuk 7).

Afb.12.4: Tekening van "Beekhof" door Lucie Ekker- van Dam van Isselt, gezien vanaf het terrein van "'t Zonneheem" (ca. 1905).
Bron: Teylers Museum Haarlem.

Rond diezelfde tijd tekent Lucie van Dam van Isselt (met als signatuur Lucie Ekker) huize “Beekhof” vanaf het theehuis gezien, met op de voorgrond dezelfde vijver (Afb.12.4). Het huis achter “Beekhof” is zeer waarschijnlijk het woonhuis van “Vredenhof” (zie hoofdstuk 11). Mogelijk gebruikte Lucie het theehuis om inspiratie op te doen voor een nieuw schilderij. Een karakteristieke uitspraak van haar luidde: “Ik heb vannacht zo’n mooi schilderij gemaakt; ik hoef het alleen nog maar te schilderen”.

’t Zonneheem

Vanaf 1905 stort Evert Ekker zich op de bouw van “’t Zonneheem”, een project waarin hij zijn werktuigbouwkundige kennis kon combineren met zijn liefde voor de kunst. Wij mogen ervan uitgaan dat hij het huis tot in detail zelf heeft ontworpen, om het volledig af te stemmen op zijn functie als gastenhuys voor schilderende vrienden. Via de veranda en de enige toegangsdeur betraden de gasten de monumentale hal, die vooral tot doel had om indruk te maken op de bezoeker. Dankzij de erfenis van zijn oom (zie hoofdstuk 11) had Evert Ekker het financieel nu eenmaal beter dan de meeste andere kunstenaars. Op deze benedenhal kwamen drie gastenkamers uit en een gezamenlijke badkamer. Ook had men via een raam uitzicht op de bovenste van de drie vijvers in de Zuiderbeek. Een driedelige, rechthoekige trap met bewerkte spijlen leidde naar de kleinere bovenhal, die toegang gaf tot het atelier. Deze grootste ruimte van het huis heeft een grondoppervlak van 50 m² en is bijna 4 m hoog. Aan de noordzijde bevinden zich drie hoge ramen, waardoor zacht en gelijkmatig licht binnenvalt, ideaal voor schilders. Deze ramen geven uitzicht op het parkje “de Zomp”, waarin de Zuiderbeek ontspringt. Via de zuidoostelijk gelegen zitkamer kwam men vervolgens uit op de naastgelegen loggia aan de voorkant van het huis. Met een dergelijke open, maar overdekte ruimte had Ekker waarschijnlijk in Italië kennis gemaakt. Op Afb.12.2 is te zien dat deze loggia op de eerste etage toegang gaf tot een eveneens op het zuiden gelegen balkon. Daarnaast kende het huis een zolderetage en een kelder onder het gehele huis, die voor opslag kon worden gebruikt. Het huis was

weliswaar bedoeld als zomerhuis, maar kon -indien nodig- worden verwarmd met een drietal open haarden en verlicht worden met gaslicht. Wat echter ontbrak was een keuken, want de schilderende gasten werden geacht bij hun gastheer en gastvrouw in “Beekhof” te komen eten. Over het oorspronkelijke interieur van “t Zonneheem” is weinig bekend. Een glimp hiervan is te zien op de foto waarop Evert Ekker en Lucie van Dam van Isselt samen in de bovenhal zitten, de laatste keer dat zij samen voor een foto zouden poseren (Afb.12.5).

De scheiding

Voor Evert Ekker werd 1907 een jaar van hoogte- en dieptepunten. Allereerst voltooide hij zijn geesteskind “t Zonneheem”. Als annex van

Afb.12.5 (Links): Evert Ekker en Lucie van Dam van Isselt in de bovenhal van “t Zonneheem” (1906 of 1907). Bron: familie Ekker.
(Rechts): Evert jr. en Martin in het treintje op het terrein van “t Zonneheem” samen met Miek Brevée en een vriendin (1909). Bron: K. Meeter.

“Beekhof” kreeg het een postadres aan de Weverstraat, mede omdat er geen entree was vanaf de Kerkhofweg. Overigens zou Ekker zijn schepping nooit op een van zijn schilderijen afbeelden. Eveneens in 1907 overlijdt zijn tante Johanna Bosch van Rosenthal, zodat hij nu ook effectief de beschikking krijgt over de erfenis van zijn oom Martin Schröder (zie hoofdstuk 11). Hij verkoopt een groot deel van het onroerend goed van zijn oom in de omgeving van Velp en investeert een deel van het geld via de aankoop (1908) van het naast “Beekhof” gelegen huis “Komatipoort” (zie hoofdstuk 11). Maar 1907 werd ook het jaar waarin Lucie van Dam van Isselt besluit om Evert en de kinderen in Oosterbeek achter te laten en te verhuizen naar het Zeeuwse Veere.

De precieze reden voor de breuk tussen Evert en Lucie is niet duidelijk. Evert vertoefde veel in het buitenland en als hij thuis was, zat hij waarschijnlijk het grootste deel van de tijd gebogen over bouwtekeningen van “t Zonneheem”. Voor Lucie speelde daarnaast mee dat zij in Oosterbeek weinig mogelijkheden zag om zich artistiek verder te ontwikkelen. Lucie kwam graag in Zeeland, waar in Domburg een kunstenaarskolonie was ontstaan rondom Jan Toorop (zie hoofdstuk 11). Zij was samen met Evert al eerder in Veere geweest, waar zij kennis hadden gemaakt met de Belgische kunstenaar Theo van Rijsselberghe. Deze zou Lucie uiteindelijk overreden om de kunst voorop te stellen en zich in Veere te vestigen. In het daaropvolgende jaar volgde zij in Lyon een cursus in etsen en lithograferen, en in 1911 bezocht zij Italië, waar zij inspiratie opdeed voor haar latere specialisme, het schilderen van bloemen en kleine stillevens (12.2).

Lucies keuze had grote gevolgen voor haar privéleven. Haar oudste zoon Evert jr. zou zij 11 jaar lang niet meer zien en haar jongste zoon Martin zelfs 17 jaar. In 1909 hertrouwde zij met de drie jaar jongere kunstcriticus en letterkundige Albert Plasschaert, die zij al kende uit haar Oosterbeekse periode (zie hoofdstuk 11). Ook dit huwelijk was geen lang leven beschoren, want in 1922 ging het stel uit elkaar, naar verluidt omdat Albert een

kinderwens had en Lucie op haar 41^e niet meer. Na een productieve periode van meer dan 25 jaar in Veere verhuist Lucie in 1933 naar Den Haag, waar zij na moeilijke oorlogsjaren in 1949 zou overlijden (12.2). Van haar in Oosterbeek gemaakte kunstwerken is weinig bewaard gebleven. Het is onduidelijk hoe actief zij was in die periode met twee opgroeiende kinderen om haar heen, maar mogelijk heeft zij zelf –of Evert– een deel van haar werk vernietigd.

De verhuizing naar 't Zonneheem

Na het vertrek van Lucie blijft Evert in Oosterbeek achter met twee jonge kinderen en twee te grote huizen. Zijn droom om schilderende vrienden bij hem uit te nodigen, valt met het vertrek van Lucie in duigen. Hij neemt het radicale besluit om “Beekhof” te verkopen en zelf met zijn kinderen in “t Zonneheem” te gaan wonen. In 1908 weet hij de huisarts Isaäc Brevée, die hogerop in de Weverstraat woonde, te interesseren om “Beekhof” van hem te kopen. Isaäc Brevée en zijn vrouw Berthe Copijn hadden op dat ogenblik twee jonge dochters, Dora en Miek, in de leeftijd van 3 en 2 jaar (zie hoofdstuk 13). Ekker kan het zo goed met de Brevées vinden dat hij, bij gebrek aan een keuken in “t Zonneheem”, dagelijks met zijn gezin bij hen gaat eten. Ook de kinderen hebben onderling veel contact. Als Evert zijn werktuigkundige hart weer eens laat spreken en voor zijn beide zoons een spoorbaantje op het terrein aanlegt, nodigen Evert jr. en Martin hun buurmeisjes en vriendinnen regelmatig uit voor een ritje (Afb.12.5). Het spoorlijntje liep vanaf de zijkant van het huis via de voorkant van het theehuis naar de onderste vijver. Het treintje was een veredelde zeepkist, dat gebruik makend van het hoogteverschil energieloos naar beneden liep, maar dat elke keer weer handmatig omhoog moest worden getrokken. Maar jongens zouden geen jongens zijn, als zij niet bij een ritje van hun kloek uitgevallen niet het spoor zo hadden omgelegd, dat die pardoes met wagen en al de vijver in reed.

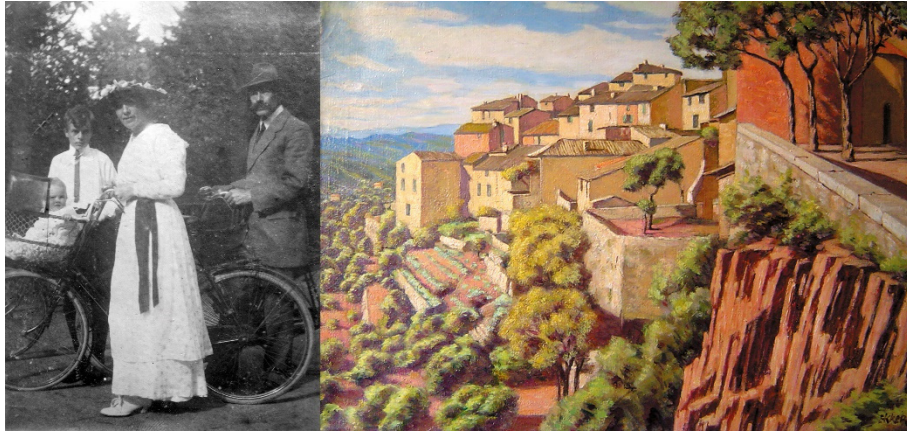
Van Oosterbeek via Den Haag naar Parijs

Al snel beseft Evert dat hij zijn beide kinderen niet alleen op kan voeden, hoezeer zijn buurvrouw Berthe Copijn ook haar best doet om hem zorgen uit handen te nemen. Hij vertrekt in 1910 met zijn kinderen uit Oosterbeek en gaat terug naar Den Haag, waar het grootste deel van zijn familie woont. Met Isaïc Brevée spreekt hij af dat deze het beheer over het leegstaande “t Zonneheem” op zich zal nemen (zie hoofdstuk 13). Wellicht verwachtte Ekker nog de zomers in Oosterbeek te kunnen doorbrengen, maar daar zou het nooit meer van komen. Evert gaat op zoek naar een nieuwe vrouw en vindt die in de persoon van Hester Robbers. Zij was in 1877 in Rotterdam geboren, had daar als telefoniste gewerkt en was onderwijzeres in Laren toen Evert haar leerde kennen. Na hun huwelijk in 1912 in Amsterdam gingen zij in Den Haag wonen.

Ekker was niet zozeer op zoek naar een nieuw geliefde, als wel naar een moeder voor zijn kinderen, zodat hij zijn reislustige leven kon voortzetten. Op verdere gezinsuitbreiding zat hij al helemaal niet te wachten. Ekker zou zijn huisarts gevraagd hebben om de dan al 35-jarige Hester te onderzoeken, in de hoop dat zou blijken dat zij geen kinderen meer kon krijgen. De arts beaamde dat dit inderdaad het geval was, maar in 1914 beviel Hester desalniettemin van een dochter Nicolet. Maar ook Everts relatie met Hester bleek niet bestendig en al in 1915 gaan zij weer uit elkaar.

Everts zonen Evert jr. en Martin, die liefdevol door Hester waren opgevangen, gaan bij de familie Ekker in Den Haag wonen, terwijl Nicolet bij haar moeder blijft wonen. Evert verbiedt zijn zonen om contact te onderhouden met zijn tweede vrouw en haar dochter. Pas na de dood van Hester in 1937 zag Nicolet haar beide halfbroers weer.

Evert zelf vat het plan op om naar Frankrijk te verhuizen om zich daar volledig aan de schilderkunst te gaan wijden. Maar vanwege de Eerste Wereldoorlog moet hij dat plan uitstellen tot 1918. In dat jaar verkoopt hij

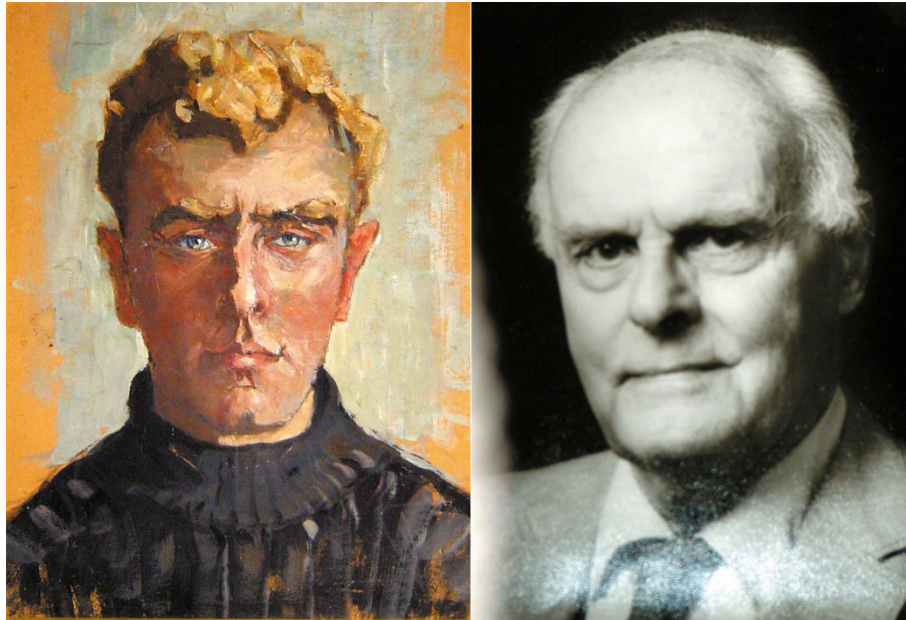
Afb.12.6 (Links): Evert Ekker met zijn tweede vrouw Hester Robbers, zijn dochter Nicolet en zoon Martin (1914). Bron: N. Koopman- Ekker.
(Rechts): Schilderij van Evert Ekker in Zuid-Frankrijk of Noord-Spanje (ca. 1935). Bron: familie Ekker.

“t Zonneheem” aan de Rotterdamse belegger Edward Chabot, die een huurder heeft gevonden in de persoon van Antonie Jacob Bothenius Brouwer, hoofdredacteur van de Arnhemse Courant (12.3). Daarnaast verkoopt hij “Komatipoort” aan Brevée, die de zuidelijke helft van het huis zou gaan gebruiken als woonruimte voor zijn koetsier. Ekker zelf gaat in Parijs wonen en reist van daaruit veel naar Zuid-Frankrijk en Spanje. Hij schildert er in de open natuur met name landschappen en huizen (Afb.12.6). Incidenteel komt hij over naar Nederland om zijn kinderen op te zoeken. Maar als dochter Nicolet begin dertiger jaren geneeskunde wil gaan studeren, heeft Evert geen mogelijkheden meer om haar financieel te ondersteunen.

De laatste jaren van zijn leven woont Ekker in Cagnes-sur-Mer nabij Nice, waar hij in 1943 op 84-jarige leeftijd overlijdt. De schilderijen uit zijn Franse periode werden na de oorlog door collega's van hem naar Nederland overgebracht. De meeste van deze werken zijn nog steeds in het bezit van de familie.

De kinderen Ekker

De in Oosterbeek opgegroeide Evert jr. (Afb.12.7) ontvluchtte al snel het Haagse milieu, ging naar de zeevaartschool in Vlissingen en werd daarna stuurman op de grote vaart. In 1918 herstelde hij het contact met zijn moeder Lucie en ging hij bij haar wonen in Veere (12.2). In 1928 trouwt hij met Pien Plasschaert, een nicht van Lucies tweede man Albert Plasschaert. Lucie kon echter slecht met haar schoondochter overweg en daarom reisden Evert en Pien korte tijd later per boot naar Zuid-Frankrijk, waar zij zich met hun twee dochters zouden vestigen in de buurt van Sète. Evert bleef de zee trouw en ging vanaf die tijd met toeristen op tonijnjacht in de Middellandse Zee. Hij is in 1972 in het Franse Bouzigues overleden.

Afb.12.7 (Links): Evert Ekker jr. geschilderd door Lucie van Dam van Isselt (ca. 1920). (Rechts) Martin Ekker (ca. 1975). Bron: familie Ekker.

De eveneens in Oosterbeek opgegroeide zoon Martin (Afb.12.7) gedijde juist goed in het Haagse milieu. Hij rondde drie academische studies af: hij was zowel civiel als elektrotechnisch ingenieur en daarnaast ook doctorandus in de economie. Hij werkte aanvankelijk bij de gemeente Den Haag, vervolgens tijdens de oorlogsperiode bij de AKU kunstzijdefabriek in Arnhem en daarna enige tijd bij het Centraal Planbureau in Den Haag. Later heeft hij in het kader van ontwikkelingshulp voor de Verenigde Naties gewerkt in Afghanistan, Suriname, Mexico en Venezuela, en kwam uiteindelijk op het hoofdkwartier van deze organisatie in New York terecht.

Martin Ekker had daarnaast veel belangstelling op spiritueel gebied en is bekend geworden als de Nederlandse voorvechter van het gedachtegoed van de Grieks-Armeense filosoof Gurdjieff en diens leerling Ouspensky. De essentie van Gurdjieffs leer is dat de individuele mens zichzelf niet of nauwelijks kent, maar zich daar niet van bewust is. Als gevolg daarvan denkt en handelt de mens mechanisch en identificeert hij zich met tal van denkbeelden. In 1968 schreef Martin een boekje over deze leer, getiteld "Gurdjieff, de mens en zijn werk; een inleiding" (12.4). In 1973 was hij de drijvende kracht achter de oprichting van de Gurdjieff Stichting Nederland. Hij trouwde in 1924 met Corry Gerbers, met wie hij drie zonen kreeg. In 1986, hij was toen al zeven jaren weduwnaar, opende Martin de eerste overzichtstentoonstelling van het werk van zijn moeder Lucie van Dam van Isselt in Bergen op Zoom (12.2). In dat jaar bezocht hij ook voor het eerst in 75 jaar weer "t Zonneheem", in gezelschap van onder meer zijn jongste zoon. In 1990 hertrouwde hij met Ria van Krogten, met wie hij tot zijn dood op 26 juni 1992 in Hillegom woonde.

De in Den Haag geboren dochter Nicolet studeerde kindergeneeskunde in Leiden en trouwde daarna de latere huisarts Jan Koopman, met wie zij zeven kinderen kreeg. Aan het eind van de oorlog, toen werk schaars was, verhuisde de familie naar Ede, waar haar halfbroer Martin een baan voor Jan had weten te regelen als bedrijfsarts bij de ENKA, een dochteronderneming van de AKU in Arnhem. Samen met Martin zagen zij op 17

september 1944 de dropping van de parachutisten boven de Renkumse heide, op weg om via Oosterbeek de Rijnbrug in Arnhem te bezetten. Het zou een brug te ver blijken. Nicolet hoorde pas voor het eerst van het huis dat haar vader in Oosterbeek had gebouwd, na het bezoek van Martin aan “t Zonneheem” in 1986. Zij overleed in 2011 op 97-jarige leeftijd in het Gelderse Terwolde.

Het vervolg

In 2007 werd het honderdjarig bestaan van “t Zonneheem” groots gevierd met een tuinfeest, waarbij het boek “t Zonneheem, Honderd jaar huis en bewoners” (12.5) werd gepresenteerd, geschreven door de huidige bewoner van het huis en tevens de auteur van dit boek. Bij dit eeuwfeest waren naast veel oud-bewoners van het huis ook Evert Ekkers kleinzoon Wouter, zijn dochter Nicolet en zijn in Oosterbeek woonachtige kleindochter Caroline Koopman aanwezig.

Noten en Verwijzingen

- 12.1 Bij de veiling van 1870 wordt “Beekstuk” omschreven als een Hofstede gelegen nabij de Weverstraat, waartoe diverse percelen bouwland behoren, waarvan sommige aan de overkant van de Kerkhofweg lagen.
- 12.2 W. Blok, (a) *Lucie van Dam van Isselt*, Bergen op Zoom: Vierkantdrukkerij 1986; (b) *Lucie van Dam van Isselt, Een leven in stillevens*, Venlo: Van Spijk Art Projects, 1999.
- 12.3 Naar alle waarschijnlijkheid heeft Evert Ekker het huis de naam “t Zonneheem” gegeven, aangezien zijn beide andere huizen in Oosterbeek, “Beekhof” en “Komatipoort” ook al een naam hadden. Zijn zoon Martin, die tot zijn 9^e in “t Zonneheem” woonde, kon zich die naam later echter niet herinneren. De eerste keer dat de naam “t Zonneheem” zwart op wit kwam te staan, was toen de vrouw van Bothenius Brouwer in 1919 via een krantenadvertentie een hulp in de huishouding zocht.
- 12.4 Geraardsbergen: Milinda Uitgevers B.V., België.
- 12.5 J. van Zoelen, *t Zonneheem. Honderd jaar huis en bewoners*, Arnhem: VDA, 2007.

Bestemming Oosterbeek, hfdst. 13

Hfdst. 13: Isaïc Brevée in Beekhof

Op 8 oktober 1908 wordt Isaïc Brevée de nieuwe eigenaar van huize Beekhof (Afb.13.1). Hij wordt wel de laatste dorpsarts van Oosterbeek genoemd, iemand die altijd tijd en aandacht had voor zijn patiënten. Hij was getrouwd met Berthe Copijn (Afb.13.2), dochter van de bekende landschapsarchitect Hendrik Copijn. Zij was iemand die graag in het middelpunt van de belangstelling stond en kon als doktersvrouw in een dorp als Oosterbeek haar energie niet kwijt. Haar passie ging uit naar het toneel en daarom vertoefde zij vaak langdurig in Den Haag of zelfs in het buitenland. Voor hun drie kinderen (Afb.13.2) was er dan ook nauwelijks sprake van een huiselijk leven. Uiteindelijk verliet Berthe in 1925 het gezin en ging op Sicilië wonen. Oudste dochter Dora zou na een kortstondig huwelijk samen met haar zoon Egbert op “Beekhof” komen wonen en zo met haar vader de vaste bewoners van het huis vormen in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog.

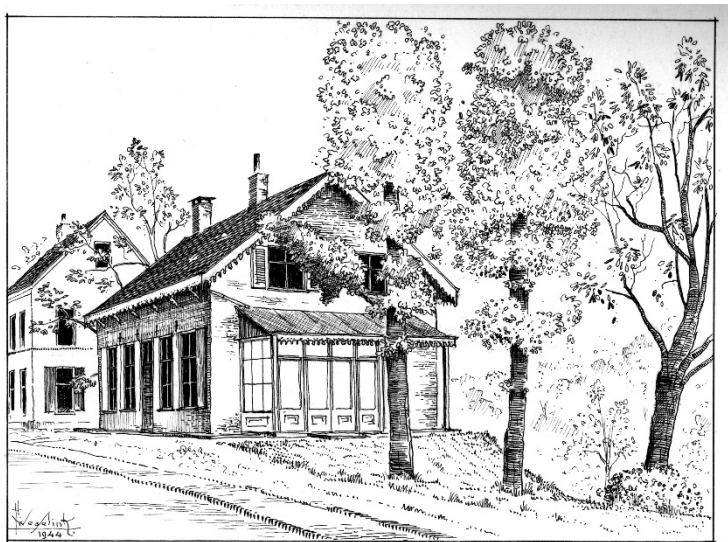
Isaïc Brevée

Isaïc Brevée werd in 1879 geboren in het Zeeuws-Vlaamse Sluis, waar zijn vader hoofdonderwijzer was. Hij volgde zijn studie geneeskunde aan de universiteit van Gent, waar hij ook promoveerde. In 1904 vestigde hij zich als beginnend huisarts in Oosterbeek, allereerst in het huidige pand Weverstraat 94 (Afb.13.3). Het benedendorp had toen al twee goedlopende huisartspraktijken, namelijk van Dr. C.M. Veenenbos en van Dr. J.M. Busch Adriani, en het duurde dan ook even voordat Brevée een volwaardige praktijk had opgebouwd. Eenmaal gevestigd te Oosterbeek, trouwt hij in

Afb.13.1 (linkerpagina boven): Isaïc Brevée getekend door de Oostenrijkse kunstenaar Leo Delitz (links) en een glas-in-lood raamhanger ter herinnering aan de jaren dat Brevée in “Beekhof” woonde (rechts).

Afb.13.2 (linkerpagina onder): Vrouw en kinderen Brevée staande voor “Beekhof” (1925). Van links naar rechts: Dora, Berthe, Bep en Miek.
Bron: familie Brevée.

hetzelfde jaar met Berthe Copijn. Zij was in 1883 in Groenekan geboren, waar haar vader Hendrik Copijn een eigen boomkwekerij had. Als landschapsarchitect genoot hij landelijke bekendheid. Zo had hij in de periode 1872-1876 in opdracht van Jan Kneppelhout de tuin van diens landgoed “De Hemelse Berg” aangelegd. Mogelijk heeft hij dan ook zijn aanstaande schoonzoon gewezen op Oosterbeek als aantrekkelijke standplaats.

HET OUDE DOKTERSHUIS AAN HET ZWETERDAL.

Afb.13.3: Gravure van het huis aan de boven-Weverstraat (huidige nummer 94), waar de familie Brevée van 1904-1908 woonde. Zij huurden het huis van de familie Koning. Later zou in dit pand de kruidenierswinkel van J.K. Brouwer gevestigd zijn. Deze gravure, gemaakt door H. Wesseling (1944), toont de situatie van begin 20e eeuw. Bron: familie Brevée.

Berthe Copijn

Egbertje Alida Copijn (roepnaam Bep, artiestennaam Berthe) werd van jongs af aan internationaal opgevoed. Na haar middelbareschooltijd verbleef zij een jaar in het Zwitserse Neuchâtel, om daar op een internaat Frans te leren. Ook toonde zij al voor haar huwelijk culturele interesse. Zo

nam zij zangles en zong als alt in het koor van het Amsterdamse Concertgebouworkest. Toen zij tijdens een uitvoering van de Matthäus-Passion flauw viel, verbood haar vader haar om verder in het koor te zingen. Later in Oosterbeek trad zij in 1916 als soliste op bij een uitvoering van de plaatselijke zangvereniging “Kunst Veredelt”.

Al snel na hun huwelijk worden de eerste twee kinderen geboren, Dora (Theodora) in 1905 en Miek (Hermine) in 1906 (Afb.13.4). Het eerste huis wordt dan al snel te klein en in 1908 verhuist het gezin naar het veel grotere “Beekhof”, dat lager aan de Weverstraat was gelegen. In 1910 reist Berthe naar Nederlands-Indië om haar broer Jan op te zoeken, die daar eigenaar was van een plantage. De reis was haar aangeboden door haar vader, naar diens zeggen “om haar melancholie te boven te komen”. Eenmaal terug werd zij prompt zwanger en begin 1912 beviel zij van haar jongste dochter Bep (Bertha).

Afb.13.4 (Links): Berthe Copijn en Isaïc Brevée (ca. 1904).
(Rechts): Bep, Miek en Dora (ca.1918). Bron: familie Brevée.

Berthe was een enthousiast tuinierster en in “Beekhof” had zij dan ook een tuin aangelegd met borders, heesters, bomen en een grote moestuin. Ook had zij een groot organisatietalent als het ging om het ontvangen van internationale gasten. Maar een goede huisvrouw zou zij nooit worden. In

de periode waarin zij verbonden was aan het toneelgezelschap van Verkade (zie onderstaand), verbleef zij soms de gehele winter in Den Haag. De twee oudste dochters hadden in hun tienerjaren dan ook nauwelijks ouders om op terug te vallen. Oudste dochter Dora verwoordde het in haar “Anecdotes van Opa Brevée” als volgt (13.1): “Mijn ouders waren niet erg gelukkig. Vader werkte hard en was dus veel weg. Mijn moeder was een zeer gevierde schoonheid met niet de minste huishoudelijke aspiraties en nogal rusteloos. Uiterst ongeschikt voor doktersvrouw op een dorp. Ze was ook heel veel uit. Dus wij, drie kinderen, werden veel aan ons lot en aan de twee dienstboden overgelaten. Jo (Buisman; in 1917 aangesteld als de nieuwe assistente en boekhoudster van de apotheek; red.) keek haar ogen uit en vond het een bespottelijk gezin. Zij zorgde dat er thee was en zat achter het theeblad wanneer wij 's middags van school kwamen. Een van de eerste keren zei Miek: "Wat gezellig! Doe je dat morgen weer? Nou is er iemand als ik uit school kom". Jo besepte niet dat het voor ons iets heel bijzonders was, omdat onze ma meestal uit was of visite had van een of andere deftige mevrouw of bewonderaar. En dan waren wij meestal te veel!”. Later verwoordde Miek het als volgt: “Mijn moeder wilde mij niet voeden, zo ben ik door een min en de vindingrijkheid van mijn vader groot geworden”.

Beheerder van 't Zonneheem

Evert Ekker, de vorige bewoner van “Beekhof”, had in de jaren 1903-1907 aan de overkant van de Zuiderbeek eerst een achthoekig theehuis gebouwd en vervolgens een gastenhuis dat bekend kwam te staan onder de naam “t Zonneheem”. Toen Ekkers vrouw, de kunstschilderes Lucie van Dam van Isselt, in 1907 Oosterbeek verliet, ging Ekker met zijn beide zonen in “t Zonneheem” wonen en verkocht hij “Beekhof” in 1908 aan Brevée (zie hoofdstuk 12). De Ekkers en de Brevées konden het goed met elkaar vinden. Dagelijks gingen de Ekkers bij de Brevées eten en Berthe ontfermde zich noodgedwongen over de jonge kinderen van Ekker. In 1910, hetzelfde jaar waarin Berthe naar Nederlands-Indië afreist, besluit Ekker echter om naar Den Haag te verhuizen, waar hij in 1912 hertrouwt met Hester Robbers.

Omdat Ekker de mogelijkheid open wilde houden om naar Oosterbeek terug te keren, vraagt hij Brevée om het beheer van het leegstaande “t Zonneheem” op zich te nemen. Zoals uit vele foto’s blijkt, heeft de familie Brevée tot 1917 veel gasten in “t Zonneheem” en het nabijgelegen theehuis ontvangen (Afb.13.5). Ook gebruikten de kinderen Brevée de tuin van “t Zonneheem” regelmatig als hun speeltuin (Afb.13.6).

Afb.13.5 (Links): Berthe Copijn bij het theehuis van “t Zonneheem”. (Rechts): Isaäk Brevée (staande, tweede van links) en Berthe Copijn (staande, tweede van rechts) met gasten bij het theehuis (ca. 1915). Op beide foto’s is de spoorlijn te zien die Ekker op het terrein had aangelegd (zie hoofdstuk 12). Bron: familie Brevée.

Aan deze situatie komt een eind als Ekker in 1917 “t Zonneheem” verkoopt aan de Rotterdamse belegger Edward Chabot, die op zijn beurt het huis verhuurt aan Antonie Jacob Bothenius Brouwer, hoofdredacteur van de Arnhemse Courant. Aanvankelijk heeft “t Zonneheem” dan nog een postadres aan de Weverstraat, maar bij de herschikking van 1921 krijgt het als adres Fangmanweg 43. Kennelijk zijn de beide terreinen nu formeel van elkaar gesplitst en beschikt “t Zonneheem” over een eigen ingang. Overigens zal Brevée in 1922 na het vertrek van Bothenius Brouwer “t Zonneheem” kopen van Chabot, wat hem de mogelijkheid biedt om een grenscorrectie uit te voeren tussen de terreinen van “Beekhof” en

“t Zonneheem” (13.2). Vervolgens laat hij een keuken aanbouwen aan “t Zonneheem” en verkoopt het huis in 1923 aan de familie De Klark, die er 54 jaar zou blijven wonen (13.2).

Afb.13.6: Dora en Bep Brevée (met gast) bij de bokkenwagen in de tuin van “t Zonneheem” (1913). Bron: familie Brevée.

In 1908 had Ekker ook het noordelijk van “Beekhof” gelegen huis “Komatipoort” gekocht als beleggingspand (zie hoofdstuk 12). Hij had de woning in tweeën gedeeld en het oostelijke deel van de tuin kadastraal losgekoppeld van het huis. In 1917 koopt Brevée “Komatipoort” van Ekker en richt de zuidelijke helft van het huis met zijn ingebouwde werkplaats in als koetsierswoning. Van 1916-1935 zou J. Leeuwis als koetsier van Brevée in dit huis wonen. Het oostelijk deel van de tuin van “Komatipoort” trekt Brevée bij die van “Beekhof” en hij begint plannen te maken om daarop een tennisbaan aan te leggen.

De tuin van Beekhof

Volgens de eerste kadastrale kaart van Oosterbeek uit 1832 hoorde bij 'Beekhof' een groot stuk bouwland dat aan de oostzijde begrensd werd door de Weverstraat, aan de zuid- en westzijde door de latere Kerkhofweg/Fangmanweg (in zijn vooroorlogse tracé) en in noordelijke richting bijna doorliep tot aan huize "Pena Rima" (zie hoofdstuk 9). In de daaropvolgende jaren zou dit terrein door afsplitsingen steeds kleiner worden. In 1840 wordt een zuidelijke strook onderdeel van het terrein van "Vredenhof". In 1880 wordt door de erven Evers het terrein aan de noordkant van "Beekhof" opgesplitst in uiteindelijk drie percelen, die alle lopen van de Weverstraat tot aan de Zuiderbeek. Het gedeelte ten zuiden van de zogenaamde Van Zanten-heg (zie hoofdstuk 9) blijft bij "Beekhof", op het middelste perceel bouwt Gerrit Nijholt in 1890 zijn huis "Komatipoort, terwijl het stuk land direct aansluitend op "Pena Rima" in bezit komt van Jan Ploeg, die als stalhouder aan de overkant van de Weverstraat woonde. Wanneer in 1900 Bart van Leeuwen "Beekhof" koopt, laat hij het achterhuis slopen en voegt

Afb.13.7 (Links): Isaäc Brevée met zijn jongste dochter Bep op de tennisbaan van "Beekhof". (Rechts): De familie Copijn op bezoek bij de tennisbaan (ca. 1923). Bron: familie Brevée.

hij het bijbehorende terrein toe aan dat van “Vredehof” (zie hoofdstuk 11). Op dat moment heeft “Beekhof” alleen nog maar een stuk tuin in noordelijke richting met een smalle uitgang naar de Weverstraat.

Als in 1902 Ekker eigenaar wordt van “Beekhof”, koopt hij tevens een deel van het terrein van “Vredehof” (perceel 3353), waardoor de uitgang richting Weverstraat wordt verbreed (zie hoofdstuk 11). Ekker koopt vervolgens ook het terrein van “t Zonneheem” en verbindt dat via een brug met de tuin van “Beekhof” (zie hoofdstuk 12), zij het dat deze terreinen kadastraal altijd gescheiden van elkaar zijn gebleven. In 1908 koopt Ekker ook huize “Komatipoort” en splitst in 1910 de het oostelijk deel van de tuin kadastraal af van het huis. Hij verbindt dit stuk tuin met het terrein van “t Zonneheem” door een tweede brug over de beek aan te leggen, gelegen tussen de tweede en derde vijver. Als Brevée in 1917 “Komatipoort” van Ekker koopt, trekt hij de bijbehorende tuin definitief bij die van “Beekhof”. Begin twintiger jaren koopt Brevée ook nog een stuk tuin verder noordelijk langs de Zuiderbeek, dat oorspronkelijk bij “Pena Rima” en het terrein van Jan Ploeg had behoord (13.3). Op deze uitbreiding van de tuin van “Beekhof” laat hij een tennisbaan aanleggen, waarop niet alleen familieleden en gasten een balletje kunnen slaan, maar die ook al snel populair werd bij buurtgenoten (Afb.13.7).

Berthe naar Taormina

Berthe Copijn was, na Sietske Abrahamsz (zie hoofdstuk 10) en Lucie van Dam van Isselt (zie hoofdstuk 12), de derde vrouw op rij in “Beekhof” die brak met het traditionele rollenpatroon van die tijd en ervoor koos om haar eigen weg te gaan. Haar grote liefde was het toneel en, hoewel zij daar geen enkele opleiding toe had gevolgd, bekwaamde zij zich als toneelspeelster en als schrijfster en vertaalster van toneelstukken. Ook ontwikkelde zij een grote liefde voor Italië en de Italiaanse cultuur. Met haar vader had zij dat land tijdens vroegere vakanties bezocht en dat stimuleerde haar om Italiaanse les te nemen aan de Volksuniversiteit Arnhem. In 1918 schreef zij

haar eerste toneelstuk *Bianca Capello*, dat weliswaar speelde in de Italiaanse Renaissance, maar toch vooral om hedendaagse thema's draaide. Hoewel het stuk nooit op toneel is uitgevoerd, werd Berthe wel opgemerkt door de bekende toneelleider Eduard Verkade. Deze gebruikte voor zijn voorstellingen vaak jongere en veelal onervaren krachten, en koos Berthe uit om in 1918 in Amsterdam de titelrol te spelen in *Candida* van George Bernard Shaw en de rol van Justina in *Paracelsus* van Arthur Schnitzler (Afb.13.8). De kranten waren positief over haar diep melodische stem, maar zeer kritisch over de "stijve bewegingen en emotionele expressie van deze debutante".

Het werk van de Oostenrijkse toneelschrijver Arthur Schnitzler was in die tijd zeer omstreden. Zijn komedie *Reigen* over het decadente Weense leven rond 1900 was zo controversieel, dat opvoering ervan in Berlijn en Wenen direct na de Eerste Wereldoorlog verboden was. In 1921 ging het hele gezin Brevée op vakantie naar het Oostenrijkse Altaussee, een bekend vakantieoord voor Weense kunstenaars. Daar ontmoette Berthe Schnitzler voor het eerst persoonlijk, waarna een jarenlange briefwisseling zou volgen (13.4). In 1921 had zij in Amsterdam nog een bijrol gespeeld in Schnitzlers toneelstuk *Professor Bernhadi* en in 1922 in Den Haag een kleine rol in het populaire stuk *Der gelbe Mantel*, maar Verkade had het niet meer aangedurfd om haar voor een hoofdrol te vragen. Zelfs toen Berthe in 1922 met een zelfgeschreven, nieuw toneelstuk kwam (*Sua Eccellenza*), wilde Verkade het wel op de planken brengen, maar koos als hoofdrolspeelster voor Else Mauhs, met wie Berthe overigens later in Arnhem nauw zou samenwerken. Schnitzler en Berthe beseften na die ontmoeting dat zij een gezamenlijk belang hadden. Schnitzler wilde de opvoering van zijn werk in Nederland propageren en Berthe wilde hem daarbij helpen, in de hoop dat zij weer een hoofdrol in een van zijn stukken zou krijgen.

In 1922 nodigt Berthe Schnitzler uit naar Nederland te komen om lezingen te geven over zijn werk en afspraken te maken met diverse Nederlandse toneelleiders en impresario's. Begeleid door Berthe bezoekt hij onder meer

Den Haag en Amsterdam. Van 6 tot 8 mei 1922 is hij te gast op “Beekhof”, waar hij -als opgeleid arts- met Isaäk Brevée medische kwesties kan bespreken en met Berthe artistieke ideeën kan uitwisselen. Maar tot de gewenste nieuwe rol voor Berthe zou het niet komen. Bij gebrek aan landelijke erkenning richtte Berthe nu vol enthousiasme een eigen lokale toneelgroep op, onder de naam “Het Arnhemsch Tooneel”. In 1924 speelde zij in de Arnhemse Stadsschouwburg de hoofdrol in twee door haar zelf geschreven stukken en in 1925 in twee stukken van Schnitzler (13.5). Deze keer waren de critici lovend, omdat men haar nu langs de meetlat van een uitstekend amateurgezelschap kon leggen.

Afb.13.8 (Links): Berthe Copijn als Justina in *Paracelsus* van Arthur Schnitzler (1918). Bron: Geheugen van Nederland.
(Rechts): Berthe Copijn met haar kleinzoon Egbert James bij hotel San Pancrazio in Taormina (1933). Bron: familie Brevée.

In de daaropvolgende jaren zoekt Berthe steeds nauwer contact met Schnitzler en hoopt op een liefdesrelatie. Uit hun vaak zeer persoonlijke briefwisselingen, die meestal in het Frans werden gevoerd omdat Berthe door haar jaar in Neuchâtel die taal beter beheerste dan het Duits, wist Schnitzler dat het huwelijk van de Brevées op springen stond. Maar Schnitzler, die 20 jaar ouder was dan Berthe, hield duidelijk de boot af. Hij was op dat ogenblik niet getrouwd, maar had wel diverse vriendinnen. Weliswaar bewonderde hij Berthe om haar veelzijdigheid als zangeres, toneelspeelster, schrijfster en vertaalster, maar hij besepte maar al te goed dat zij in geen van deze disciplines een echt professioneel niveau haalde.

In het voorjaar van 1923 reist Berthe naar Wenen in de hoop op een rendez-vous met Schnitzler. Samen bezoeken zij theatervoorstellingen en reizen voor een stadsbezoek naar (het huidige) Bratislava, maar Berthe kan slecht tegen het koude klimaat en blijkt voortdurend koorts te hebben. Zij reist terug naar Nederland, waar zij aan haar amandelen moet worden geopereerd. Tot medio 1925 blijft zij in Oosterbeek voor haar toneelvoorstellingen in Arnhem en heeft zij alleen schriftelijk contact met Schnitzler. In december 1923 sterft haar vader Hendrik en dankzij diens erfenis is zij de daaropvolgende jaren financieel onafhankelijk.

In september 1925 verlaat Berthe “Beekhof” voor de laatste keer. Haar dochter Miek had eerder dat jaar eindexamen gedaan en toonde interesse om romaanse talen te gaan studeren (13.5). Hoewel Miek van alle kinderen het meest kritisch was op haar moeder, vertrekken zij samen naar Wenen, waar Berthe Schnitzler weer opzoekt, en reizen vervolgens door naar Roemenië om kennis te maken met de daar gesproken romaanse taal. Eenmaal terug in Wenen gaat Miek cursussen kunstgeschiedenis volgen, terwijl Berthe zich in het mondaine leven stort. Haar pogingen om in Wenen een toneelrol te krijgen stranden, omdat haar beheersing en uitspraak van het Duits onvoldoende is. Wel ontvangt zij begin 1926 een brief van Isaïc Brevée, waarin hij aankondigt een scheiding te hebben aangevraagd, welke uiteindelijk op 10 juni 1926 werd uitgesproken.

In diezelfde maand verhuizen moeder en dochter naar Parijs, waar Miek colleges gaat volgen aan de Sorbonne. Berthe zelf voelt zich in deze franstalige omgeving goed thuis, maar aangezien zij vaak ziek is, brengt zij de meeste tijd lezend in bed door. Hoewel zij nog wel contact onderhoudt met Schnitzler, neemt deze steeds meer afstand van haar. Als Miek in 1927 naar huis terugkeert om in Amsterdam Italiaans te gaan studeren, reist Berthe via Wenen door naar Italië. Daar vindt zij onderdak in het Siciliaanse Taormina, waar destijds veel kunstenaars en adellijke personen verbleven. Het warme klimaat aldaar doet haar goed en eindelijk herstelt zij van haar lichamelijke klachten. Aanvankelijk brengt zij de zomers nog door bij haar broer in Groenekan, maar later wordt Taormina haar vaste thuisbasis. Tot zij een noodkreet ontvangt van haar oudste dochter Dora uit Nederlands-Indië.

Dora en Egbert

Op 3 april 1928 is het groot feest in “Beekhof”. Oudste dochter Dora trouwt die dag met de Wageningese ingenieur Frits James en het huis met al zijn feestgangers staat te trillen op zijn voegen (Afb.13.9). Frits was in Soerabaya geboren, maar woonde sinds 1920 in Nederland. Vlak voor zijn huwelijk was hij geslaagd voor de opleiding tot landmeter, koloniale richting. Twee weken na hun huwelijk vertrekken Dora en Frits naar Indië, waar Frits gaat werken bij het Nederlands gouvernement in Weltevreden. Daar wordt in januari 1929 hun zoon Egbert geboren. Maar al snel doen zich problemen voor in het huwelijk. Frits met zijn Indische achtergrond had gedacht om met zijn mooie echtgenote te kunnen flaneren, terwijl de kleine Egbert door een baboe verzorgd zou worden. Maar de onafhankelijk opgevoede Dora wilde beslist zelf voor haar kind zorgen. Toen Berthe in Taormina over de problemen van Dora hoorde, reisde zij onmiddellijk af naar Indië, waar zij in oktober 1930 arriveerde. De problemen waren toen al zo hoog opgelopen, dat Berthe hoogstens nog kon bemiddelen bij de scheiding tussen Dora en Frits, die op 19 november van dat jaar door de Raad van Justitie in Batavia werd uitgesproken. Op kerstdag vertrekken zij

met de boot naar Europa, waar zij in Genua van boord gaan. Daar scheiden hun wegen: Dora en Egbert reizen per trein verder naar Oosterbeek, terwijl Berthe per boot terugkeert naar Taormina. Pas enige jaren later zou ook Egbert met het zonnige Sicilië kennismaken (Afb.13.8).

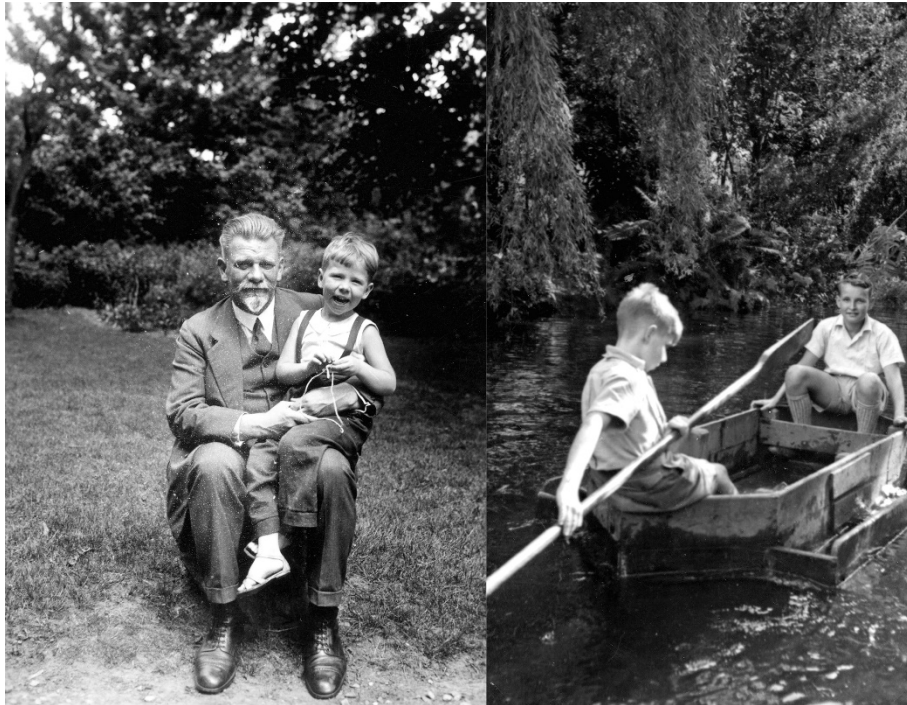

Afb.13.9: Isaac Brevée (midden) tijdens de festiviteiten bij "Beekhof" ter gelegenheid van het huwelijk van zijn dochter Dora met Frits James (1928).
Bron: familie Brevée.

Beekhof in de dertiger jaren

Als Egbert vlak na zijn tweede verjaardag in Oosterbeek aankomt, wacht hem een onbekende ervaring: er ligt een dik pak sneeuw. Maar hij wordt warm opgevangen in het gezin en op foto's is hij te zien met zijn trotse grootvader. Hij groeit op tot een ondernemende jongeman, die met een boot op de vijvers in de tuin vaart en in het koude beekwater forellen kweekt (Afb.13.10). Moeder Dora gaat haar vader helpen in de apotheek van de dokterspraktijk. Isaac Brevée zelf maakt zich in deze jaren sterk om Oosterbeek vanwege het gezonde klimaat als toeristisch aantrekkelijk gebied aan te prijzen (13.6).

Als Berthe eind 1930 terugkeert in Taormina, schrijft zij nog een laatste brief aan Schnitzler, waarin zij hem uitnodigt om bij haar op bezoek te komen. Als hij niet reageert, stopt na meer dan honderd brieven de correspondentie tussen hen beiden. Snel neemt zij het toneelspelen weer op. Zij schrijft zelfs een engelstalig toneelstuk *The Art of Looking Honest*, dat ter plaatste door haar wordt opgevoerd. Zij leert er Carmelo Scimone kennen, de jongste zoon van de eigenaar van het hotel waar zij verbleef. Samen starten zij het hotel “San Pancrazio”, dat door Berthe wordt ingericht met allerlei voorwerpen die zij vanuit Nederlands-Indië had laten verscheppen. In die omgeving kan zij haar rol als de perfecte gastvrouw weer volledig waarmaken. Taormina zou zich in de daaropvolgende jaren ontwikkelen tot een tweede thuis voor de kinderen Brevée.

Afb.13.10 (Links): Isaïc Brevée met kleinzoon Egbert in de tuin van “Beekhof” (ca. 1932). (Rechts): Egbert James (met stok) en zijn neef Tjally Ament in hun boot op de onderste benedenvijver. Bron: familie Brevée.

Nadat Miek haar universitaire studie Romaanse taal en letterkunde heeft afgerond, trouwt zij in 1933 met haar oud-klasgenoot Piet Meeter (13.7). De huwelijks reis gaat natuurlijk naar Taormina, waarna het stel in Rotterdam gaat wonen. Haar jongste zus Bep trouwt in 1938 met de arts Ybe van der Wielen, maar al na vier maanden overlijdt deze plotseling. Bep is dan in verwachting van haar zoon Ybe jr., die in het voorjaar van 1939 wordt geboren. Later dat jaar vertrekken moeder en zoon naar Taormina, waar zij de oorlog zullen doorbrengen.

Het vervolg

Wanneer in september 1939 Hans Wienecke het huis van zijn jeugd bezoekt (zie hoofdstuk 10), wordt hij gastvrij ontvangen door Dora en Isaïc Brevée. Hij constateert dat de tuin van “Beekhof” veel groter is geworden en beschrijft het geheel als een lustoord. Hadden de Brevées geweten wat hen de komende jaren boven het hoofd zou hangen, dan hadden zij deze pro-Duitse oud-bewoner waarschijnlijk niet zo vriendelijk ontvangen.

Noten en Verwijzingen

- 13.1 T. James-Beernink, persoonlijke mededeling.
- 13.2 J. van Zoelen, *† 189*; *Honderd jaar huis en bewoners*, Arnhem: VDA, 2007.
- 13.3 De tuin behorend bij pand Weverstraat 140 heeft nog steeds deze vorm en oppervlakte.
- 13.4 H. Roelofs, *Man Weiß eigentlich wenig von einander, Arthur Schnitzler und die Niederlande 1895-1940*, Amsterdam: Rodopi, 1989 (Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht).
- 13.5 Het betreft hier het door Berthe geschreven stukken *Maskers, of niet?* en *Schminck*, en vertalingen van de door Schnitzler geschreven stukken *De vrouw met de dolk* en *Litteratuur*. Andere hoofdrolspeelster bij deze voorstellingen was Else Mauhs.
- 13.6 P. van der Kuil, *Een parel aan de Veluwezoom*, Oosterbeek: Uitgeverij Kontrast, p. 105, 2008.
- 13.7 K. Meeter, *Meeter verhalen*, Amstelveen: Tienstuks, 2009.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.14

Hfdst.14: De laatste dagen van Beekhof

Op dag drie van de Slag om Arnhem komt “Beekhof” in de vuurlinie te liggen. De bewoners, Isaïc Brevée, zijn oudste dochter Dora en haar zoon Egbert, moeten schuilen in de kelder van het huis. Ook buurtgenoten zoeken daar hun heil, waaronder Cornelia de Jong (Afb.14.1) met haar jongste zoon Lykle. Cornelia was al jarenlang goed bevriend met Isaïc Brevée en tijdens de evacuatie na de Slag om Arnhem zouden zij trouwen. Eenmaal terug in Oosterbeek bleek het oude “Beekhof” totaal verwoest. Zes jaar lang zouden Dora en Egbert in een houten barak op het terrein wonen (Afb.14.2), voordat in 1951 het nieuwe “Beekhof” kon worden betrokken.

Cornelia de Jong en Han Hogerzeil

Cornelia Catharina de Jong werd in 1895 geboren in het Friese Hemelumer Oldephaert. Zij trouwde in 1919 in Den Haag met de uit Amsterdam afkomstige advocaat en procureur Hendrik Vredenrijk Hogerzeil. Zij kregen drie kinderen, te weten Han (1919), Simon Jan (1923) en Lykle (1927). Na eerst in Amsterdam en Leeuwarden gewoond te hebben, verhuisde het gezin in 1925 naar Oosterbeek, waar zij gingen wonen in huize “Bergoord”. Deze villa lag aan de Fangmanweg, naast de Oude Begraafplaats en recht tegenover het stadhuis in “Bato’s Wijk”. “Bergoord” was eigendom van de gebroeders Hooijer, die als boeren het achterhuis bewoonden en de grond rondom het huis richting Zweiersdal bewerkten. Het luxe voorhuis werd al die jaren door de gebroeders Hooijer verhuurd (14.1). Eind 1934 scheidde Cornelia van haar man, waarna zij met de kinderen op “Bergoord” bleef wonen, terwijl Hendrik Hogerzeil verhuisde naar Arnhem (14.2). Isaïc

Afb.14.1 (linkerpagina boven): Isaïc Brevée, Cornelia de Jong en Dora Brevée (v.l.n.r.) voor de barak op het terrein van “Beekhof”.

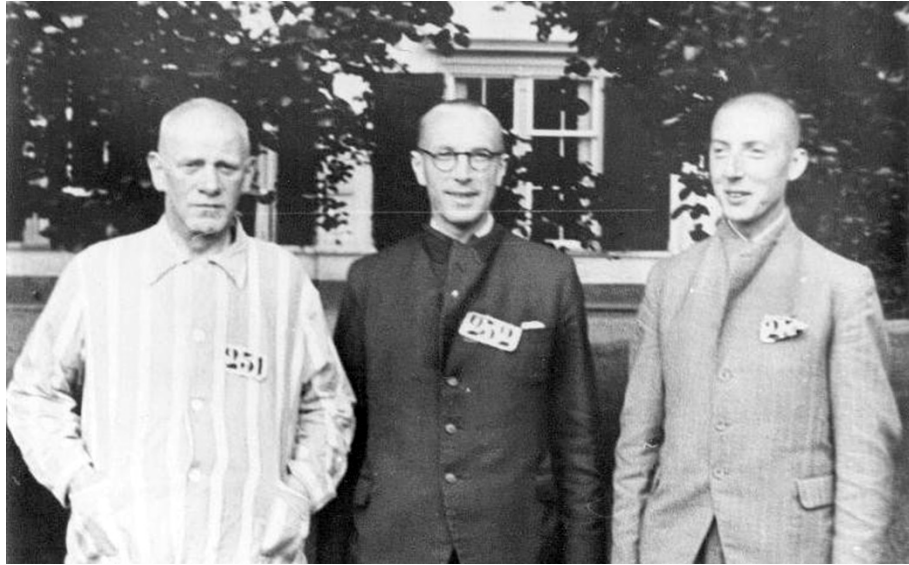
Afb.14.2 (linkerpagina onder): Dora Brevée (links) en Egbert James (rechts) met een vriend bij de restanten van “Beekhof” (1945). Bron: familie Brevée.

Brevée kende het gezin Hogerzeil vanuit zijn praktijk, maar na de scheiding kwamen hij en Dora steeds regelmatig op bezoek in “Bergoord”. Zo werd Cornelia voor de kinderen Brevée “tante Zus”.

De op eerste kerstdag 1919 in Amsterdam geboren Han (Johanna Clara Jacomina) Hogerzeil ging na haar gymnasiumopleiding rechten studeren in Leiden. Na twee jaar moest zij haar studie onderbreken omdat zij, net als veel medestudenten, weigerde de door de Duitsers geëiste loyaliteitsverklaring te ondertekenen. Zij werd actief in het ondergronds verzet en hielp haar moeder om vier ondergedoken Joodse families in een vakantie-huisje nabij Arnhem van levensmiddelen te voorzien. In 1942 verhuisde zij formeel van Leiden naar Ploegseweg 2 in Oosterbeek. Zij sprak naast haar moderne talen ook Yiddish en vertaalde uit liefhebberij klassieke Griekse en Latijnse teksten. Tijdens de Slag om Arnhem was zij zelf overigens niet in Oosterbeek. Begin 1945 meldde zij zich in het al bevrijde Tilburg als vrijwilligster aan bij het Rode Kruis, ook al had zij geen enkele medische ervaring. Daar werd zij voorgesteld aan de Ierse kinderarts Robert Collis, een ontmoeting die haar leven in een geheel nieuw perspectief zou plaatsen (voor afbeeldingen, zie Noten en Verwijzingen bij dit hoofdstuk).

Een dokter in oorlogstijd

Als de Duitsers ons land binnenvallen, is Isaäk Brevée de zestig gepasseerd en zijn conditie laat te wensen over. Hij heeft behoefte aan ondersteuning voor zijn artsenpraktijk en vindt die in de persoon van Dr. Carl Giesberts, die in oktober 1942 voor een jaar als zijn assistent aan de slag gaat. Komend vanuit de Randstad merkt Giesberts in zijn dagboek (14.3) op dat je hier al fietsend in de mooie natuur weinig van de oorlog merkt, maar dat de magere, uitgehongerde patiënten op het spreekuur een andere taal spreken. Hij verheugt zich er vooral op dat hij in het dorp mag rondrijden in de Ford-Junior van Brevée, die zijn koets midden dertiger jaren had vervangen voor gemotoriseerd vervoer.

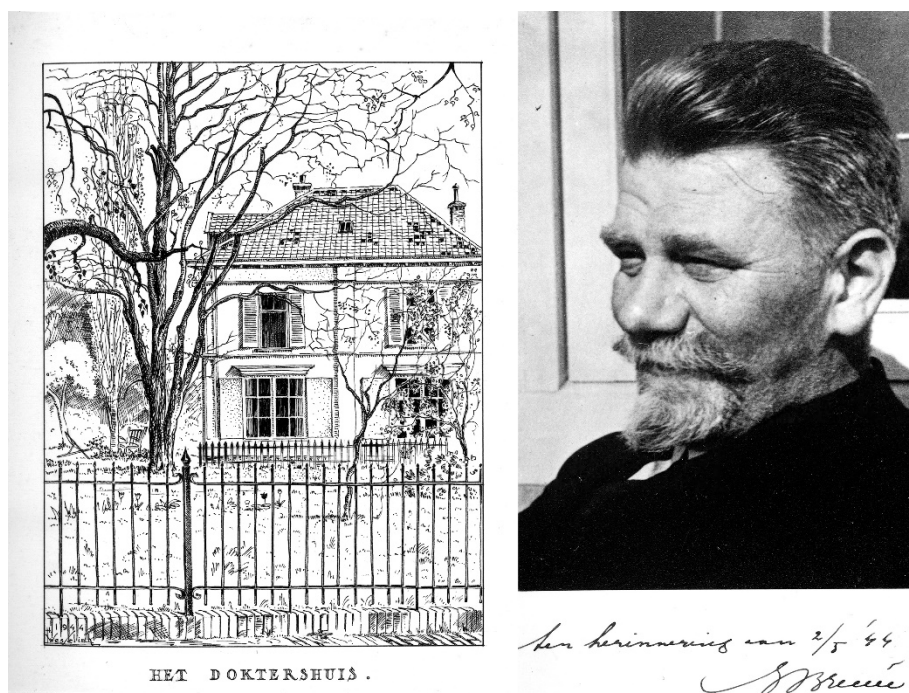

Afb.14.3: De Oosterbeekse huisartsen Isaäk Brevée, Eise Jongsma en Carl Giesberts (v.l.n.r.) na hun terugkeer uit Kamp Amersfoort (1943). Foto gemaakt door Frans de Soet nabij "Beekhof". Bron: C. Giesberts.

Als in 1943 de Nederlandse artsen verplicht worden om zich aan te sluiten bij de door de bezetter ingestelde Artsenkamer, weigert het overgrote deel. Als protest doen zij formeel afstand van hun bevoegdheid om hun beroep uit te oefenen en verwijderen de aanduiding "arts" van hun naamborden. Op 23 juni van dat jaar worden de weigerende artsen uit Oosterbeek, waaronder naast Isaäk Brevée en Carl Giesberts ook Dr. Eise Jongsma, uit hun huis gehaald en door de militaire politie afgevoerd naar Kamp Amersfoort. Daar moeten zij al hun spullen afstaan, waarna zij formeel worden geregistreerd. Vervolgens worden zij in een militaire broek en tuniekjas gehesen en door de barbier van het kamp kaalgeschoren. 's Ochtens om 6 uur dienen zij op appèl te verschijnen, waarna een exercitie volgt op het centrale plein. Het eten is zo karig dat Brevée in 10 dagen kamp zo'n 5 kilo afvalt. Op 5 juli mogen de artsen weer naar huis, op voorwaarde dat zij een excuusbrief schrijven aan Seyss-Inquart, de Duitse Rijkscommissaris in Nederland, en 50 gulden betalen voor hun logies. Eenmaal

terug in Oosterbeek gaan zij gedrieën in hun gevangeniskledij op de foto (Afb.14.3).

In november 1943 krijgt Isaïc Brevée een hartinfarct, waarna veel van zijn taken moeten worden overgenomen door Dr. Giesberts, die ondertussen een eigen praktijk in het dorp is begonnen. Op 2 mei 1944 viert Brevée zijn 40-jarig jubileum als huisarts van Oosterbeek. Zijn patiënten maken voor die gelegenheid een liber amicorum, getiteld *Semper Paratus*, dat wordt opgesierd met al hun handtekeningen. Daarnaast staan er in het boek twee gravures van H. Wesseling: op de ene staat het oude doktershuis hogerop in de Weverstraat (zie hoofdstuk 13, Afb.13.3) en op de andere het huidige doktershuis "Beekhof" (Afb.14.4).

Afb.14.4: Gravure van "Beekhof" door H. Wesseling, gemaakt ter gelegenheid van het 40-jarig jubileum van Isaïc Brevée als huisarts op 2 mei 1944. Bron: familie Brevée.

Al in 1943 is er sprake van luchtgevechten boven Oosterbeek, wanneer overtrekkende geallieerde vliegtuigen richting Ruhrgebied door de Duitse luchtafweer op het vliegveld Deelen onder vuur worden genomen. In november van dat jaar scheren Engelse jagers laag over de huizen van Oosterbeek, al schietend met hun snelvuurkanonnen en mitrailleurs op Duitse vliegtuigen die onderweg zijn naar Deelen. Voorafgaand aan de geallieerde operatie Market Garden wordt tussen midden augustus en begin september 1944 de basis van de Luftwaffe op Deelen zwaar gebombardeerd. Voor de bewoners van Oosterbeek was dit een voorbode van de gebeurtenissen die zich vanaf 17 september in het dorp zouden afspelen.

De Slag om Beekhof

Na hun eerste ontmoeting in Tilburg zouden Robert Collis en Han Hogerzeil de rest van hun leven bij elkaar blijven. Direct na de oorlog schreven zij gezamenlijk het boek *Straight On* over hun pogingen om Joodse weeskinderen uit het Duitse concentratiekamp Bergen-Belsen onder te brengen bij pleeggezinnen in Ierland en Zweden (14.4). In dat boek beschreven zij ook de gebeurtenissen rondom “Beekhof” tijdens de Slag om Arnhem. Zij waren in die periode overigens zelf niet in Oosterbeek, maar hebben met name het relaas opgeschreven van Hans moeder Cornelia de Jong. Het onderstaande verhaal begint op 19 september, wanneer de Britse soldaten in Oosterbeek steeds meer tegenstand ondervinden van Duitse troepen. In het hooggelegen “Bergoord”, waar Cornelia woonde, waren door een explosie alle ruiten gesprongen en hoorden de bewoners het gegier van granaten boven hun hoofd.

(ingekort citaat uit *Straight On*, vertaling: Sandra Niessen)

Het werd onmogelijk om nog langer in “Bergoord” te blijven en zij (*Cornelia, haar jongste zoon Lykle en de blinde pianist Johan Verster; red.*) besloten de heuvel af te gaan naar een ander huis dat “Beekhof” heette, 500 meter bij hen vandaan, waar de oude dorpsarts (*Isaïc Brevée; red.*) woonde.

De bedoeling was om, zodra er weer een onderbreking in het gevecht zou komen, terug te gaan (*naar “Bergoord”; red.*) om hun meest waardevolle bezittingen te redden: brieven, foto's en kleine dingen die voor hen meer betekenis hadden dan zilver of kleding. Maar een dergelijke onderbreking is er nooit meer gekomen, want zij bevonden zich te midden van een gevecht, dat werd uitgevochten tot aan de dood.

Zij zijn veilig in “Beekhof” aangekomen. Tot dusver was daar nog niets gebeurd, omdat het huis zich precies onderaan de heuvel bevond en het lawaai van de oorlogshandelingen over hen heen vloog, zonder dat zij er last van hadden. Geen enkel raam was gesprongen. De oude arts zat, zoals altijd, naast het raam het kaartspel patience te spelen. De tafel in de eetkamer was mooi gedekt. Het was een vreemd gezicht, aangezien het maar vijf minuten van “Bergoord” af lag, dat iets verderop als een ruïne stond te smeulen.

Er kwamen steeds meer vluchtelingen vanuit de buurt naar het huis en voor het geval de problemen ook hierheen zouden komen, begonnen zij de kelder in gereedheid te brengen. Daar was de centrale verwarming en er stonden meerdere tonnen gevuld met kolen. Zij hebben stoelen, twee stapelbedden, een tapijt voor de vloer, boeken en speelgoed voor de kinderen en een voorraad voedsel neergezet. Toen alles gereed was, verhuisde iedereen naar beneden om er de nacht door te brengen. Maar eerst maakte de moeder van Han nog een scène. Zij was vergeten de voordeur van “Bergoord” op slot te doen en zei dat zij daarvoor terug moest. Het werd haar duidelijk gemaakt dat het maar weinig zin had om een voordeur op slot te doen als het huis doorzeefd was met gapende mortiergaten, maar zij beweerde dat zij 's nachts altijd het huis op slot deed en dat het ook nu moest gebeuren. Het was de oude arts die haar vastberaden de trap naar de kelder afleidde en haar dwong te gaan liggen.

Het was zeer druk in die kelder, vijftientig mensen in totaal. Er was een vrouw met haar vier kinderen die niet mochten weten dat er buiten een

oorlog gaande was. Er was ook een mevr. de Wilde, zevenenzeventig jaar oud. Zij was gekleed als voor een receptie in haar mooie bontjas en hoed versierd met struisvogelveren. En er was een oude zeekapitein, van boven de tachtig, die de kinderen zat te vertellen over zijn reizen op de Stille Oceaan. Hij leed aan suikerziekte en raakte half in coma door gebrek aan insuline, tot iemand naar boven ging en zich door de gevechten heen waagde om wat voor hem te gaan halen. De arts diende het hem toe, waarna hij bijkwam en urenlang tevreden op een hoop kolen zat. De oude arts was zelf ziek en zwak, maar hij was hun allemaal tot steun door zijn gevoel voor betrekkelijkheid; hij heeft ze aan het lachen gekregen over hun vijanden, zelfs toen hij bijna uitgeput was.

Op de zoste werden de bovenste verdiepingen van het huis bezet door de Britten en moesten zij zich erbij neerleggen dat het hun lot was om in de kelder te blijven. Het vuren had nu ook dit deel van het dorp bereikt en in de loop van de dag werden diverse grote gaten in het bovenhuis geslagen door kleine granaten of raketten. Als het vuurgevecht iets minder werd, snelde men ondanks de situatie naar de keuken in het bovenhuis, waar de hele tijd een grote pan soep stond te sudderen en waar hun huishoudelijke hulp Rika bleef koken, ook al was tegen het einde van de dag het dak eraf geschoten en stond zij volledig in de openlucht. De Britse officier die de leiding had sprak hen toe. "Dit is verschrikkelijk," zei hij. "Dit is het mooiste dorp dat ik ooit heb gezien en wij maken er een puinhoop van. Het spijt me, maar....".

De hele nacht door woedde het gevecht boven hen met donderende explosies. Een keer toen het vuren even ophield, meenden zij het typische lawaai van regendruppels te horen, maar toen zij de keldertrap opkwamen, ontdekten zij dat het niet het geluid van water, maar van vuur was, zachtjes krakend in de windeloze nacht, want alle huizen rondom "Beekhof" stonden in brand. Eén voor één heeft het vuur ze opgevreten. Sommige stierven een bijna stille dood, andere sputterden en brulden, en stortten uiteindelijk in. Hun muren vielen tegen elkaar, terwijl de vlammen omhoog dansten.

De volgende ochtend waren de Britten weg. Zij hoorden geen soldatenlaarzen meer op de vloer boven hen. De stilte was onheilspellend. Een doos vol blikken met eten stond boven in de gang. Lykle ging erheen om er een paar te pakken. Hij trof overal kapotte meubels, puin van kapot glas en viezigheid aan. Toen hij in de gang kwam, was de vloer helemaal rood. Hij voelde zich slap worden en stommelde de trap af, waarbij zijn laarzen bij iedere stap een roodachtige vlek achterlieten. De oude arts keek naar zijn laarzen en snoof. "Rode wijn, jongens" zei hij. Iedereen lachte.

Toen herinnerde de moeder van Han zich weer iets! Zij zei dat er op de zolder van het huis van de dokter drie olieverfschilderijen van haar eigen huis "Bergoord" lagen. Zij wist precies waar ze lagen, zei zij, en zij zou en moest ze meteen gaan halen. Iedereen was erop tegen, maar dit keer kon niets haar tegenhouden. Zij klom langs de grote gaten in de muren, waar de voltreffers waren ingeslagen, de kapotgeschoten, gammele trap op. Alles lag helemaal open en de kogels van sluipschutters floten haar om de oren. Zij vond de schilderijen precies op de plaats waar zij dacht ze te zullen vinden, sneed ze uit de lijst en begon af te dalen. Opeens schoot het haar te binnen dat de dag ervoor een Britse soldaat hun wist te vertellen, dat er een niet-ontplofte mortiergranaat in een van de slaapkamers lag. "Dat kan niet" dacht zij, en zij ging door een kapotte deur naar binnen en nam het grote rode koperen monster in haar armen. Het was heel zwaar terwijl zij, frêle en licht, niet meer dan 45 kilo woog. Schommelend lukte het haar om met de mortiergranaat, als een baby in haar armen, de trap af te gaan, terwijl zij de hele tijd ook nog de waardevolle canvasdoeken vasthield. Zij kwam veilig beneden en stond zich toen besluiteloos af te vragen wat te doen. De mortiergranaat lag haar boosaardig aan te kijken.

Zij dacht aan de vijver en ging er snel heen om hem erin te gooien. Net toen zij dat wilde doen, dacht zij, "Wat als hij op een steen valt, nee dat moet ik niet doen. Ik zal hem onder een struik bij de tennisbaan leggen". Al struikelend liep zij naar de baan en stond net op het punt om haar zware last op een hoop dode bladeren te leggen, toen plotseling een Duitse

soldaat achter een struik vandaan sprong. "Was machen Sie da?" gromde hij met zijn machinepistool op haar gericht. Zijn plotselinge verschijning verraste haar en zij liet bijna de mortiergranaat uit haar handen vallen, toen zij opeens heel koel antwoordde: "O niets, alleen een mortiergranaat, hoor". Zij voelde zich belachelijk om daar zo met dat ding in haar armen te staan. Een granaat ontplofte boven hun hoofd. Zij doken naar de grond. Zij bleef de mortiergranaat vasthouden. Er kwamen nog meer Duitsers tevoorschijn. "Wie is deze vrouw?" "O, alleen maar een dame die ons een mortiergranaat komt brengen". "Fijn". Zij leken allemaal heel tevreden en keken vol bewondering naar haar. De Duitse officier die de leiding had, kwam naar haar toe. "Dit is verschrikkelijk" zei hij en herhaalde wat de Britse officier eerder had gezegd, "Dit is het mooiste dorp dat ik ooit heb gezien en wij blazen het kapot. Het spijt me, maar..." Zij heeft de mortiergranaat met een kleine buiging overhandigd en zo snel als haar trots dat toestond, ging zij terug naar de kelder waar de oude arts haar tegemoet kwam en haar naar binnen trok.

Heel geleidelijk kregen de gevangenen in de kelder in de gaten dat er iets mis was. Op de een of andere manier kregen zij het gevoel dat de slag was verloren. Maar nooit ofte nimmer hebben de Oosterbekers die aan de Rijn woonden een kwaad woord gezegd over de moedige mannen die bij duizenden stierven in de omliggende bossen, doordrenkt in hun eigen Britse en Poolse bloed. Al waren hun huizen kapot, was hun geld en al hun bezit weg, deze Nederlanders waren er trots op dat zij (*de Britse en Poolse soldaten; red.*) alles, maar dan ook alles hadden gegeven.

Op vrijdag de 22ste bezetten de Duitsers de bovenverdieping van het huis, terwijl zij met zijn allen nog steeds in de kelder zaten. In de loop van de dag kwam een Duitse soldaat de keldertrap af en zei dat hij Britse soldaten zocht die zich daar schuil hielden. Hij beval hen om naar buiten te komen en in de tuin te gaan staan. Zij weigerden zo fel dat hij wegging. De vrijdagnacht was het ergst tot dan toe. Het gevecht boven hen woedde voort. Het huis stond nu in de frontlinie. De Duitsers boven hen gingen op

hun hurken zitten en vuurden vanuit alle hoeken. Om hun smalle perimeter in bezit te houden, schoten de Britten een regen van dodelijk vuur terug, gesteund door middelgrote artillerie aan de andere kant van de Rijn. Het lawaai van de kleine geweren samen met de zwaardere explosies van de huilende mortieren was verschrikkelijk en als deze tegen de gehavende muren van het huis ontploften of tegen de bomen smakten, was het bijna meer dan zij konden verdragen. Zonder ophouden ging dat maar door tot hun trommelvliezen pijn begonnen te doen en hun zenuwen het begonnen te begeven. Het werd zaterdag en op de één of andere manier bleven zij in leven. Nog een nacht vol lawaai ging voorbij en nog steeds woedde het gevecht voort.

Op zondag de 24ste voerden de Britten een tegenaanval uit en stormden plotseling weer terug in wat was overgebleven van het bovenhuis. Ze verschuilden zich achter tafels, stoelen en matrassen die zij tegen de ramen en de mortiergaten opstapelden, terwijl zij hun lichte geweren in de tuinen eromheen opstelden. Een meedogenloos nieuw gevecht begon, waarbij de Britten nu ieder uitzichtpunt in het bovenhuis in beslag namen om de Duitsers, die maar een paar honderd voet van hen vandaan waren, te beschieten. Na enkele uren hield het vuren van de geweren van de verdedigers plotseling op. Even hoorden zij gehaaste voetstappen en het slepende geluid van zware wapens over de vloeren boven. Toen viel er een stilte.

Na het verschrikkelijke lawaai leek deze stilte nog enger. Wat nu, vroegen zij zich af. Zij hoefden niet lang te wachten; eerst zachtjes, daarna harder en harder klonk een vreemd, metaalachtig geluid. Ondanks hun angst klommen enkelen van hen de keldertrap op om te kijken wat het zou kunnen zijn. Ongeveer honderdvijftig meter van hen vandaan zagen zij de boosdoener, een monstrueuze Tiger tank die langzaam vanuit de begroeiing hun kant op kwam. Langzaam en meedogenloos verpletterde hij alles op zijn pad, terwijl zijn mitrailleur richting het bovenhuis schoot en de kogels door alles wat er nog over was van de muren, heen braken. Een

grote kastanjeboom lag op zijn pad, maar hij reed er met vreselijke kracht overheen en bleef naderen tot hij de vijver bereikte (*die vanuit "t Zonneheem" de grens met het terrein van "Beekhof" vormde; red.*). Zij keken, als gehypnotiseerd, om te zien of hij erin zou vallen. Hij vuurde nog een salvo uit zijn grote loop, maaide met machinegeweeervuur de bovendelen van het huis weg, draaide toen langzaam om en ging onverstoorbaar terug over het hek, waarna hij verdween tussen de ruïnes van de naburige huizen en kapotte bomen. Zij kropen stilletjes terug. Wat zij net hadden meegemaakt, het verschijnen van dat vreselijke monster, had hen meer aangegrepen dan alles wat zij tot dan toe hadden doorstaan.

Zij probeerden een lunch te maken van een plak spek en wat koude bonen, die een Britse soldaat hun eerder die ochtend had gegeven, maar zij waren nog maar net bezig toen een Duitse soldaat binnenkwam. Hij klikte met zijn hielen en schreeuwde "Alle sofort heraus". "Maar dat kunnen wij niet" riepen zij. "Sorry, bevel is bevel. Je hebt één minuut om je spullen te pakken". Hij leunde tegen de deurpost en wachtte op hen. Een granaat dreunde boven hun hoofd en barstte op een paar meter van hem vandaan uit elkaar. Hij dook ineen en kwam de kelder binnen. "Heraus", herhaalde hij, niet onaardig maar wel vastberaden. Zij verroerden zich niet. Hoe kun je gewoon midden in een gevecht tussen de linies lopen? Waar zouden zij naar toe moeten? Wie zou hen in huis nemen? Hoe zouden zij door die hel van raket-, mortier- en machinegeweeervuur daarboven een weg kunnen vinden? Het was moord om hen zomaar daarin te sturen. Zij smeekten. Zij hadden nog nooit eerder een Duitser gesmeekt. Hans moeder stapte op de man af en wees naar de kinderen. "Misschien hebt u zelf kinderen" zei zij, "denk aan hen als u nu deze naar buiten gaat sturen om te sterven". "Goed", zei hij, "ik ga nog eens met de officier spreken en zal vragen of u kunt blijven". Maar toen hij terugkwam, schudde hij zijn hoofd. "Hij zegt dat u eruit moet" zei hij. Zijn ogen schoten vol terwijl hij het zei.

Zij pakten het kleine beetje dat zij nog hadden bij elkaar en klommen de trap op. Half verblind door het felle daglicht na de duisternis van de kelder

bleven zij daarboven eventjes staan. Twee kleine tanks stonden bij de deur. De grote beukenboom vóór het huis lag in tweeën gespleten over het pad. Overal om hen heen lag het bezaaid met hopen steen en gebroken muren; een uitgebrande tank smeulde in de struiken bij de oprit, waar dode lichamen over een omgeslagen jeep lagen.

De Duitsers staakten het vuren om hen voorbij te laten gaan, maar de Britten begrepen niet waarom dat was en gingen door met het afvuren van hun raketten, waardoor mortieren om hen heen bleven exploderen. Met de kinderen aan de hand liepen zij langzaam de weg op. Hans moeder liep voorop. De blinde pianist aan haar arm struikelde en viel over losliggende takken. Soms, als een granaat dicht langs hen heen vloog, moesten zij rennen om dekking te zoeken. Op andere momenten klauterden zij met moeite over de puinhopen die op enkele plaatsen de weg blokkeerden, terwijl Hans moeder de blinde man begeleidde bij zijn passen. Het begon langzaam en meedogenloos te regenen. Zij struikelde en viel in de modder, stond op en worstelde verder de heuvel op. Toen werd zij door een kleine granaatscherf in de arm getroffen. Een baby'tje werd in de armen van zijn moeder getroffen en raakte zwaar gewond. Maar zij ging door, de heuvel op, voorbij haar eigen huis "Bergoord", nu alleen nog maar een rokend geraamte, dat met dode ogen voor de laatste keer haar blik beantwoordde (einde citaat).

Terugkeer na de evacuatie

Robert Collis had zich met een aantal Ierse collega-artsen aangesloten bij de "civilian relief teams", die het Rode Kruis moesten helpen om direct na de Duitse capitulatie medische hulp te verlenen aan de hongerende bevolking van West-Nederland. Zij hadden de beschikking over twee mobiele ziekenhuizen met in totaal 40 bedden, vooral bedoeld voor de behandeling van zieke en ondervoede kinderen. De dag na de Duitse overgave reisde Collis vanuit hun tijdelijke basis in Tilburg per auto naar Utrecht om zich daar van de situatie op de hoogte te stellen. Er waren daar

weliswaar veel zieke en hongerige kinderen, maar hij werd er door de plaatselijke autoriteiten van overtuigd dat zij de vereiste medische zorg zelf konden verlenen. Eenmaal terug in Tilburg hoorde hij over de mensonterende toestanden in het zojuist bevrijde Duitse concentratiekamp Bergen-Belsen, waar veel zieke weeskinderen verbleven. Het team besloot om de focus van de werkzaamheden te verleggen en met het veldhospitaal richting Noord-Duitsland te reizen. Wel had men een tekort aan verplegend personeel en tolken, totdat twee jonge vrouwen, waaronder Han Hogerzeil, zich hiervoor als vrijwilligsters aanmeldden. Op weg naar Hannover kwamen zij in de buurt van Arnhem en Han vroeg Robert om een korte omweg te maken naar Oosterbeek, waar zij wilde zien wat er over was van “Bergoord”. Zij kwamen in een verwoest en nog nagenoeg verlaten dorp, waar Han alleen maar bewegingsloos naar de afgebrande resten van haar ouderlijk huis kon staan staren. Bij de nadering van Bergen-Belsen zagen zij overal langs de weg borden staan die waarschuwden voor gevallen van typhus. Zij installeerden ter plaatse de beide ziekenhuizen en gingen aan de slag. Maar Robert dacht ook alvast na waarheen deze weeskinderen konden worden geëvacueerd. Alvorens naar Zweden af te reizen om de mogelijkheden daartoe te onderzoeken, maakten Robert en Han in juli 1945 gezamenlijk een tocht naar Nederland om haar moeder Cornelia en Isaïc Brevée op te halen bij familie in Leeuwarden en hen terug te brengen naar Oosterbeek. Tijdens de evacuatieperiode waren Cornelia en Isaïc op 15 januari 1945 in Epe met elkaar getrouwd. Het onderstaande verslag over de terugkeer van Brevée in Oosterbeek is wederom opgetekend in het boek *Straight On* van Collis en Hogerzeil, met dien verstande dat de auteurs in dit geval ook zelf hierbij aanwezig waren (14.5).

(ingekort citaat uit *Straight On*, vertaling: Sandra Niessen en Joop van Zoelen) Wij stopten voor een huis in een prettige, zonovergoten straat (*in Leeuwarden; red.*) en stapten uit. Wij hoorden een schreeuw en een kleine, magere vrouw met blond haar rende ons via het tuinpad tegemoet, gevolgd door een tweede vrouw en, wat langzamer achter hen aan, een lange man met een Napoleon III baard, hoge jukbeenderen, grijs haar en staalblauwe

ogen. Zij verdrongen zich rondom Han, kusten en omarmden haar. Toen zagen ze mij en met alle Nederlandse hoffelijkheid werd ik in het Engels voorgesteld aan haar moeder, haar tante en aan de oude dokter uit Oosterbeek. Wij werden binnengelaten en onmiddellijk begonnen zij over familie zaken te praten, zij het dan in het Engels, aangezien ik aanwezig was en het als onbeleefd werd beschouwd om in het Nederlands te spreken, een taal waarmee hun gast niet bekend was.

Na enige tijd bracht Han het gesprek op het onderwerp dat haar het meeste aan het hart ging en vroeg om nieuws over Oosterbeek. Onmiddellijk barstten zij allemaal uit in het Nederlands en bleven maar praten. Toen keerde Han zich naar mij en zei: "Zij zeggen dat iedereen momenteel terug aan het gaan is naar het dorp. Het puin is van de straten geruimd. De mensen wonen in kelders en kamers die onbeschadigd zijn gebleven, en hebben hun leven weer opgepakt. De dokter gaat morgen op weg naar "Beekhof", waar zijn dochter een houten barak in de tuin heeft laten plaatsen. Mijn broer Lykle is daar ook. Zullen wij ze naar huis rijden?"

Terwijl wij richting Oosterbeek reden, sloten wij ons aan bij een colonne voertuigen van legertrucks tot zeepkisten op wielen. Vanuit alle beschadigde huizen waarvan de eigenaar was teruggekeerd, hing de vlag uit, ofwel de Nederlandse driekleur ofwel de oranje vlag van het koningshuis. Toen wij met een slakkengangetje het dorp naderden, begonnen mensen de oude dokter te herkennen en vervolgens ook Han in haar gevechtsskleding. Zij renden op hem af en pakten hem bij de hand, of zij zwaaiden en schreeuwden naar hem. Toen wij tenslotte in de hoofdstraat kwamen, ging hij rechtop staan in de wagen, nam zijn hoed af en boog naar alle mensen die hem begroetten, terwijl zijn grijze baard achter hem wapperde in de wind. Ik voelde me net de chauffeur van een koning.

Tenslotte kwamen wij aan bij "Beekhof" en stapten uit bij het hek, aangezien de oprit bedekt lag met half-omgevalen bomen die de doorgang

blokkeerden, en liepen naar het huis. Wij gingen de hoek om en kwamen bij een houten hut, die in de schaduw stond naast het spookachtige skelet van het afgebrande huis. Vanuit de hut renden de dochter van de dokter (*Dora; red.*) en Lykle (14.6) ons tegemoet, en lieten ons allerlei spullen zien die zij hadden gevonden en bewaard, zoals schilderijen, lepeltjes, vloerkleden, porcelijn en een piano. Lykle ging erachter zitten en begon te spelen. Buiten scheen de zon op de gehavende muren van “Beekhof”, maar op de een of andere manier was niemand daar op dat ogenblik mee bezig en dachten zij alleen aan het feit dat zij weer thuis waren. Zij bereidden een maaltijd en wij aten samen. Wij hadden Rode Kruis-pakketten bij ons en zij hadden fruit en brood. Daarna maakten wij een ronde, waarbij zij ons de beroemde kelder lieten zien waarin zij op hun hurken hadden gezeten tijdens de gevechten, de vijver waartegen de Tiger tank tot stilstand was gekomen en de tennisbaan waar Hans moeder de Duitsers had ontmoet, toen zij met de granaat rondliep.

De hele middag en avond kwamen vrienden af en aan. En wij bezochten het ene huis na het andere. Wij overnachtten bij Dr. Giesberts, de jonge partner van de oude dokter, aan wie men een van de weinige intacte huizen had gegeven om in te werken. Hij wilde van mij alles horen over nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de geneeskunde, waaronder penicilline, dat elders was ontwikkeld in de tijd dat Nederland gegijzeld was. En ik wilde van hem horen wat er tijdens de strijd gebeurd was, want ik had begrepen dat hij een plaatselijke held was (*zie verderop in dit hoofdstuk; red.*). Zo hadden wij met zijn allen een heel gezellige avond (einde citaat).

De schade in kaart gebracht

Toen de familie Brevée na de Slag om Arnhem “Beekhof” moest verlaten, was het huis zwaar beschadigd en onbewoonbaar. Niemand weet wat er zich tijdens de evacuatieperiode in Oosterbeek heeft afgespeeld, maar uit een luchtfoto die de Royal Air Force tijdens een spionagevlucht op 15 maart 1945 maakte, blijkt dat de muren van Beekhof toen nog overeind stonden

en er nog iets van een dak op het huis lag (14.7). Kennelijk is “Beekhof” in de laatste twee maanden van de oorlog door voortdurende geallieerde beschietingen in vlammen opgegaan, waardoor uiteindelijk alleen het skelet overeind is blijven staan.

Afb.14.5: (Linksboven) Schadekaart van Oosterbeek, waarop aangegeven “t Zonneheem” (A); “Beekhof” (B); “Vredehof” (C); “Komatipoort” (D); “Pena Rima” (E). De donker gearceerde huizen zijn na de oorlog niet meer opgebouwd. Bron: Gelders Archief, Arnhem.

Vooroorlogse foto's van “Komatipoort” (rechtsboven), “Pena Rima” (linksonder) en het herenhuis van “Vredehof”(rechtsonder).

Bron: Historisch Documentatiecentrum Renkum, Oosterbeek.

Na de oorlog stelt de gemeente een schadekaart op, waarop alle huizen in Oosterbeek staan gemarkeerd die door de oorlog zijn verwoest of onherstelbaar beschadigd (Afb.14.5). Tot de verwoeste huizen behoren ook

het woonhuis en het herenhuis van “Vredehof”. In 1918 had de toenmalige eigenaar Andries van Burk (zie hoofdstuk 11) de beide huizen verkocht aan Christiaan Henri van Fenema, conservator van de Groningse universiteitsbibliotheek en lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Zelf ging hij in het herenhuis wonen (14.8), dat hij omvormde tot een genealogisch documentatiecentrum voor met name kerkelijke archieven. Na zijn dood bleef zijn vrouw er tot 1939 wonen. De laatste bewoner van het herenhuis van “Vredehof” was Ir. Frans de Soet, die de gebeurtenissen in zijn huis tijdens de Slag om Arnhem in detail heeft beschreven (14.9).

Het woonhuis van “Vredehof” werd in 1918 door Van Fenema verkocht aan de landbouwer en melkslijter Willem Veenbrink. Na diens overlijden in 1930 ging zijn zoon Geurt in het huis wonen en nam de melkhandel van zijn vader over. De firma Veenbrink had de melkwinkel hogerop aan de Weverstraat, maar het bottelen vond plaats in een schuur die dicht tegen de achtermuur van Beekhof was gebouwd. Tijdens de Slag om Arnhem vonden 32 personen een schuilplaats in de kelder van het woonhuis van “Vredehof”, maar toen de Duitsers boven hen opzettelijk het huis met benzine in brand staken, moesten zij naar elders vluchten (14.10). Er zijn geen foto’s van dit woonhuis bekend, maar het is wel te zien op de tekening die Lucie van Dam van Isselt begin 20^e eeuw maakte van “Beekhof” (zie hoofdstuk 12, Afb.12.4).

Ook het historische pand “Pena Rima” zou de oorlog niet overleven. Na het overlijden van de toenmalige eigenaar Christiaan Poppenk in 1915 (zie hoofdstuk 11) en van diens vrouw in 1922, worden de beide delen van het huis apart verkocht. Het zuidelijk deel komt in handen van de bloemist Hermanus Meuleman, die een deel van zijn tuin aan Brevée zou verkopen voor de aanleg van diens tennisbaan (zie hoofdstuk 13). Het noordelijk deel wordt in 1926 gekocht door de voormalige Arnhemse bakker Derk Antonie van Veelen, die er tot zijn dood in 1938 zou blijven wonen. Over oorlogshandelingen bij “Pena Rima” zijn geen gegevens bekend.

Wonder boven wonder bleef het huis “Komatipoort”, dat tussen “Beekhof” en “Pena Rima” in lag, voor verwoesting gespaard (Afb.14.5). Het pand was sinds 1917 eigendom van Brevée, die de zuidelijke helft gebruikte als koetsierswoning en later als chauffeurswoning. Van 1935 tot 1942 woonde G.J. van de Poll er als de chauffeur van Brevée. Vanaf “Beekhof” liep er een weg naar de achterzijde van “Komatipoort”, waar zich de garage bevond in de oude werkplaats van Nijholt (zie hoofdstukken 11 en 13). De noordelijke helft van het huis bleef al die tijd verhuurd, onder meer van 1917 tot 1921 aan de tekenaar en ontwerper J.A. Muntendam, die voor de Oosterbeekse Meubelfabriek “Labor Omnia Vincit” werkte. Het is opmerkelijk dat Dora Brevée er na de oorlog voor koos om in een barak op het terrein van “Beekhof” te gaan wonen en niet verhuisde naar het naastgelegen “Komatipoort”, dat immers eigendom van de familie Brevée was (14.11).

Het aan de overkant van de Zuiderbeek gelegen “t Zonneheem” bleef grotendeels ongeschonden, zij het dat de linker voorkant van het huis beschadigd was geraakt door de inslag van een anti-tank granaat. Al op 21 augustus 1945 kon de zoon des huizes Rob de Klark vanuit “t Zonneheem” in het huwelijk treden met Winy Klinkspoor (14.7).

De wederopbouw

Nog voor de Duitse capitulatie keert Dr. Giesberts op 24 april 1945 terug naar Oosterbeek, om in opdracht van de Inspectie van Volksgezondheid in Gelderland de medische zorgverlening en drinkwatervoorziening aldaar weer op gang te brengen. Hij treft een verwoest en verlaten dorp aan, waar hij een tijdelijke praktijkruimte inricht in het huis van een gevluchte NSB'er (14.3).

Dora is het eerste lid van de familie Brevée dat terugkeert naar Oosterbeek. Als zij ziet dat “Beekhof” onherstelbaar is verwoest, laat zij op het terrein een houten Duitse barak plaatsen, afkomstig van het vliegveld Deelen. Dergelijke barakken konden voor een bedrag van 300 gulden via het Bureau

Oorlogsbuit worden aangeschaft, zij het dat de gemeente verlangde dat families die na de oorlog in barakken waren gaan wonen, binnen zes jaar een nieuw huis zouden bouwen. Als Koningin Wilhelmina in september 1945 Oosterbeek bezoekt om het Airborne monument te onthullen, ziet zij op haar route door het dorp Dora langs de kant van de weg staan, gehuld in haar blauwe overall. Zij spreekt Dora aan en zegt hoe belangrijk zij het vindt dat juist ook vrouwen actief bij de wederopbouw zijn betrokken.

Afb.14.6: Egbert James (achter het stuur) met zijn vriend Martin Verloop gezeten op een achtergelaten Engelse tank bij de verwoeste Klompenschool aan de Beneden-Weverstraat (1945). Bron: familie Brevée.

Voor de 16-jarige Egbert is het natuurlijk ook een spannende tijd. Zo laat hij zich fotograferen, gezeten op een tank bij de geheel verwoeste Klompenschool aan de Beneden-Weverstraat (Afb.14.6). Maar het blijft gevaarlijk op straat, want Oosterbeek ligt nog vol met scherpe munitie. Nog spannender wordt het als later dat jaar in de straten van Oosterbeek de film *Theirs is the Glory* wordt opgenomen, waar te midden van de nog steeds aanwezige puinhopen de Slag om Arnhem wordt nagespeeld. Egbert zou

bij Dora in de barak blijven wonen, tot hij eind veertiger jaren geneeskunde ging studeren in Utrecht.

Isaïc en Cornelia Brevée vinden na terugkeer in Oosterbeek eerst een kleine woonruimte aan de Van Eeghenweg 17. Als eind veertiger jaren een huis vrijkomt aan de Benedendorpsweg (huidige nummer 143) tegenover de zwaar beschadigde Oude Kerk, ondertekenen veel mensen uit het benedendorp een petitie aan de burgemeester om deze woning aan Brevée toe te kennen. Maar van de luxe die de familie Brevée in de vooroorlogse jaren had gekend, was weinig over en Isaïc Brevée zag zich, ondanks zijn hoge leeftijd, genoodzaakt om werkzaam te blijven als keuringsarts bij de Hevea rubberfabriek.

Afb.14.7: (Links) Dora Brevée voor het in 1951 opgeleverde “Nieuw-Beekhof”. Bron: familie Brevée.

(Rechts): naoorlogse kadasterkaart van Oosterbeek-Laag, met daarop centraal “Nieuw-Beekhof”. Direct ten zuidwesten van het terrein van “Beekhof” is de nieuwe loop van de Fangmanweg aangegeven, die nu kadastraal te boek staat als Zuiderbeekweg. Bron: Gelders Archief, Arnhem.

De herbouw van “Beekhof” laat nog de nodige jaren op zich wachten, omdat het gemeentebestuur het niet eens kan worden over een wederopbouw-

plan. Een oorspronkelijk plan om alle huizen tussen “t Zonneheem” en de Oude Kerk af te breken en te vervangen door standaard nieuwbouwwoningen, vindt geen genade. In 1950 besluit men om de wegenstructuur in het gebied aan te passen. Langs de benedenloop van de beek komt de nieuwe Zuiderbeekweg te lopen, waarheen de Ploegseweg wordt doorgetrokken. Het zuidelijk deel van de Fangmanweg wordt naar het noorden verlegd, waardoor deze nu samen met de Zuiderbeekweg uitloopt in de Weverstraat (Afb.14.7). Deze nieuwe doorsteek komt te lopen op het terrein waar de beide huizen van “Vredehof” hadden gestaan, precies grenzend aan het terrein van “Beekhof”. Dit uiteindelijke plan stond herbouw op het terrein op “Beekhof” niet in de weg en dus kon er nu vaart worden gemaakt met de bouw van een nieuwe woning (14.12). Op 25 februari 1951 is het dan eindelijk zover, en kan huize “Nieuw-Beekhof” door Dora worden betrokken (Afb.14.7).

Isaïc Brevée heeft het voltooiën van Nieuw-Beekhof nog net mee kunnen maken, maar op 15 april 1952 overlijdt hij op 72-jarige leeftijd. Het gemeentebestuur besluit tegemoet te komen aan zijn laatste wens, namelijk om begraven te mogen worden op de Oude Begraafplaats. Formeel was deze begraafplaats al in 1899 gesloten voor nieuwe graven, maar vanwege Brevées grote verdiensten voor het dorp werd voor hem een uitzondering gemaakt. Toen in 1955 een nieuwe doorsteek van de Beneden-Weverstraat naar de Benedendorpsweg werd aangelegd, met daarlangs inderdaad standaard nieuwbouwhuizen, werd deze straat naar hem de Dr. Brevéestraat genoemd.

Brevées eerste vrouw Berthe Copijn woonde de eerste twee jaar van de oorlog met haar jongste dochter Bep en kleinzoon Ybe in Rome. In 1942 trouwde zij met haar hotelcompagnon Carmelo Scimone (zie hoofdstuk 13) en verhuisde zij terug naar Sicilië, waar zij tot haar dood in 1963 zou blijven wonen. Brevées tweede vrouw Cornelia de Jong bleef in Oosterbeek wonen en werd na haar dood in 1976 bij haar man begraven. In 1961 verkoopt Dora “Nieuw-Beekhof” en “Komatipoort”, en gaat zij in de Oosterbeekse parkflat

“Valkenburcht” wonen. In 1976 verhuist zij naar Wassenaar en vervolgens naar Warmond om dichterbij Egbert, diens vrouw Tineke en hun kinderen te kunnen wonen. Zij overlijdt in 1991, waarna haar urn enige jaren later wordt bijgezet in het graf van haar vader en stiefmoeder op de Oude Begraafplaats. Dora’s jongere zus Miek, die met haar gezin de oorlog in Rotterdam had doorgebracht (zie hoofdstuk 13), zou zich ontwikkelen tot lerares en beëdigd tolkvertaalster Italiaans. Jarenlang was zij voorzitter van de Vereniging Dante Alighieri in Rotterdam. Zij overleed in 1990 in Capelle aan den IJssel (14.13). Jongste zus Bep keerde na de oorlog met haar zoon Ybe terug uit Italië en hertrouwde in 1947 met de Zwitserse schrijver en Kafka-expert Herbert Tauber, met wie zij nog twee kinderen kreeg (Walter en Gaby). Bep overleed in 1998 in Zeist en werd bij haar eerste man, de jong overleden Ybe van de Wielen, begraven op de Algemene Begraafplaats Zuid aan de Van Limburg Stirumweg in Oosterbeek.

Het laatste woord

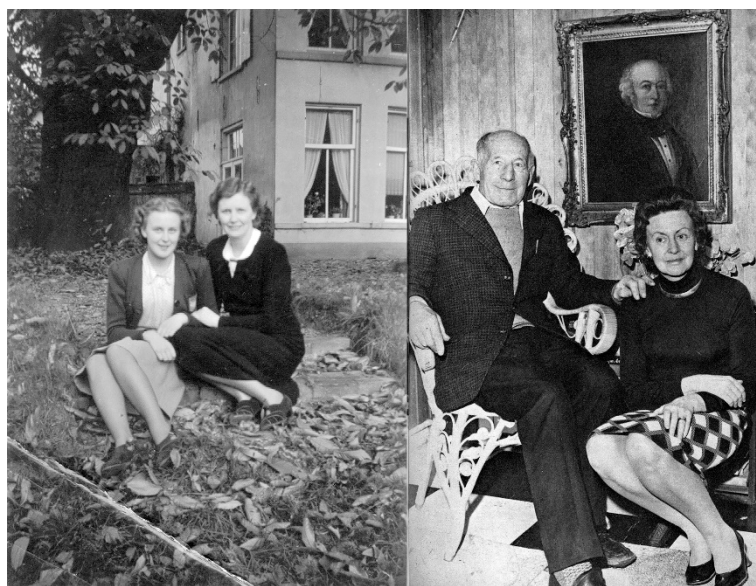
Afb.14.8: (Links) Egbert James bij de viering van het honderdjarig bestaan van “t Zonneheem” (2007). (Rechts) Bronzen borstbeeld van Isaäk Brevée, gemaakt in 1941 door Frederik Hoevenagel. Sinds eind jaren negentig staat dit beeld op de hoek van de Weverstraat met de Dr. Brevéestraat.

Na de Slag om Arnhem wijkt de familie Brevée allereerst uit naar Schaarsbergen, waarbij de hazewindhond en de siamese kat op de fiets worden meegenomen. Vandaaruit vertrekken Isaäk Brevée en Cornelia de Jong via Epe, waar zij zouden trouwen, naar Friesland. Dora en Egbert zouden de laatste oorlogswinter doorbrengen bij de familie Copijn in Groenekan. Het verhaal gaat dat Dora en Egbert in die eerste dagen vanuit Schaarsbergen nog regelmatig bij “Beekhof” langskwamen om persoonlijke spullen zoals fotoalbums en tafelzilver op te halen, hetgeen door de Duitsers oogluikend werd toegestaan. Egbert maakte daarbij van de gelegenheid gebruik om het bronzen borstbeeld te redden dat de Oosterbeekse beeldhouwer Frederik Hoevenagel in 1941 van Isaäk Brevée had gemaakt. Het beeld had de schermutselingen niet ongeschonden doorstaan, want er zat een gat onderin de linkerwang als gevolg van de inslag van een kogel of granaatscherf. Uit angst dat de Duitsers het zouden omsmelten, besloot Egbert het beeld in de vijver naast het huis te gooien. Na acht maanden onder de modder te hebben gelegen, viste hij het beeld na de oorlog weer op uit de vijver. Eind jaren negentig schenkt Egbert dit beeld aan de gemeente Renkum, op voorwaarde dat het op een voor het publiek toegankelijke plaats komt te staan. Nu prijkt het beeld, inclusief het originele Slag-om-Arnhem gaatje, op een sokkel in een plantsoentje op de hoek van de Weverstraat met de Dr. Brevéestraat, op nog geen honderd meter afstand van zijn eigen “Beekhof” (Afb.14.8). Egbert James overlijdt in 2011 in Zoetermeer en met hem de laatste bewoner van het oude “Beekhof”.

Noten en Verwijzingen

- 14.1 De familie de Klark woonde van 1912-1922 in het voorhuis van “Bergoord”. Daarna verhuisden zij naar “t Zonneheem”, waar zij 54 jaar lang zouden blijven wonen (zie hoofdstuk 13).
- 14.2 Hendrik Hogerzeil hertrouwde in 1935 in Londen met Treintje Mellema, de ex-vrouw van de Oosterbeekse huisarts Gerrit van Maanen. Hogerzeil overleed in 1973 en ligt begraven in het Zeeuwse Nisse, samen met zijn zoon (en dus stiefzoon van Isaäc Brevée) Simon Jan. Bron: *Nederland's Patriciaat*, 's Gravenhage: Centraal Bureau voor Genealogie, 81e jaargang, 1998.
- 14.3 C. Giesberts, *De oorlog door de ogen van een arts, dagboek van een Oosterbeekse huisarts 1942-1946*, Arnhem: Coers en Roest, 2010.
- 14.4 R. Collis en H. Hogerzeil, *Straight On*, London: Methuen & Co, 1947.
- 14.5 Toen Han Hogerzeil in Tilburg de bijna 20 jaar oudere Robert Collis ontmoette, was deze getrouwd met Phyllis Heron, met wie hij twee kinderen had. Na de oorlog ging Han met Robert mee naar Ierland om daar een tehuis te vinden voor weeskinderen uit Bergen-Belsen. In 1947 publiceerden zij samen hun herinneringen aan dat concentratiekamp in hun boek *Straight On*. Daarna studeerde Han in Londen geneeskunde en werkte er van 1957-1959 als arts. In dat laatste jaar gingen Robert en Phyllis op een vriendschappelijke manier uit elkaar en konden Robert en Han met elkaar trouwen. Vervolgens vertrokken zij samen naar Nigeria, waar Robert hoogleraar en Han lector werd aan de Universiteit van Lagos. In 1971 keerden zij terug naar Ierland, waar Robert zich terugtrok op zijn landgoed Church in het Ierse graafschap Wicklow om aan zijn memoires te werken, die in 1975 werden gepubliceerd onder de titel *To be a Pilgrim*. Kort daarna overleed hij als gevolg van een val van zijn paard. Han hertrouwde in 1983 met de in Belfast geboren accountant Donald McLean. Na haar overlijden in 2005 werd Han begraven bij Robert en Phyllis op de begraafplaats van de Calary Church in Wicklow County (zie ook Afb.14.9).
- 14.6 Lykle Hogerzeil is vooral bekend geworden door zijn werk in India ten behoeve van leprapatiënten. Als erkenning hiervoor werd hij in 1985 gedecoreerd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Hij overleed in 2011 in Engeland. Bron: Wikipedia.
- 14.7 J. van Zoelen, *'t Zonneheem. Honderd jaar huis en bewoners*, Arnhem: VDA, 2007, waarin de bedoelde luchtfoto is opgenomen.
- 14.8 In een krantenadvertentie uit 1923 wordt de naam “Vredehof” voor het eerst expliciet genoemd.
- 14.9 F. de Soet, “De laatste dagen van het huis Vredehof”, *Niet te vergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem: Van Loghum Slaterus, pp. 24-61, 1946.

- 14.10 H. Elijzen, "Als een proces..", *Zes dorpen in Oorlog en Verzet*, Oosterbeek: Hoog en Laag B.V., 1984.
- 14.11 Tussen "Komatipoort" en "Pena Rima" werd begin dertiger jaren nog een dubbel woonhuis gebouwd op het terrein dat jarenlang in bezit was geweest van de familie Ploeg (zie hoofdstuk 13). Op de schadekaart (Afb.14.5) is te zien dat ook dit huis de oorlog heeft doorstaan.
- 14.12 De architect van "Nieuw-Beekhof" was H. Wesseling en de aannemer Johan Beekhuizen, die in 1954 de noordelijke helft van "Komatipoort" van Dora Brevée had gekocht. Eind zeventiger jaren is dit pand, met als huidig adres Weverstraat 140, uitgebreid met een extra aanbouw. "Nieuw-Beekhof" staat gedeeltelijk op het terrein dat tot 1910 bij de tuin van "Komatipoort" had gehoord, niet ver van de plaats waar eerder de duiventil had gestaan (zie hoofdstuk 11, Afb.11.8).
- 14.13 Miek Brevée had vier kinderen met haar man Piet Meeter (Friso, Karin, Sjoerd en Nienke). Bron: K. Meeter, *Meeter verhalen*, Amstelveen: Tienstuks, 2009.

Afb.14.9 (Links): Han Hogerzeil met haar moeder Cornelia de Jong, gezeten voor "Bergoord" (circa 1939).
(Rechts): Han Hogerzeil en Robert Collis op diens landgoed in het Ierse county Wicklow (circa 1973). Bron: S. Niessen.

Bestemming Oosterbeek, hfdst.15

Hfdst. 15: De Oude Begraafplaats van Oosterbeek

De Begraafplaats Fangmanweg, in de volksmond beter bekend als de Oude Begraafplaats van Oosterbeek, werd in 1856 in gebruik genomen (voor locatie, zie hoofdstuk 1, Afb.1.4). Tot die tijd werden overledenen begraven op het kerkhof rondom de Oude Kerk, maar de ruimte hiervoor begon steeds beperkter te worden door het groeiend aantal inwoners van Oosterbeek en door de aanbouw van dwarsbeuken aan de kerk. De Oude Begraafplaats, die destijds aan de rand van het dorp lag, kende een indeling in een viertal klassen (15.1). Grafkelders en grote familiegraven, vaak omgeven door een gietijzeren hek, werden achteraan de begraafplaats gesitueerd onder klasse A. Klasse B was bestemd voor minder grote familiegraven, terwijl de zuidelijk daarvan gelegen klasse C bedoeld was voor kleinere familiegraven, soms zonder grafsteen. Op het gazon aan de westzijde lagen onder klasse D personen in algemene graven, meestal zonder grafsteen. Hier lagen ook overledenen die op kosten van de gemeente werden begraven, waaronder armen, onbekenden, zwervers en drenkelingen. Deze indeling, die illustreert dat ook na de dood niet iedereen gelijk is, is tekenend voor de standenmaatschappij van die tijd. Karakteristiek voor de Oude Begraafplaats is het baarhuisje (Afb.15.1) nabij de ingang aan de Fangmanweg, waar om hygiënische redenen drenkelingen en andere vreemdelingen werden opgebaard. De Oude Begraafplaats werd in 1899 gesloten, waarna alleen nog in bestaande graven overledenen konden worden bijgezet. Tegelijk werd de nieuwe Algemene Begraafplaats Zuid in gebruik genomen aan de Van Limburg Stirumweg. Sinds 1984 is de Oude Begraafplaats een gemeentelijk monument. Het baarhuisje staat op de lijst van rijksmonumenten, evenals de grafmonumenten van Jacob van Lennep en Jan van 's-Gravenweert (Afb.15.2).

Afb.15.1 (linkerpagina boven): Baarhuisje op de Oude Begraafplaats.

Afb.15.2: (linkerpagina onder): Grafmonumenten (v.l.n.r) van Jacob van Lennep, Jan van 's-Gravenweert en de familie Vogel-Mees. Aquarel gemaakt door E. Kleijer (Bron: E. Kleijer).

Op de Oude Begraafplaats liggen in totaal 1775 geïdentificeerde personen begraven in 978 graven (15.2). Tot deze personen behoren een groot aantal Oosterbekers waarvan karakteristieken in dit boek staan beschreven. Een overzicht hiervan is te vinden in tabel 15.1, waarbij een referentie is opgenomen naar de pagina waar deze persoon in de tekst wordt besproken. Tevens wordt naar een eventuele afbeelding in de tekst verwezen. Afb.15.3 (Crommelin) en Afb.15.4 (Van Leeuwen) bevatten afbeeldingen van begraven personen die niet in de tekst staan opgenomen.

In het jaar 2000 is de Stichting Begraafplaats Fangmanweg Oosterbeek opgericht met als doel om de begraafplaats met behulp van vrijwilligers en donateurs in stand te houden (15.3). In dat kader zijn de metalen bordjes met daarop de officiële grafnummers hersteld. Daarnaast is bij een 35-tal graven een hardstenen nummerpaaltje geplaatst, dat onder het motto “Graven met een verhaal” via een QR-code gekoppeld is aan de website van de Stichting (15.4). Deze website beschrijft met name het levensverhaal van bekende personen op de begraafplaats.

Noten en Verwijzingen

- 15.1 <https://www.begraafplaatsfangmanweg.nl/plattegrond/>
- 15.2 <https://www.online-begraafplaatsen.nl/begraafplaats/168/Oude-Begraafplaats-Oosterbeek>
- 15.3 <https://www.begraafplaatsfangmanweg.nl/stichting/>
- 15.4 <https://www.begraafplaatsfangmanweg.nl/graven-met-een-verhaal/>

Tabel 15.1: In dit boek beschreven personen die begraven liggen op de Oude Begraafplaats (vetgedrukte paginanummers bevatten een afbeelding).

C154	Jan Aalbers (1817-1886) en zijn vrouw Egbertha van Beem (1825-1904). Eigenaar van “Beekstuk”.	p.163
C093/ C035	Karel Willem Baank (1801-1877) en zijn vrouw Hermina van de Poll (1809-1877). Huisschilder en huurder van “Beekhof”.	p.115
A179	Roghier Diederik Benten (1819-1895) en zijn vrouw Wilhelmina Goudswaard (1823-1895). Eigenaar van “Hoogerheide”.	p.73
A011	Nicolaas Bergveld (1825-1862), broer van Gerrit Frederik Moele Bergveld en Anna Sophia Bergveld.	p.119
A253	Anna Sophia Bergveld (1822-1900) en haar in Genève geboren man Jean Samuel Gallaij (1811-1890). Renteniers.	p.119
A260	Antoine Adelaide Bienfait (1827-1891) en zijn vrouw Johanna Sophia van Limburg Brouwer (1833-1925). Scheepsassurateur en aangehuwde familie van Leendert Fangman.	p.91
A348A	Isaïc Brevée (1879-1952), zijn tweede vrouw Cornelia de Jong (1895-1976) en zijn oudste dochter Dora (1905-1991). Huisarts te Oosterbeek en eigenaar van “Beekhof”.	Ch.13,14 p.191
B036	Steven van Burk (1829-1893) en zijn vrouw Hendrika Hanhart (1828-1889). Bouwer van “Vredehof”.	p.116
A031	Claude Daniel Crommelin (1795-1859) en Alieda Maria Tutein Nolthenius (1855-1910). Eigenaar van “Heijendaal” te Arnhem.	p.16 Afb.15.3

Co58	Peter Egberts (1805-1873) en zijn vrouw Albertha Snijder (1808-1888). Landbouwer en eigenaar van “Welgelegen”.	p.71
A296/ A297	Jan van Embden (1823-1896) en zijn vrouw Wilhelmina Dorothea Loopuyt (1823-1896). Burgemeester van Renkum.	p.85
Co26/ Co63	Meindert Evers (1817-1871) en zijn vrouw Fenneke Evers (1830-1874). Eigenaar van “Beekhof”.	p.116 p.120
Ao27/ Ao30	Familie Fangman . Bewoners “Bato’s Wijk”. Zes personen in een familiegraf.	p.90 p.91
A317	Cornelis Groeneboom (1834-1899), vader van de Oosterbeekse huisarts J.W. Groeneboom.	p.122
Coo8	Berreeuw Derk Hendriks (1784-1864) en zijn vrouw Anna Maria Brands Minne (1789-1869). Eigenaar van “Beekstuk”.	p.161
Co11	Jacoba Hooijer (1777-1865), vrouw van Koendert Aalbers. Eigenaar van “Pena Rima”.	p.153
A266	Neelius Sophinus Koning (1827-1892) en zijn vrouw Adriana C.H. Francken (1830-1892). Huisarts te Oosterbeek.	p.35
Ao75	Jan Willem Kouffeld (1839-1898) en zijn vrouw Derkje Snijder (1841-1913). Tuinman van “Valkenburg”.	p.35
Bo97	Maurits van Leeuwen (1831-1920) en zijn vrouw Roelofje Gerritsen (1826-1908). Tuinman op de “Pietersberg”. Ouders van Bart van Leeuwen.	p.153 Afb.15.4
A283	Claas Hendrik Meiners (1819-1894). Kunstschilder.	p.68

A289	Gerrit Frederik Moele Bergveld (1829-1895) en zijn vrouw Susanna Hartgerink (1823-1899). Amsterdams makelaar. Architect van onder meer de “Klompenschool” en van “Hoogerheide”.	p.117 p.119
C279	Gerrit Martens Nijholt (1853-1919) en zijn vrouw Wilhelmina Schneider (1863-1931). Rijtuigschilder en bouwer van “Komatipoort”.	p.154
Co40/ Co43	Gerrit Jan Rangelrooij (1843-1927) en zijn vrouw Grietje van den Bosch (1844-1921). Bewoners van “de Geldersche Bloem”.	p.68
Co06	Jan van Rees (1792-1873) en zijn vrouw Maaike van Ommen (1791-1864). Zoon van Derk van Rees, de eigenaar van “Beekhof”.	p.115
Ao83	Elias Anthonie Romswinkel (1831-1884). Eerste notaris van Oosterbeek en bewoner van “Welgelegen”.	p.75
Co04	Jan van Schuilenburg (1831-1873). Metselaar en eigenaar van “de Geldersche Bloem”.	p.68
A265	Leonardus Tollenaar (1825-1910). Schilder en vriend van de familie Sangster.	p.73
Ao84	Hendrik Bernhard Wentink (1835-1909). Eigenaar van “Schoonoord”.	p.52
A219	Georg Julius Wienecke (1821-1884). Arts en eigenaar van “Casa Malang”/ “Beekhof”.	p.124 p.131
Co43	Hermanus Caspar Wiesner (1825-1881) en zijn vrouw Janna van der Burg (1814-1894). Eigenaar van “de Geldersche Bloem” en pensionhoudster.	p.68
A103/ A105	Familie Wolterbeek . Bewoners “Valkenburg”. Dertien personen in een grafstede.	p.37

Afb.15.3 (Graf A031): Claude Daniel Crommelin (links) was handelspartner, neef en zwager van Robert Daniel Wolterbeek. Ook was hij jarenlang directeur van de Nederlandsche Bank. In 1846 kocht hij het landgoed "Heijenoord" nabij spoorstation Arnhem. Zijn vrouw Alieida Maria Wolterbeek had uit haar eerste huwelijk een dochter Elisabeth, die getrouwd was met Julius Hendrik Tutein Nolthenius. Alieida Maria Tutein Nolthenius (rechts) is een dochter van dit stel. De familie Tutein Nolthenius is op "Heijenoord" blijven wonen. Bron: G. de Keth.

Afb.15.4 (Graf B097): Maurits van Leeuwen, tuinman op de "Pietersberg" bij de familie Van Eeghen, en zijn vrouw Roelofje Gerritsen bij hun 50-jarig huwelijk in 1905. Staande met baard is hun zoon Bart van Leeuwen, die enige jaren (mede-)eigenaar was van "Vredenhof" en "Beekhof". Bron: J. Hartgers.

Tabel 15.2: Graven met een verhaal

1 Wenting	2 de Wit	4 Lebret
5 Wesselink	10 Bilders	10 Bilders- van Bosse
10A Opzoomer	11 Münninghoff	12 van Embden
13 van Limburg Stirum	14 Wellenbergh	16 Wienecke

17 Loopuyt	18 Brevée	19 Gaasbeek
24 's-Gravenweert	25 van Lennep	26 Wolterbeek
27 Fangman	29 van Ewijk	30 de Rovere van Breugel
31 Backer	33A van den Broeck	37 van Zoest

Personenregister

(onderstreepte paginanummers bevatten een afbeelding)

Aalbers, Jan: 163,219
Aalbers, Koendert: 151,153,163,220
Aalberts, Hendrik: 111,151
Abrahamsz, Anna: 125
Abrahamsz, Cornelis: 125-129
Abrahamsz, Sietske: 123-140, 124, 136, 146, 154,182, 238
Abrahamsz, Theodoor (Swart): 125, 134
Alberdingk Thijm, Joseph: 34
Ament, Tjally: 188
Baank, Karel Willem: 115, 219
Backer, Johannes: 8
Beek, Marius van: 82, 106
Beekhuizen, Johan: 215
Beem, Egberta van: 163, 219
Beem, Egberta Geertruida van: 113, 115
Beerends, Jan: 112
Belmer, Johannes Daniël: 148
Benten, Roghier Diederik: 73, 219
Berendsen, Geertjan: 112
Bergveld, Anna Sophia: 119, 219
Bergveld, Gerrit Frederik: zie Moele Bergveld
Bergveld, Nicolaas: 119, 219
Bienfait, Antoine Adelaide: 91, 219
Bienfait, John: 85, 86, 91
Bijleveld, Margaretha Elisabeth van: 121
Bilders, Johannes Warnardus: 9, 66
Bilders, Gerard: 66, 68
Bilders-van Bosse, Maria: 20
Binnenkant, Jan: 115
Blok, Aafke: 45
Bosch, Grietje van den: 221
Bosch van Rosenthal, Johanna: 147, 148, 167
Bothenius Brouwer, Antonie Jacob: 170, 179
Bouman, Cornelia Louise: 88
Braam, Ursula Martha van: 100
Brands Minne, Anna Maria: 161, 120
Brands Minne, Hendrina: 113

Brants(en), Hendri(c)k: 94, 112
 Brevée, Bep: 174, 177, 180, 181, 189, 212
 Brevée, Dora: 138, 168, 174, 175-180, 177, 180, 186-192, 190, 205,
 208-211, 210, 213, 219
 Brevée, Isaïc: 12, 138, 168-170, 174, 174-189, 177, 179, 181, 187, 188, 190,
 190-195, 193, 194, 203, 210-213, 212, 219, 238
 Brevée, Miek (Hermine): 166, 168, 174, 177, 178, 185, 186, 189, 212
 Brouwer, Jan Arnoldus: 68
 Buisman, Jo: 178
 Burg, Janna van der (vrouw Wiesner): 68, 69, 221
 Burk, Andries van: 143, 145, 207
 Burk, Jan van: 143, 144
 Burk, Steven van: 12, 71, 115, 118, 122, 140, 143, 219
 Burk, Teuntje van: 144, 145
 Busch Adriani, J.M.: 175
 Busken Huet, Conrad: 134
 Canneman, Elias: 10,11
 Chabot, Edward: 170, 179
 Chapman de Haan, Mary Evelyn: 29, 38
 Cleveringa, Cornelia: 30
 Collenius, Hermannus: 30
 Collis, Robert: 215, 192, 195, 202, 203, 214
 Copijn, Berthe: 168, 169, 174-179, 174, 177, 179, 182-188, 184, 211, 238
 Copijn, Hendrik: 175, 176, 185
 Copijn, Jan: 177
 Cornelissen, Roelof: 112
 Crab, Adriaan Adam van der: 10, 46-48, 47, 70, 238
 Crab, Anna van der: 47, 68, 69, 73
 Crab, Johanna Maria Amalia van der: 47, 48, 70
 Crane, Wilhelmus de: 79
 Cremer, Alexander: 73
 Cremer, Jacob Jan: 151
 Cremer, Jan Hendrik: 8
 Crommelin, Claude Daniel: 16, 218, 219, 222
 Crommelin, Elisabeth Maria: 16
 Crommelin, Robert Daniel: 16
 Cuypers, Pierre: 34, 35
 Dam van Isselt, Lucie van: 142, 143, 147, 148, 149, 165-168, 166, 171, 172,
 178, 182, 207, 238
 Delden, Jan van: 8

Derksen, D.: 122
 Derksen, Willem: 115
 Deyssel, Lodewijk van: 134
 Djasmina: 22, 23, 26
 Dolleman, Gerrit Maurits: 45
 Dolleman, Minne (Menno): 12, 45-47, 66
 Domela Nieuwenhuis, F.J.: 17
 Douwes Dekker, Catharina: 125
 Douwes Dekker, Edu: 126
 Douwes Dekker, Nonnie: 127
 Douwes Dekker, Eduard (Multatuli): 123-135, 140, 146
 Dresselhuijs, C.W.: 81
 Duuring, Henriette Albertine: 84
 Eck, Jacob Nicolaas van: 8
 Eeden, Frederik van: 134
 Egberts, Anna Maria: 41
 Egberts, Peter: 71, 210
 Ekker, Anna: 146, 147
 Ekker, Evert (Cornelis): 140-147, 142, 150, 153, 157-170, 160, 166,
170, 178-182, 238
 Ekker, Evert jr.: 148, 160, 166, 166-169, 171
 Ekker, Martin Hendrik: 148, 149, 160, 166, 166-173, 170, 171
 Ekker, Nicolet: 169-173, 170
 Ekker, Wouter: 173
 Elias, Clara Susanna: 78, 79
 Elias, Pieter: 80
 Embden, Jan van: 65, 84, 85, 220
 Engelen van Pijlsweerd, Willem: 8
 Evers, Antonia Elske Alisea Hillegonda: 116, 117
 Evers, Everdina: 120
 Evers, Evert Hendrik: 119, 120, 132, 133
 Evers, Fenneke: 116, 119, 120, 132
 Evers, Johanna Elisabeth: 116
 Evers, Meindert: 12, 116-119, 132
 Fangman, Clara Suzanna (Clara): 80, 83, 85-55, 87
 Fangman, Cornelia Clasina (Corrie): 80, 83, 87, 88
 Fangman, Derk Jacob (Jaap): 80, 83, 87
 Fangman, Frederik Christiaan (Frits): 84, 85, 87
 Fangman, Helena (Lena): 84
 Fangman, Hendrik Willem (Henk): 82, 83, 87, 88
 Fangman, Henry: 89

Fangman, Herman: 77, 90, 91
 Fangman, Leendert: 12, 76, 77, 80-86, 81, 84, 85, 89, 93, 98, 99,
 104-108, 163, 219, 220, 238
 Fangman, Piet: 89
 Fangman, Wilhelmina Hermine (Willemien): 80, 83, 86, 87
 Fenema, Christiaan Henri van: 207
 Francken, Adriana Catharina Hermina: 122, 220
 Frowein, Carl Frederik: 26, 27
 Gabriel, Paul: 68
 Gallaj, Jean Samuel: 119, 219
 Gaymans, Derk: 8
 Geelkercken, Isaäc van: 7, 94, 111, 150
 Gerbers, Corry: 172
 Gerlach, Dhr.: 105
 Gerlings, Arnoldina Jacoba: 82, 95, 97
 Gerritsen, Cees: 108
 Gerritsen, Hermen: 43
 Gerritsen, Jenneke: 42, 43
 Gerritsen, Johanna Elizabeth: 116
 Gerritsen, Roelofje: 220, 222
 Geuns, A. van: 11
 Geurtsen van Baarskamp, Wilhelmina Cornelia: 163
 Giesberts, Carl: 192-194, 193, 205, 208
 Goudswaard, Wilhelmina: 219
 Gouw, Jan ter: 41
 Graaf van Rechteren, Hendrik Adolf: 8
 Gravenweert, Jan van 's: 9, 10, 65, 122, 217
 Greter, Johan: 28
 Groeneboom, Cornelis: 122, 220
 Groeneboom, Joannes Willem: 122, 123, 220
 Haanen, Adriana: 66
 Haar, Aleijda ter: 43, 44
 Haas, Jan de: 68
 Haga, Johanna: 75
 Hamminck Schepel, Maria (Mimi): 130, 134, 135
 Hanhart, Hendrika: 116, 219
 Hartgerink, Suzanna: 117, 119, 221
 Hartog, C.: 119
 Heemskerk, Jan: 98
 Heijbroek, Marinus: 30
 Hendriks, Berreeuw Derk: 161, 220

Hendriks, Frederik Hendrik: 9, 119, 151
 Hendriks (Brantsen), Brant: 111, 112
 Hensken, Hendrikje: 118
 Hensken, Catharine Frederika: 117, 118
 Hermesen, Gerrit: 41, 42
 Heron, Phyllis: 214
 Hodges, Charles: 79
 Hoevenagel, Frederik: 212, 213
 Hoff, Jan Willem Theodoor: 8
 Hogendijk, Derk: 42-44
 Hood, Louisa Jacomb: 19, 36, 37
 Hoogerzeil, Han (Johanna Clara Jacomina): 191-196, 203, 204, 214, 215
 Hoogerzeil, Hendrik Vredenburg: 191, 214
 Hoogerzeil, Lykle: 191, 195, 198, 204, 205, 214
 Hoogerzeil, Simon Jan: 191, 214
 Hooglandt, Christina Elisabeth: 79
 Hooijer, gebroeders: 191
 Hooijer, Jacoba: 153, 220
 Hoop, Margarita Agatha: 46
 James, Egbert: 175, 184, 186-191, 188, 190, 209-213, 212
 James, Frits: 186
 James-Beernink, Tineke: 212
 Jansen, Berend: 112
 Jansen, Gerrit: 112
 Jansen, Wendelina: 112
 Jong, Cornelia de: 190, 191, 192, 195, 198, 202, 203, 210-215, 215, 219
 Jongsma, Eise: 193
 Kallenberg van den Bosch, Jan Antonie: 8
 Kampers, Hendrik Adrianus: 51, 58-60
 Karel, Roelof: 115
 Kempenaer, Ursel de: 98
 Kempenaer, Jacob de: 9-12, 79, 82, 93-98, 95, 104, 107
 Klark, Fam. de: 179, 214
 Klark, Rob de: 208
 Klinkspoor, Winy: 208
 Kloos, Willem: 134
 Kneppelhout, Jan: 10, 11, 21, 59, 71, 100, 176
 Kok, A.S.: 135
 Kok, Gerrit Jan Arnoldus: 60
 Kokke, Ruud-Jan: 106
 Komrij, Gerrit: 140

Koning, David: 130
 Koning, Neelius Sophinus: 72, 122, 220
 Koopman, Caroline: 173
 Koopman, Jan: 172
 Kouffeld, Jan Willem: 35, 220
 Krogten, Ria van: 172
 Kruger, Paul: 157
 Kruseman van Elten, Hendrik Dirk: 68
 Lammers, Evert: 42
 Lammers, Lammert: 12, 42-44, 46
 Lange, Johanna de: 101
 Lange, Sophia de: 102
 Leeuwen, Bart van: 135, 140, 143-145, 145, 163, 181, 220, 222
 Leeuwen, Maurits van: 143, 218, 220, 222
 Leeuwis, J.: 180
 Lennep, Jacob van: 12, 41, 52, 61, 98, 127, 130, 154, 217
 Lil, Jacoba van: 153
 Limburg Brouwer, Johanna Sophia van: 91, 219
 Loon, Catharina Maria van: 49, 50
 Loopuyt, Wilhelmina Dorothea: 220
 Lüps, Christine Emilie: 101
 Lüps, Johann Heinrich Wilhelm: 100
 Lüps, Maria Mathilde Johanna Henriette: 100
 Maanen, Gerrit van: 214
 Maassen, Dina: 102
 Marken, Maria Elisabeth van: 20, 27, 54, 56, 60, 61
 Marken, Jacques van: 56
 Mauhs, Else: 183, 189
 Maynard, Lily Marguerite: 29
 McLean, Donald: 214
 Meeter, Piet: 189, 215
 Meeter, kinderen (Friso, Karin, Sjoerd en Nienke): 215
 Meijer, Henrietta Maria Anna: 14, 16, 17, 18, 33, 36, 37, 56, 58, 238
 Meijer, Johan Christian: 16
 Meiners, Claas Hendrik: 68, 220
 Mellema, Treintje: 214
 Meuleman, Hermanus: 207
 Mey, Frederika: 139
 Moele Bergveld, Gerrit Frederik: 71, 117, 118, 119, 152, 219, 221
 Moons, Laura Augustine: 100
 Muiswinkel, Antonie van: 68

Muller, Pieter Nicolaas: 154
 Muntendam, J.A.: 208
 Niclou, Johanna: 74
 Nijhoff, Izaak: 8
 Nijholt, Gerard (Martens): 154, 155, 181, 221
 Ommen, Maaïke van: 115, 221
 Onnen, Helena: 126
 Peeters, Caroline: 137
 Pieper, Catharina: 145
 Plasschaert, Albert: 148, 167, 171
 Plasschaert, Pien: 171
 Ploeg, Jan: 154, 155, 181, 182, 215
 Poll, G.J. van de: 208
 Poll, Hendrik van de: 47
 Poll, Hermina van de: 219
 Poll, Jacob van de: 47, 70
 Pook van Baggen, Nicolaas Jan: 57, 59
 Poppenk, Christiaan: 153, 207
 Puij de Montbrun, Jean Bernard du: 121
 Raadman, Geurdina Everdina: 116
 Rangelrooij, Gerrit Jan van: 68, 69, 221
 Rangelrooij, Gerrit van: 68
 Ras, Hendrik Willem Gerard: 80
 Rechteren- van Spaen, Baronesse van: 113
 Rees, Derk van: 113
 Rees, Evert Brands van: 113-115
 Rees, Jan van: 114, 115, 153, 221
 Ridderhof, Cornelia: 157
 Rijn, Theunis van: 153
 Rijsendaal, Margaretha Johanna: 16
 Rijsselberghe, Theo van: 167
 Robbers, Hester: 169, 170, 178, 238
 Rockstroh, Ida: 89, 91
 Roelofs, Mechteld: 112
 Romswinckel, Elias Anthonie: 75, 221
 Roos, Salomon: 75
 Rouffaer, Gerret Pieter: 146
 Sanders, Matthijs: 155
 Sangster, Adriaan Adam: 71, 74, 75
 Sangster, Cornelis Adriaan: 12, 47, 48, 64, 65-68, 68, 69-73, 119, 122, 238
 Sangster, Elisabeth Maria Cornelia: 71, 71, 74

Sangster, George David (gen.0): 66
 Sangster, George David (gen.2): 71, 74, 75
 Sangster, Hendrik: 75
 Sangster, Hendrik Alexander: 66, 73
 Sangster, Margaretha Johanna: 71, 73, 74
 Scheidius, Everard Hugo: 100
 Scheidius, Everard Philip Adriaan Matthias: 100
 Scheidius, Hugo Ernest: 89, 93, 100, 101, 104, 105
 Schneider, Wilhelmina: 221
 Schnitzler, Arthur: 183-185, 188, 189
 Schorer, Leonhard: 81
 Schröder, A.J.: 17
 Schröder, Martin Hendrik: 146-148, 167
 Schuilenburg, Jan van: 68, 221
 Schuster, Margareta: 88
 Scimone, Carmelo: 188, 211
 Silfhout, Louis van: 163
 Sipman, M.A.: 38, 61
 Smeenk, Gerhard Cornelis: 89, 99
 Snijder, Albertha: 220
 Snijder, Derkje: 220
 Soet, Frans de: 193, 207
 Sprenger, Constantijn Assuerus: 48, 49, 50, 70
 Sprenger, Johan Jacob: 48
 Sprenger, Jacob Guilielmus: 48
 Springer, Leonard: 102, 104
 Staa, Johanna Wilhelmina van: 121
 Stoobant, Hendrina: 112
 Taets van Amerongen tot Natewisch, Barones Maria Cunegonda Louisa
 Johanna: 50
 Taets van Amerongen tot Natewisch, Baron Pieter Hendrik: 51
 Taets van Amerongen tot Woudenberg, Baron Jan Joost Carel: 50, 51, 58
 Tauber, Herbert: 212
 Tauber, kinderen (Walter en Gaby): 212
 Teding van Berkhout, Rudolph Isaäk: 153
 Telders, Cato Johan: 84
 Telders, Christine Frederique Auguste Diderique Marie: 84, 85, 86, 99
 Tex, Cornelis den: 59
 Tollenaar, Leonardus: 73, 221
 Toorop, Jan: 41, 62, 138, 148, 167
 Toulon van der Koog, J.V.M. van: 73, 84

Tutein Nolthenius, Alieda Maria: 219, 222
 Ulrich, Johanna Margaretha: 66
 Veelen, Derk Antonie van: 207
 Veenbrink, Geurt: 207
 Veenbrink, Willem: 207
 Veenenbos, C.M.: 175
 Verhagen, Willem: 115
 Verkade, Eduard: 178, 183
 Verlinden, Hans: 38, 39
 Verlinden, Patricia: 36, 38
 Verloop, Martin: 209
 Verwey, Albert van: 134
 Vester, Johan: 195
 Villeneuve, Elisabeth Maria Cornelia de: 46, 47, 48
 Vlist, J. van der: 62
 Vlist, Hendrika: 62
 Vogel-Mees, familie: 217
 Voorhoeve, Jacob Anthonij: 83, 93, 94, 99, 101, 102, 104
 Voorhoeve, Samuel: 93, 101, 102, 104-108
 Voorst, Catharina van: 154
 Vos, Maria: 9, 66, 111, 118, 151, 161
 Vries, Lambert de: 28
 Wall, Petrus van de: 112
 Wapperom, Hermen van: 153
 Wentink, Hendrik Bernhard: 52, 60, 61, 221
 Wesseling, H.: 215
 Westerbaan, Maaïke: 122
 Westrik, wed. Johannes: 12
 Wielen, Ybe van (sr.): 189, 212
 Wielen, Ybe van (jr.): 189, 212
 Wienecke, Georg Julius: 12, 119, 210, 123, 124, 131-133, 144-145, 154, 221
 Wienecke, Carl Alexander (Sander): 124, 132-135, 138, 139, 140
 Wienecke, Georg Julius jr.: 132
 Wienecke, Johannes Cornelis (Hans): 124, 132-135, 136, 137-139, 189
 Wiesner, Hermanus Caspar: 12, 68-71, 221
 Wijck, van (freule): 135
 Wijnbergen, Tine van: 126, 128-130, 134-135
 Wijnveld, Barend: 20
 Wijsbek, Arda: 108
 Wilde, mw. de: 197
 Willemsen, Grietje: 112

Willemsen, Willem: 115, 116
 Winckler, Aloys Ferdinand Eberhard Wilhelm Freiherr von: 18
 Wolterbeek, Anna Elisabeth Maria: 79
 Wolterbeek, Anna Henrietta (gen.2): 19, 20-24, 36, 37
 Wolterbeek, Clara Anna Elisabeth: 76, 77-83, 238
 Wolterbeek, Dirk Jacob (gen.1): 15, 78, 79
 Wolterbeek, Dirk Jacob (gen.2): 19, 21, 22
 Wolterbeek, Dirk Jacob (zwarte Jaap; gen.3): 22, 23, 25, 26, 27, 28, 36, 37, 61
 Wolterbeek, Dirk Jacob (Jaap; gen.4): 27, 28, 29
 Wolterbeek, Jacob Cornelis (witte Jaap; gen.3): 27, 38, 56, 61
 Wolterbeek, Jacob Cornelis (gen.4): 39
 Wolterbeek, Joan Leonard (Leo; gen.2): 18, 19, 27, 36, 37, 38, 238
 Wolterbeek, Joan Leonard (Leo; gen.4): 27, 29, 36, 37, 38
 Wolterbeek, Johannes Lenart: 16
 Wolterbeek, Marc: 29, 36, 37, 38, 39
 Wolterbeek, Margaretha Johanna Christina (Margo): 18, 19
 Wolterbeek, Maria Elisabeth (Li; gen.3): 20, 23, 26, 27, 28, 36, 37, 56, 60, 61
 Wolterbeek, Maria Elisabeth (Lieke; gen.4): 27, 28, 29
 Wolterbeek, Mariane Antoinette: 19, 23, 24, 36, 37
 Wolterbeek, Märthe: 29, 38
 Wolterbeek, Pieter: 80
 Wolterbeek, Robert Daniel: 10, 12, 14, 15, 17, 18, 22-24, 30, 36, 37, 38,
 55, 58-61, 78, 79, 82, 221, 238
 Wolterbeek, Robert Leonard: 19
 Wolterbeek, Wilhelmina Maria Petronella: 79, 80, 83
 Wolterbeek, Willem Pieter: 19, 20, 23, 27, 38, 51, 54, 55-59, 60, 61, 238
 Wolterbeek, kinderen Willem Pieter (Daan, Jaap, Jet, Ada, Li, Anna): 56, 61
 Wolterbeek (Frowein), Petronella Anna Henrietta Maria (Ans): 22, 23,
26, 27, 36, 37
 Wolterbeek- de Vries, Anna Henrietta (gen.4): 27, 28, 29, 36, 37
 Zanten, Jacob van: 120
 Zegers, W.: 17
 Zijnen Wartel, Helena Gesina Francisca: 121
 Zijnen Wartel, Maria Louiza: 121
 Zijnen Wartel, Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk: 12, 119, 121, 132, 133
 Zubli, Elizabeth Catharina: 45
 Zuiderhoek, Gerhard Jan Philippus: 154, 155, 157

Zakenregister

(onderstreepte paginanummers bevatten een afbeelding; bij locaties buiten de regio staat de plaatsnaam vermeld)

Amsterdamsch Koffiehuis ('t Kromhout): 155
Bato's Wijk: 9, 11, 76, 77, 82-89, 90, 93-95, 96, 97-109, 163, 220, 238
Beekhof/ Casa Malang: 11, 110, 111-123, 124, 125, 132-135, 139,
140, 142, 143-148, 149, 150, 154-163, 164, 165-168, 173, 174,
175-189, 190, 191, 194, 195-197, 201, 204-213, 219-222, 238
Beekhof, Nieuw-: 210, 211, 215
Beekstuk: 161, 163, 173, 219, 220
Begraafplaats Oosterbeek: *zie Oude en Nieuwe*
Bergoord: 191, 192, 195-198, 202, 203, 214, 215
Bernulphuskerk: 41, 62, 138
Bilderberg: 21, 28, 97, 102
Brakkenstein (Nijmegen): 102
Buitenrust (Laag-Keppel): 86
Dennenkamp: 8
Dreyeroord: 11, 91
Duinbeek (Oostkapelle): 48
Duno: 102
Eikelenkamp: 113
Geerkamp: 113
Geldersche Bloem, de: 67-69, 221
Gemert, Kasteel: 100
Harderij, de (Velzen): 80, 86
Hartenstein: 8, 10
Heijenoord (Arnhem): 219, 222
Hemelse Berg, de: 8, 11, 21, 23, 176
Hoge Oosprong, de: 7
Hoogerheide: 11, 64, 65, 66, 71, 73, 119, 219, 221
Hulkestein, Huis (Klingelbeek): 112
Jagerskamp, de: 71, 73
Kalimaro (Heelsum): 22, 26
Klompenschool: 110, 119, 209, 221
Komatipoort: 120, 143, 154-158, 156, 167, 170, 173, 180-182, 206,
208, 211, 215
Koude Herberg, de: 15
Laag-Wolfheze: 102
Lage Oorsprong, de: 7, 8

Maria Regina (Culemborg): 80, 81, 82
 Mariëndaal: 8
 Nieuwe Begraafplaats (Van Limburg Stirumweg): 102, 212, 217
 Nieuwerhoek (Vreewijk): 154
 Nijkerksche Gasfabriek: 55, 58, 59
 Noorthey, Instituut (Leidschendam): 20, 55
 Otium: 122
 Oude Begraafplaats (Fangmanweg): 11, 12, 17, 28, 33, 38, 48, 58, 65, 69, 83,
 90, 91, 97, 111, 115, 116, 119, 122, 133, 191, 211, 212, 216, 217,
 218, 238
 Oude Kerk, Oosterbeek: 7, 9, 15, 67, 69, 78, 79, 94, 110, 111-113, 151, 210,
 211, 217
 Overzicht: 11, 73, 153, 155
 Papegaai (Amsterdam): 117
 Pena Rima: 110, 111, 119, 143, 150-154, 152, 156, 163, 181, 182, 206, 207,
 208, 215, 220
 Pietersberg: 102, 220
 Rhenen, Oude Raadhuis: 30
 San Pancrazio, Taormina: 188
 Schoonoord/ Landlust: 11, 20, 40, 41-55, 58-61, 62, 70, 221, 238
 Solbakken (Heelsum): 26
 Stadtwijck: 152, 154
 Valkenburcht: 211
 Valkenburg (Heemstede): 16
 Valkenburg: 11, 14, 15-24, 25, 26-30, 35, 38, 55, 58-61, 69, 78, 82, 220,
 221, 238
 Vergulde Pelikaan, de (Oosterhout): 66
 Villa Maris (Zandvoort): 23
 Vrede, villa: 102
 Vredenhof: 115-118, 122, 140, 143-145, 153, 155, 163, 164, 165, 181, 182,
 206, 207, 211, 214, 219, 222
 Vredelust (De Steeg): 52
 Vreeberg: 121
 Welgelegen: 70, 71, 73, 220, 221
 Westerbouwing: 84, 88
 Wijde Rijnblik, de: 106, 108
 Zomp, de: 111
 Zonneheem, 't: 11, 155, 158, 160, 161-173, 178-182, 201, 206, 208, 211,
 212, 214

Verantwoording

Joop van Zoelen is sinds 1990 bewoner van “t Zonneheem”, tezamen met zijn vrouw Marieke Paulssen. Ter gelegenheid van het eeuwfeest van dit huis schreef hij in 2007 het boek “t Zonneheem, honderd jaar huis en bewoners” (ISBN: 978-90-811583-1-2; zie: www.zonneheem.nl). In de daaropvolgende jaren publiceerde hij samen met Anneke Martin, de toenmalige bewoonster van “Nieuw-Beekhof”, een reeks artikelen in het tijdschrift Schoutambt en Heerlijkheid over de geschiedenis van enkele huizen in Oosterbeek, waaronder “Beekhof”, “Schoonoord” en “Hoogerheide”. Anneke Martin richtte zich daarbij vooral op het historisch onderzoek in archieven, terwijl de schrijver van dit boek contact zocht met nabestaanden van de bewoners van deze huizen om nieuw fotomateriaal te verzamelen. Daarnaast schreef hij met de landschapsarchitecte Arda Wijsbek een artikel over de geschiedenis van “Bato’s Wijk” en hielp hij Sandra Niessen bij de vertaling van onderdelen van het boek “Straight On” over de verwoesting van “Beekhof”. Na zijn emeritaat als hoogleraar Celbiologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen in 2016 begon hij met het samenvoegen van genoemde artikelen in de vorm van dit boek.

Afbeeldingen voorzijde

- 1.1 Oude Begraafplaats
- 1.2 Isaïc Brevée
- 1.3 Bato's Wijk
- 1.4 Sietske Abrahamsz
- 2.1 Evert Ekker
- 2.2 Cornelis Adriaan Sangster
- 2.3 Leendert Fangman
- 3.1 Willem Pieter Wolterbeek
- 3.2 Adriaan Adam van der Crab
- 4.1 Robert Daniel Wolterbeek

Afbeeldingen achterzijde

- 1.1 Valkenburg
- 1.2 Bato's Wijk
- 1.3 Beekhof
- 1.4 Lucie van Dam van Isselt
- 2.1 Hester Robbers
- 2.2 Schoonoord
- 2.3 Berthe Copijn
- 3.1 Clara Anna Elisabeth Wolterbeek
- 3.2 Joan Leonard Wolterbeek
- 4.1 Henrietta Maria Anna Meijer

